

Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové

**XXXI.
KOLOKVIUM**

**SLOVENSKÝCH,
MORAVSKÝCH
A ČESKÝCH
BIBLIOGRAFŮ**

Sestavila Zdeňka Mikulecká

Digitální knihovna SVK HK

SVK
HK

Digitální knihovna SVK HK

Digitální knihovna Kramerius

Hledat v digitální knihovně ...

pouze veřejně

→ VSTUPE

vzhled se mění,

NAVŠTIVĚNÉ

NEJNOVĚJŠÍ

DOPORUČENÉ

 <p>Nezaboh: ďábelská sonáta Jahoda, Josef, 1872-1946 1929</p> <p>Kniha</p>	 <p>Poklad: obraz z vesnického života o čtyřech dějstvích Fleškač, Karel J., 1858-1937 [1904]</p> <p>Kniha</p>	 <p>Letopisy pražské o zlých dobách po smrti krále Přemysla Otakara II Konípek, Jan, 1883-1950 1930</p> <p>Kniha</p>
 <p>Verše Ferdinanda Tomka: pohádky a humoresky Tomek, Ferdinand, 1860-1940 1931</p> <p>Kniha</p>	 <p>Nauka o hudební kompozici Skuherský, František Zdeněk, 1830-1892 1884</p> <p>Kniha</p>	 <p>Nauka o hudební kompozici Skuherský, František Zdeněk, 1830-1892 1883</p> <p>Kniha</p>

adresa zůstává:

kramerius.svkhk.cz

k 30.6.2019:

1 564 180 zdigitalizovaných stránek

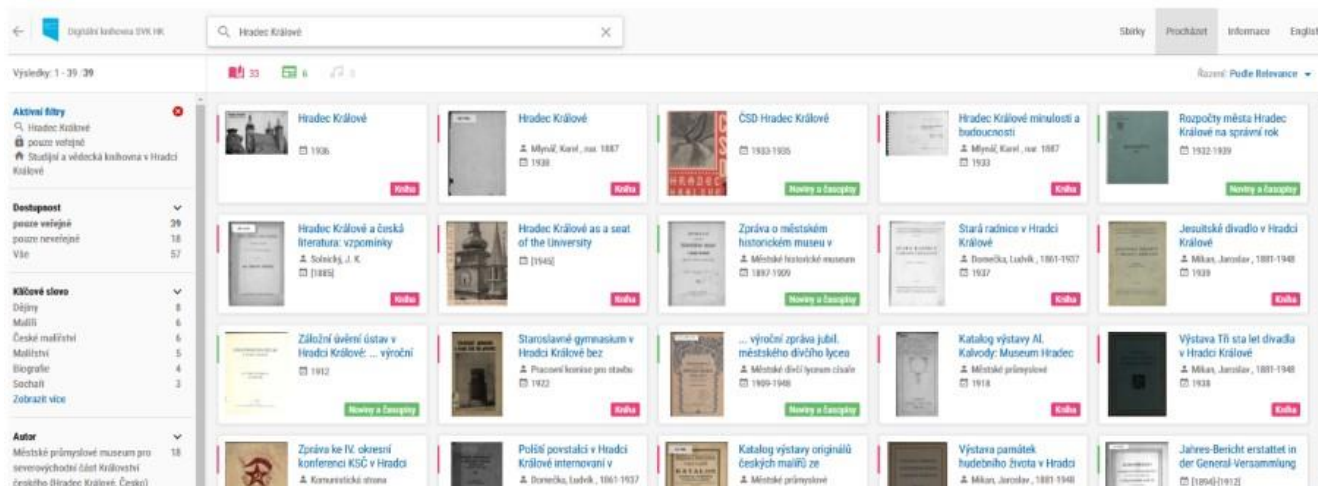
3 033 monografií, **286 titulů periodik**

převážně **regionální dokumenty** z fondu SVK HK

a dalších knihoven Královéhradeckého kraje

noviny, časopisy, ročenky, zpravodaje, **výroční zprávy škol**,

sborníky, **regionální osobnosti**, historie Hradce Králové i kraje...

The screenshot shows the search results page for 'Hradec Králové' on the digital library website. The search bar at the top contains 'Hradec Králové'. Below the search bar, there are navigation options: 'Střiky', 'Procházet', 'Informace', and 'English'. The results are displayed in a grid format, showing various documents and books related to Hradec Králové. On the left side, there is a sidebar with filters for 'Aktivní filtry', 'Dostupnost', 'Klíčové slovo', and 'Autor'. The main content area shows a grid of document thumbnails with titles, authors, and dates. Some documents are marked as 'Nový a časopis'.

XXI. kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů

7. – 9. 10. 2018

Krajská knihovna Karola Kmet'ka v Nitře

Sdružení knihoven ČR – Sekce SDRUK ČR pro bibliografii

Slovenská asociácia knižníc

§

Texty přednášek publikované Studijní a vědeckou knihovnou v Hradci Králové jsou vázány autorskými právy a jejich využití je definováno Autorským zákonem č. 121/200 Sb.

Za obsahovou správnost příspěvků odpovídají autoři.

Vydání (obálka, upoutávka a grafická úprava), jehož autorem je Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové, podléhá licenci Creative Commons.

V SVK HK 1. vydání

Verze 1. z 2019-07-10

ISBN 978-80-7052-134-2 (pdf)

Obsah

Úvod	5
I. tematický blok: Velká Morava – země našich předků	
(Re)lokace Velké Moravy	7
Mgr. Martina Smolová, PhD.	
Veligrad – hlavní město Velké Moravy	13
Mgr. Eva Filípková	
II. tematický blok: Úspěchy prvního společného státu Čechů a Slováků – Československá republika (1918–1938)	
Obdobie novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky zachytené v regionálnych dokumentoch.....	21
Mária Feldinszká	
Ringhofferové.....	32
PhDr. Václava Horčáková	
III. tematický blok: Zapomenuté osobnosti spoločných dejín Čechů, Slováků a Moravanů	
Známy – neznámy Heřman Landsfeld	40
PhDr. Katarína Benciová	
Architekt Dušan Samo Jurkovič – básnik dreva a kameňa	49
Mgr. Elena Matisková	
Eugen Bárkány a Alexander Duchoň: životné paralely zabudnutých prešovských medzivojnových priekopníkov	57
Mgr. Andrea Sivaničová	
Vybrané české osobnosti a ich zástoj pri budovaní kultúrnych inštitúcií na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače).....	74
Mgr. Dana Chalupeková	
Žili medzi nami	89
Viola Bieliková	
IV. tematický blok: Zemědělství v regionech a literatuře	
Osudy sedláků po roce 1948 v našem regionu v díle regionálního badatele Josefa Němečka.....	102
Martina Zlatohlávková	
Od Československej poľnohospodárskej bibliografie k Agrobibliografii.....	107
Ing. PhDr. Dagmar Bugárová	

Pěstitelско-chovatelské zajímavosti z Podkrušnohoří..... 112
Gerda Lorenzová

V. tematický blok: Partnerství slovenských a českých knihoven

1919 – vznik univerzit v novém státě a spolupráce jejich knihoven v Bratislavě a Brně 118
doc. PhDr. Jaromír Kubíček, CSc.

Kratučké objatia: príbeh martinsko-jičínskej literárnej spolupráce.....128
Ing. Ivana Poláková

Partnerstvá, ktoré nás obohacujú..... 134
Mgr. Monika Lobodášová

ÚVOD

Dvacet jedna. Tolikrát už se sešli bibliografové ze Slovenska, Moravy, Čech a Slezska na společném kolokviu, tentokrát v Nitře, v Krajské knihovně Karola Kmeťka. Všech 15 příspěvků, rozdělených do 5 tematických bloků, Vám přinášíme v tomto sborníku a těšíme se na viděnou – v roce 2019 v Čechách, v Historickém Ústavu AV ČR v Praze.

I. TEMATICKÝ BLOK

VELKÁ MORAVA – ZEMĚ NAŠICH PŘEDKŮ

(RE)LOKACE VELKÉ MORAVY

Mgr. Martina Smolová, PhD.

Moravská zemská knihovna v Brně

Abstrakt

Příspěvek se věnuje teorii Imre Boby o relokaci Velké Moravy z České republiky, kde bývá tradičně situována, do Srbska. Tato teorie se zaměřuje na prameny písemné povahy a ostatní druhy pramenů zcela pomíjí. Bobův výzkum je oproštěn od tradičního pohledu a proto je zcela jedinečný.

Abstract

The article focuses on Imre Boba's theory of relocation of the Great Moravia from the Czech Republic, where it is traditionally situated, to Serbia. This theory revolves around sources of the written nature, while other kinds of sources are completely ignored. Boba's research is completely free of the traditional point of view, which makes its nature entirely unique.

Kvůli obecně známému kompresnímu pojetí historie, se kterým se setkáváme v podobě školského dějepisu, nezbyvá obvykle prostor pro položení mnoha otázek. Velmi často se stává, že dějinné úseky jsou spojeny v jeden kompaktní celek, který zakrývá bílá místa v paměti historických pramenů a pomíjí mapové označení *Hic sunt leones*. Ovšem již nikdo se nepozastaví nad skutečností, že toto označení nalézáme i na mapách oblastí, které vzhledem ke svým geografickým podmínkám lvy hostit skutečně nemohly. Toto pojmenování se vžilo a ještě po dlouhá léta a staletí se používalo, aniž by si kdo položil otázku, zda je možné např. v Grónsku nebo severně od Dunaje tato zvířata nalézt.

Obdobně tomu může být také s výrazem Velká Morava. Na počátku 70. let minulého století přišel s velmi zajímavou teorií o Velké Moravě Imre Boba¹. Tento badatel polsko-maďarského původu byl členem *Society for Slovene Studies* a zastával post Professor of Central European History at the University of Washington (Bačić, 1986, s. 105–106). Imre Boba věnoval svým výzkumům více než čtyřicet let a vnesl do bádání o Velké Moravě velmi cenný

¹ Imre Boba se narodil 23. 10. 1919 v Györu v Maďarsku a zemřel 11. 1. 1996 v Seattlu v USA.

nadhled, oproštěný od tradicionalismu, který do jisté míry ovlivňuje bádání o Velké Moravě i dnes.

Pokud si představíme Velkou Moravu, obvykle se nám před očima objeví mapa, kterou známe již z dětství a kterou přes tabuli zavěšovali vyučující při hodinách raného středověku. Ta připomínala spíše schémata než mapy a byla plná čar, směrových šipek a barevně vyznačených oblastí, aby bylo na první pohled jasné, kde onu říši hledat. Tyto barevně vyznačené oblasti se obvykle vztahovaly ke konkrétním událostem a konkrétnímu období a málokterý autor map či učebnic zdůraznil, že toto území je pouze předpokládané a že od reálného území tohoto státního útvaru se může značně odlišovat. Pro vytýčení těchto barevných skvrn nebo, chceme-li, pro vytýčení hranic Velkomoravské říše bylo použito několik pramenů, a právě jejich vzájemným doplňováním byl tento územní rozsah stanoven.

Podíváme-li se na tyto historické prameny blíže, setkáváme se jak s prameny písemnými a nepsanými, tak také s prameny ústními. Mezi prameny písemné povahy můžeme zařadit prameny normativní, diplomatické, hagiografické a historiografické, ale až po doplnění prameny nepsanými – hmotnými, mezi které náležejí také archeologické nálezy, si můžeme udělat bližší obrázek. Zatím zůstaly pominuty prameny ústní. Na první pohled se zdá, že z raného středověku se dochovat nemohly, ale naopak v po staletí vyprávěné orální historii a ústní lidové slovesnosti i mytologii dodnes nacházíme vodítka, která pomáhají směřovat archeologické výzkumy a která napomáhají řešení četných, dosud nezodpovězených otázek z naší historie. Teorie Imre Boby o relokaci Velké Moravy vznikla díky důvěře velkoryse věnované pouze písemným pramenům a díky vědomému ponechání dalších typů pramenů stranou. Pro geografii 9. století našeho letopočtu je nedocenitelným a snad také nejdůležitějším pramenem tzv. *Geographus Bavarus*. Toto jméno je sice díky Janu Potockému, který tak spis roku 1796 pojmenoval, již vžitě, nicméně název původní zní *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*. Původ tohoto pramene je sporný. Dříve se badatelé přikláněli k jeho vzniku v Řezně nebo Salcburku, nyní převládá domněnka, že vznikl v klášteře Reichenau. Jedna z teorií dokonce připisuje autorství svatému Metodějovi a vznik dokumentu klade do 70. let 9. století, kdy předpokládáme, že v Reichenau pobýval. Další z teorií předpokládá, že dokument vznikl v první polovině 9. století v klášteře ve Fuldě a následně byl kolem roku 845 doplněn v Řezně v klášteře sv. Jimrama². Dokonce se iniciování vzniku pramene připisuje Ludvíku Němci.³

² Kloster Sankt Emmeram in Regensburg, benediktinské opatství, založeno roku 739, existovalo do sekularizace 1803.

Tento pramen popisuje národy první poloviny 9. století včetně počtu jejich osad. Imre Boba se domníval, že národy jsou vyjmenovány podle pořadí, ve kterém obklopují hranici franské říše, a že souslednost *Bohemi*, *Marharii*, *Bulgari* a *Merehani* má své opodstatnění (Boba, 1971, s. 31–32). Přímou v prameni nalézáme: „*Betheimare, in qua sunt civitates XV. Marharii habent civitates XI. Vulgarii regio est immensa et populus multus, habens civitates V, eo quod multitudo mahna ex eis sit et non sit eis opus civitates habere. Est populus, quem vocant Merehanos, ipsi habent civitates XXX. Istae sunt regiones, quae terminant in finibus nostris.*“ (Bartoňková et al., 2011, s. 287).⁴ *Geographus Bavarus* tedy přináší informace o tom, že existují dva kmeny: *Marharii*, kteří mají celkem 11 měst, a *Merehani*, kteří mají 30 měst. Není tedy možné, aby se oba výrazy vztahovaly k Moravanům, které vnímáme jako jeden národ, a na rozdíl od českého knížectví nelze hovořit o spojování kmenů.

Tuto teorii lze opřít také o tři velmi důležité prameny: *Annales Fuldenses*⁵, *Annales Hildesheimenses*⁶, které čerpaly u *Annales Herfeldenses*⁷, a o *Herimanni Augiensis Chronicon*⁸. Tyto zdroje se navzájem doplňují a dá se říci, že jejich informace se navzájem prolínají, zejména pokud jde o události roku 846. Imre Boba si všiml nejasností v zápisech těchto pramenů a obrátil svou pozornost k latinským pojmům a ke geografii. Jak již bylo zjevné ze spisu *Geographus Bavarus*, existovala dvě etnika – jedno zvané *Marharii* a druhé *Merehani*. Boba podrobil bližšímu zkoumání také již zmíněné *Annales* a *Chronicon*. Následující srovnání je přejato z knihy *Moravia's History Reconsidered a Reinterpretation of Medieval Sources* (Boba, 1971, s. 35).

³ Nástin bádání ohledně pramene nalézáme v *Magnae Moraviae Fontes Historici III*, s. 285, (dále MMFH). Velmi hezky zpracované heslo nalézáme na www.de.wikipedia.org.

⁴ Překlad z MMFH III, s. 287: „*Betheimare, u kterých je 15 měst. Marharii mají 11 měst. Vulgarii jsou rozsáhlé území a početný lid, mající 5 měst; poněvadž je jich velké množství, není jejich zvykem míti města. Je lid, který nazývají Merehani; tito mají 30 měst. To jsou území, která hraničí s našimi končinami.*“

⁵ *Annales Fuldenses* zahrnují ve své základní části léta 714–882, přičemž známe také jejich pokračování. Jedná se o nejobsáhlejší písemný pramen k dějinám Velké Moravy v letech 846–902. MMFH I, s. 85.

⁶ *Annales Hildesheimenses* popisují období od vzniku světa do roku 1137. Nejcennější částí jsou zápisy o letech 818–1040. MMFH I, s. 151.

⁷ *Annales Hersfeldenses* obsahovaly v základní části patrně zápisky do roku 973. Lze předpokládat existenci dvou verzí, z nichž druhá byla podrobnější a obsahovala pokračování do roku 990, která se zakládala na *Annales Hildesheimenses* a *Annales Quendlinburgenses*, a druhou stručnější, dovedenou do roku 984, která čerpala z *Annales Lamberti*, *Annales Ottenburani* a *Annales Weissemburgenses*. *Annales Hersfeldenses* se nedochovaly. MMFH I, s. 151.

⁸ *Herimanni Augiensis Chronicon* v původním názvu *Chronicon de sex aetatibus mundi* vznikl v klášteře Reichenau. Klášter nesl latinské označení *Augia Dives*, proto se autor kroniky označuje jako *Heriman Augiensis*. Toto dílo s ohledem na dobovou tradici pojednává o vzniku světa a postupně se dostává až k roku 1054, kterým končí. Kronika pravděpodobně čerpala ze ztracené švábské kroniky, která vznikla koncem první poloviny 11. století v Sankt Gallen. MMFH I, s. 161.

**Annales Fuldenses
Sclavos Margenses**⁹
defectionem molientes
profectus est. Ubi or-
dinatis et iuxta libitum
suum compositis re-
bus ducem eis consti-
tuit Rastizen nepotem
Moimari; inde per
Boemanos cum magna
difficultate et grandi
damno exercitus sui
reversus est.

**Annales Hildeshei-
menses**¹⁰
Panoniam subegit
Et Behemos domum
rediens vastavit.

**Herimanni Augiensis
chronicon**¹¹
Marahensibus Sclavis
compressis
Rastizen ducem consi-
tuit, et per Boemian
Cum gravi damno
exercitus rediit.

⁹ ... [Ludvík Němec, král východofranský] chtěl vytáhnout proti moravským Slovanům, kteří chtěli odpadnout. Zde vše uspořádal a urovnal podle své vůle a ustanovil jim za vévodu Rostislava, synovce Mojmirůva; poté se vrátil přes Čechy s velkými nesnázemi a velkou ztrátou. MMFH I, s. 90.

¹⁰ [Ludvík Němec] si podmanil Panonii a vracuje se domů, zpustošil Čechy. MMFH I, s. 151.

¹¹ Když [Ludvík Němec] potlačil moravské Slovanů, ustanovil Rostislava za vévodu a vrátil se přes Čechy s velkou pohromou pro své vojsko. MMFH I, s. 163.

V těchto pramenech se rovněž objevují dvě pojmenování. V případě *Annales Fuldenses* se jedná o *Sclavos Margenses*, zatímco v případě *Herimanni Augiensis Chronicon* se jedná o *Marahensibus Sclavis*. Tento rozdíl by mohl být připsán na vrub nekodifikované středověké latině, nicméně pokud se zaměříme na gramatický rozbor výrazů, setkáme se se zajímavými výsledky.

Důležité je položit si otázku, co přesně z gramatického hlediska znamenají *Sclavi Margenses*. *Sclavi* je latinské označení pro Slovary a *Margenses* je, jak Boba vhodně poznamenal, adjektivum od slova *Margus* (Boba, 1971, s. 35). Analogicky *Sclavi Marahenses* budou Slované provázeni přívlastkem *Marehenses*, tedy adjektivem od slova *Marus*. Co však přinese konfrontace výrazů *Margus* a *Marus* s geografickými příručkami a mapami, je až neuvěřitelné! Výraz *Marus* se vztahuje k řece Moravě, která protéká územím dnešní České republiky (Boba, 1971, s. 35). Další jazyková označení pro jistotu identifikace nám poskytuje např. internetová encyklopedie Wikipedie – německy *March*, maďarsky *Morva*, polsky *Morawa*.¹² Důležitý je pro tuto teorii fakt, že jde o pouhou Moravu bez jakéhokoli přívlastku. Na druhou stranu pojem *Margus* označuje také řeku Moravu. Její lokace je však zcela odlišná. Tato řeka protéká oblastí Srbska v blízkosti města Požarevac a je jedním z jižních přítoků Dunaje. Celé jméno této řeky je *Velká Morava* (Boba, 1971, s. 35). Jen pro srovnání názvů – v srbštině nese označení *Белука Мопара* (*Velika Morava*).¹³

Z toho vyplývá, že Rastislav, kterého Ludvík Němec roku 846 ustanovil vévodou etnika *Sclavi Margenses*, vládl Slovanům sídlícím poblíž řeky Velké Moravy v Srbsku.

Byť se tato teorie jeví jako převratná, není třeba Velkou Moravu relokovat z české Moravy do Srbska, neboť archeologické nálezy této teorii neodpovídají, a naopak potvrzují již tradiční pojetí hranic Velké Moravy. Tato teorie je značně kontroverzní a dalo by se očekávat, že v tehdejší Československu vyvolala čilou debatu a že se zastánci tradicionalismu snažili Bobovu teorii vyvrátit. K tomu však nedošlo! Z archeologického hlediska byla tato teorie zcela neopodstatněná a mezi archeology zůstala víceméně nepovšimnuta; podobně tomu bylo také mezi historiky. Zájem však vzbudila u prof. PhDr. Radoslava Večerky, DrSc., dr.h.c., který se dlouhodobě zabýval staroslověnštinou a který se domníval, že tuto teorii lze vyvrátit na základě právě staroslověnštiny.¹⁴

Tato teorie byla velmi smělá a je škoda, že nevzbudila prakticky žádnou diskusi. Tuto skutečnost lze odůvodnit tím, že na tuto otázku pro oblast česky hovořících badatelů

¹² [https://cs.wikipedia.org/wiki/Morava_\(%C5%99eka\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Morava_(%C5%99eka))

¹³ [https://cs.wikipedia.org/wiki/Velk%C3%A1_Morava_\(%C5%99eka\)](https://cs.wikipedia.org/wiki/Velk%C3%A1_Morava_(%C5%99eka))

¹⁴ Informace pochází z konzultace s panem profesorem uskutečněné roku 2011.

odpověděl, aniž by to bylo původně zamýšleno, třetí díl edice MMFH, vydaný již roku 1969, který přináší pasáž z *Geographus Bavarus* i s možnými variantami výkladu pojmu *Merehanos* včetně námitek proti umístění etnika na jih Dunaje, neboť pramen se sám o sobě vymezuje již svým názvem *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii* tedy *Popis měst a území na severní straně Dunaje* a nikoli na jižní.¹⁵ Díky tomu byla tato otázka v česky hovořícím prostředí považována za vyřešenou a nebylo potřeba vyvolávat diskusi, která by se opírala krom jiného o četné archeologické nálezy.

Seznam bibliografických odkazů

BOBA, Imre, 1971. *Moravia's history reconsidered: a reinterpretation of medieval sources*. Hague: M. Nijhoff, s. 31–32.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed., et al., 1969. *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*. In: *Magnae Moraviae fontes historici. III, Diplomata, epistolae, textus historici varii*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 285–291.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed., et al., 1966. *Herimanni Augiensis Chronicon*. In: *Magnae Moraviae fontes historici. I, Annales et chronicae*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 161.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed., et al., 1966. *Annales Hildesheimenses*. In: *Magnae Moraviae fontes historici. I, Annales et chronicae*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 151.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed., et al., 1966. *Annales Hersfeldenses*. In: *Magnae Moraviae fontes historici. I, Annales et chronicae*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 151.

BARTOŇKOVÁ, Dagmar, ed., et al., 1966. *Annales Fuldenses*. In: *Magnae Moraviae fontes historici. I, Annales et chronicae*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, s. 85.

BAČIĆ, Jakov, 1986. Imre Boba: forty years of scholarship. In: *Slovene Studies*. Roč. 8, č. 2, s. 105–106.

¹⁵ MMGH III nabízí celkem 5 možností výkladu, z nichž jedna koresponduje s Bobou. Tato varianta je však editory s odůvodněním, že odporuje určení pramene *ad septentrionalem plagam Danubii*, vyvrácena. MMFH III, s. 287.

VELIGRAD – HLAVNÍ MĚSTO VELKÉ MORAVY

Mgr. Eva Filipková

Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

Abstrakt

Kulturní i duchovní centrum Velkomoravské říše se nacházelo na území dnešního Zlínského kraje. Byl jím Veligrad. Vesnice Velehrad existuje dodnes. Byla však ona tím hlavním městem Velké Moravy? Pravda se nachází o několik kilometrů dál ve Starém Městě u Uherského Hradiště.

Abstract

The cultural and spiritual centre of the Great Moravia was located in the area of Zlín region, as we know it today. This centre was known as Veligrad. A village called Velehrad exists to this day. However, was Velehrad really the capital of the Great Moravia? The truth can be seen a few kilometres further, in Staré Město in Uherské Hradiště District.

Mocenské, správní, a zejména církevní centrum Velké Moravy se nalézalo ve Veligradu. Kde se ale samotný Veligrad nacházel, byla otázka, která dlouhou dobu trápila celé generace historiků. První velký spor o jeho umístění se rozhořel v polovině 19. století. Beda Dudík¹ ve svém díle k dějinám Moravy odmítl tvrzení, že velehradský klášter souvisí s Velkomoravskou říší; až potud by jeho domněnky byly správné, odchýlil se však tím, že Veligrad považoval za bájný, nikoliv skutečné centrum Velké Moravy. Tomuto tvrzení oponoval Vincenc Brandl², a rozhořel se tak mezi nimi dlouholetý spor. Brandl Veligrad situoval v roce 1862 do Starého Města, což podpořila řada badatelů, mezi nimi například i František Palacký.

Tento názor v kruzích odborné veřejnosti vydržel čtyřicet let, než ho zpochybnil Inocenc Ladislav Červinka³. Ten centrum Velké Moravy umístil na bratislavský Děvín, což podpořil argumentem, že právě zde byl v roce 864 obléhán Rostislav Ludvíkem Němcem. I Červinkův

¹ * 29. 1. 1815 Kojetín, † 18. 1. 1890 Rajhrad. Moravský historik a vlastenec, benediktin.

² * 5. 4. 1834 Brno, † 26. 12. 1901 Brno. Moravský zemský archivář a historik.

³ * 1. 2. 1869 Břest, okr. Kroměříž, † 3. 10. 1952 Brno. Archeolog, muzejník a vlastivědný pracovník.

názor měl své podporovatele i odpůrce, mezi něž patřili například historikové Josef Pekař a Tomáš Kalina.

I přesto na Velehradě probíhaly na počátku 20. století archeologické výzkumy, které měly prokázat jeho spojení s Velkou Moravou. Byl vytvořen Výbor pro hledání hrobu sv. Metoděje, který v roce 1903 začal s vykopávkami pod vedením gymnazijního profesora Jana Nevěřila⁴. Výzkumy byly provedeny na tu dobu nezvykle pečlivě a kvalitně, a byly dokonce publikovány. Nálezy byly významné, ale záměr nesplnily. Výzkumníci objevili pozůstatky románského klášterního kostela, konventu a opatského domu, nic z toho však nesouviselo s Velkou Moravou.

Profesor Nevěřil se přesto nevzdával. Na jedné z velehradských rytin ze 17. století si všiml vyobrazení malého kostelíka, který začal hledat. Trosky kostela našel na křižovatce mezi Modrou a Velehradem. Při podrobnějším průzkumu našel základy čtyř pilířů, které měly jiné stáří i použitou stavební technologii, než zbytek stavby. Učinil tak první objev velkomoravského kostela vůbec. Při dalším výzkumu zde objevil Vilém Hrubý malé velkomoravské pohřebiště.

Až ve 20. letech se archeologický zájem vrátil zpět do Starého Města. První soustavný výzkum zde uskutečnil zdejší učitel Antonín Zelnitius⁵, jehož práce i výsledky našly ocenění i u předních odborníků. Jeho výzkumy ve Starém Městě probíhaly až do roku 1942. V roce 1933 byl v Uherském Hradišti založen Musejní a archeologický spolek Slováckého musea a správcem jeho sbírek se stal Vilém Hrubý⁶, který již od 30. let prováděl řadu průzkumů archeologických lokalit. Výsledky Zelnitiova bádání podnítily plánování systematického průzkumu Starého Města a jeho vedení bylo svěřeno Vilémovi Hrubému, který v nich pokračoval téměř 40 let. Otázka umístění velkomoravského Veligradu tak byla zodpovězena až ve 20. století a za jeho objevitele jsou považováni právě Vilém Hrubý a Antonín Zelnitius.

Na území dnešního Starého Města bylo prokázáno osídlení již v paleolitu, jak dokázaly nálezy pazourkových úštěpků, přeražené čepelky a pazourek, ale i kosti lovených mamutů a nosorožců. Z mezolitického osídlení se dochoval dokonce hrob. Na neolitické osídlení ukazuje kromě nálezů střepů moravské malované keramiky a zlomku přeraženého kamenného mlatu i objev ohniště o průměru 80–90 cm a nedaleko od něj pece kupolovitého tvaru. Po zániku neolitické osady bylo toto místo pravděpodobně nějakou dobu opuštěné, dokud nebylo

⁴ * 1. 3. 1864 Bílá Lhota – Hradečná, † 9. 3. 1940 Olomouc. Kněz, historik, pedagog, památkář, odborný publicista.

⁵ * 12. 4. 1876 Uherské Hradiště, † 3. 3. 1957 Staré Město. Učitel, archeolog.

⁶ * 18. 11. 1912 Říkovice, † 23. 9. 1985 Uherské Hradiště. Archeolog, vlastivědný pracovník, univerzitní profesor.

znovu osídleno lidem popelnicových polí. Kromě střepů z nádob bylo z této doby nalezeno v blízkosti jednoho z hrobů i ohniště se zvířecími kostmi, kostěným šídlem a střepy, v sídlištních objektech pak byly nalezeny kusy nádob.

V bývalé osadě lidu popelnicových polí se posléze usadili Slované. Zlomky keramiky dokládají, že si zde pravděpodobně založili osadu, zcela jistě zde však existovalo pohřebiště těchto prvních Slovanů. V této době ještě své mrtvé spalovali a jejich popel pohřbívali buď v nádobách, nebo jen vsypaný do jamek, na které byla navršena hlína, mnohdy do tvaru malé mohyly.

Už v 8. století je existence předvelkomoravského sídliště jasně doložena. Bylo nalezeno několik desítek objektů z této doby a také opevnění, což poukazuje na to, že se jednalo o hradíště. Ještě na počátku této doby byli mrtví spalováni, v průběhu druhé poloviny 8. století byla ukládána do země první nespálená těla.

Na konci 8. a na začátku 9. století se na pravé straně Moravy rozprostíralo hned několik osad a sídlišť a mezi nimi pole, pastviny i úhory. S postupným nárůstem počtu obyvatel se osady pozvolna rozšiřovaly, až kolem poloviny 9. století srostly v jedno velké sídliště. Jeho poloha byla významná i z hlediska umístění, protože leželo přímo na křižovatce dvou obchodních cest – Jantarové⁷ a Poolšavské⁸.

Se zvyšujícím se počtem obyvatel sídliště se měnilo i jeho rozložení. Pohřebiště, které bylo původně položeno na svahu, se postupně rozšiřovalo i do níže položených míst, krajní hroby se tak začaly dostávat do blízkosti nejen starého opevnění, ale zejména lidských obydlí. Kolem poloviny 9. století palisáda přestala plnit svou funkci, chátrala, nebyla obnovována a příkop se zanášel odpadem ze sídliště. Lidé se postupně začali stěhovat do jiných částí sídliště; v původní lokaci byl vybudován kamenný kostel a z této části sídliště, která ještě nedávno sloužila k bydlení, se stávala část ryze pohřební.

Existence tohoto kostela trvala přes padesát let. Za tu dobu nejméně jednou vyhořel, ale byl opraven a znovu využíván. Střešní krytinu pro kostel vyráběli sami slovanští obyvatelé v keramické peci, která byla součástí sídliště. Kostel sloužil pravděpodobně jako pohřební kaple, kterou využíval celý Veligrad. Že toto pohřebiště a s ním i kostel byly určeny pro všechny obyvatele, dokládají objevy hrobů, přičemž některé z nich jsou prosty jakýchkoliv nálezů, v dalších pak byly nalezeny sady šperků, ať již stříbrných nebo zlatých, zbraně či jezdecké potřeby. První hroby patřily obyčejným lidem, druhé pak bohaté kastě. Veligradské

⁷ Jedna z nejvýznamnějších suchozemských obchodních cest, po níž se dopravoval jantar z Pobaltí do Itálie, Řecka a Egypta.

⁸ Významná obchodní trasa směřující z Brigetia v Maďarsku podél Žitavy a Nitry na Trenčín, Vlárským průsmykem a podél Olšavy do Starého Města.

pohřebiště je zvláštní i existencí tzv. „zapovězené části“. Zde byli pohřbeni lidé, které ostatní považovali za vampýry. Aby nemohli znovu obživit a škodit živým, byla jejich těla buď pohřbívána ve skrčené poloze, nebo měli rozbité obličejové části lebky, useknuté ruce či nohy. Často také byli pohřbeni do hlubokých jam, které byly ještě následně zaházeny kamením.

O církevní významnosti Veligradu hovoří i tři objevené kostely, které se nacházely na jeho území, o politické významnosti pak četné hroby velmožů a družiníků. Veligrad obývali příslušníci všech tříd obyvatel, od chudých řemeslníků a zemědělců přes střední třídu svobodných Slovanů a vojáků až po vládnoucí vrstvu.

Zemědělství na Veligradu bylo rozvinuté stejně jako chov dobytka. Z výrobních odvětví se postupně vyvinuly specializace jako hrnčířství, kovářství, šperkařství, koželužství a různá řemesla pracující se dřevem. Podle archeologických nálezů v jedné z částí sídliště se dá usuzovat, že sociální diferenciaci se odrážela i v místě bydliště v rámci sídliště. Chudší obyvatelé bydleli na západní straně, na východní zámožná vrstva zemědělců a chovatelů dobytka, uprostřed pak byla soustředěna střední zemědělská vrstva.

Pěstování zemědělských plodin doplňoval sběr lesních plodů, ale také sadařství a včelařství⁹. Z domácích zvířat byla na sídlišti nejčastěji chována prasata, následně pak ovce, krávy, kozy a koně. Zajímavostí je, že prasata byla nejčastěji zabíjena ještě jako selata. Masitou potravu z domácích zvířat doplňoval lov¹⁰ a rybolov. Ukázalo se, že typ častěji lovených zvířat se taktéž lišil podle místa, kde obyvatelé bydleli. Někde převládali ulovení jeleni, na jiných místech sídliště kanci, jinde pak ptáci nebo ryby.

Sídliště bylo proti vnějšímu vpádu opevněno několika typy valů. Jeden z nich se skládal ze dvou souběžných dřevěných stěn: čelní stěna byla ze silných kmenů, které byly postaveny těsně vedle sebe, zadní stěna byla ze slabších kmenů, které byly položeny vodorovně na sebe. Prostor mezi oběma stěnami byl vyplněn hlínou a šterkem. Tato výplň nejen zpevňovala hradbou, ale také v případě potřeby mohla sloužit jako zvýšený ochoz pro obránce. Necelé tři metry před hradbou byl asi dvoumetrový úsek, který byl snížen o půl metru, a na něj navazoval vodní příkop, který byl široký 4,8 m (u dna 2 m) a hluboký 2,30 m. Dalším typem byl val roštové konstrukce. V několika souběžných řadách byly vyhloubeny žlaby, které byly vyplněny pískem a doplněny řadami kůlů. Mezi první řadou kůlů, která byla umístěna v prvním žlabu, a druhou řadou kůlů byla vzdálenost asi 1,40 m, druhá řada byla asi půl metru před třetím žlabem, přičemž třetí řada pak k němu těsně přiléhala zezadu. Ve vzdálenosti 1,6 m za ní pak

⁹ Na dlouhé tyče byla nasazena tesla (*tesla, zvaná též teslice, je druh sekery s ostřím uloženým příčně k topůrku, tvarem připomíná motyku; pozn. red.*) či železné nástroje s laloky, kterými se vydlabaly brě ve vyhloubených stro-mech, a zde se pak usazovaly včely.

¹⁰ Lov kromě opatrování potravy sloužil pro svobodné vrstvy i jako oblíbená zábava.

byla ještě čtvrtá řada kůlů. Celkově byl val široký asi 5,8 m. Třetím typem vnějšího opevnění byla palisáda. Tu tvořil žlab, který byl široký 2,10 m (u dna 1 m), jehož vnitřní stěna byla kolmá, vnější pak byla silně zešikmená. Ve dně byla zapuštěna palisáda na sebe těsně doléhajících jasanových kmenů, které byly utěsněny tmavou hlínou. Kmeny pak byly v zemi navíc až do výšky 60 cm upevněny kameny, přičemž každý kůl takto podepíralo 30–50 kamenů. Podle archeologických nálezů toto opevnění bylo zničeno požárem.

Typickým obydlím byly zemnice nebo domy bezprostředně na úrovni terénu či zapuštěné 5–20 cm pod úroveň terénu.¹¹ Stavení byla srubové, méně často kůlové konstrukce, některá i s kamennou podezdívkou. Byla vybavena buď otevřeným ohništěm nebo pecí, ať již kamennou nebo hliněnou. Pekařské pece byly pravděpodobně užívány více osadníky. Jídlo bylo vařeno v hliněných hrncovitých nádobách na přímém ohni, případně opékáno. Na ohništích pak byly připravovány placky. Při jídle se používaly menší hliněné nádoby nebo dřevěné kuchyňské potřeby, které byly dostupnější širokým vrstvám. Jednotlivé sruby stály osamoceně uprostřed hospodářských objektů nebo byly v těsném sousedství, takže mezi nimi vznikaly malé dvorky a také malé uličky s chodníky, které byly zpevněny kameny, keramickými střepy a zvířecími kostmi.

Odívání obyvatel Veligradu se lišilo podle jejich příslušnosti k třídě. Tkaniny, které se k výrobě oblečení užívaly, byly různé kvality, od velmi jemné až po hrubou, a byly vyráběny ze lnu, vlny nebo kožešiny, ale byly nalezeny i látky z krajky, hedvábí, brokátu či srsti angorské kozy, nebo dokonce z lidských vlasů. Lišila se i výroba tkanin. Zatímco chudší vrstvy obyvatel si látky vyráběly samy, kvalitnější látky vyšších vrstev pak vyráběli místní řemeslníci, nebo také pocházely ze zahraničního, například byzantského dovozu. K šití byly mimo jiné používány železné jehly, které se uchovávaly v kostěných jehelníčcích. Byly nalezeny i železné nůžky, které se užívaly ke zpracování jemnějších látek nebo při péči o tělo. Chudší vrstvy chodily obuty v lýkové obuvi. Na veligradském sídlišti byla dokonce nalezena dílna, která buď vyráběla tuto obuv, nebo vytvářela tzv. proplétáčky¹².

Synové z vyšších vrstev díky byzantské náboženské misii studovali náboženství pod dohledem kněží v nartexech, které byly součástí kostelů, ale osvojovali si i základy gramotnosti.

Ozdoby vyšších vrstev se často vyráběly na samotném Veligradu, kde bylo rozvinuté šperkařství. Veligradští šperkaři vyráběli mimo jiné i šperky o ryzosti 500–1000/1000 Kt. Z ryzího zlata často vznikaly náušnice, prsteny, ale i ozdobné knoflíky. Zdejší výrobu doklá-

¹¹ Zemnice byly typickým obydlím chudších vrstev obyvatel, domy stojící na úrovni terénu pak patřily vrstvám vyšším a zámožnějším.

¹² Jednoduché nástroje z dutých kostí, které se používaly k výrobě lýkové obuvi.

dají nálezy hranolků, valounků, plechu nebo kapek nezpracované zlaté suroviny. Řemeslníci tavili i jiné kovy, ať už to byla měď, cín a další. Z mědi, cínu a olova tvořili tzv. bílý bronz. Z této slitiny tvořili např. rolničky, náhrdelníky, záušnice apod. Již v té době dokázali některé ze šperků vyrábět prostřednictvím odlévání do hliněných nebo kamenných kadlubů.

Jeden z veligradských kostelů byl chrámem biskupským; byl nejen honosný, ale v kněžišti byly nalezeny pozůstatky biskupského trůnu a křtící rotundy, v kostelním komplexu se nacházela také církevní škola a pravděpodobně i klášter. Ten byl situován na jižní straně pohřebiště; budova byla 36 metrů dlouhá a 8 metrů široká, byla vybavena ohništěm i kamennou pecí. Konstrukci stavby neslo 33 kůlů, které byly zapuštěny do země a zality maltou, což mohlo znamenat, že stavba byla dokonce patrová.

Veligrad jako centrum Velkomoravské říše zanikl pravděpodobně nedlouho po konci Velké Moravy, ačkoliv pohřebiště plnilo svou funkci ještě v první polovině 10. století. Co bylo na jeho území následně, se přesně neví. Podle písemných pramenů na jeho místě existovala tržová ves s názvem Veligrad, ale archeologické nálezy to nepotvrzují. Je možné, že důvodem pro jeho další neosídlení byl chátrající kostel a stovky hrobů kolem něj a s tím související pietnost tohoto místa. Změna nastala až v první polovině 13. století, kdy se Veligrad stal majetkem cisterciáckého kláštera na Velehradě. K opravě kostela však nedošlo, naopak byl postupně rozebrán a kameny z něj použity jako základy k jiným stavbám.

V první polovině 13. století existovaly tři lokality, které nesly v názvu Veligrad – villa Veligrad (vesnice Veligrad), monasterium Veligrad (klášter Veligrad) a Veligrad Novum (Nový Veligrad). Poté, co bylo na levém břehu Moravy založeno královské město, které bylo úředně pojmenováno Nový Veligrad, začala se postupně měnit jména těchto osad. Novému Veligradu začali obyvatelé říkat Hradiště, původní vesnici Staré Hradiště, případně Staré město Hradiště, ze kterého se vyvinulo Staré Město. Původní název Veligrad – Velehrad tak zůstal jen cisterciáckému klášteru.

Seznam bibliografických odkazů

Cyrlometodějský Velehrad: výstava k 1150. výročí příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Moravu v roce 863, 2013. Uherské Hradiště: Historická společnost Starý Velehrad. ISBN 978-80-86157-41-2.

GALUŠKA, Luděk, 1991. *Velká Morava*. Brno: Moravské zemské muzeum. Za poznáním do muzea, sv. 4. ISBN 80-7028-022-0.

GALUŠKA, Luděk a Miroslav VAŠKOVÝCH, 2002. *Památník Velké Moravy: Staré Město, Uherské Hradiště, Modrá, sv. Kliment u Osvětiman*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum. ISBN 80-861-8514-1.

HRUBÝ, Vilém, 1964. *Staré Město – Velehrad: ústředí z doby Velkomoravské říše*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. Památníky naší minulosti, 1.

HRUBÝ, Vilém, 1955. *Staré Město – Veligrad: archeologický průvodce po staroslovanských nalezištích*. V Gottwaldově: Krajské museum. Studie Krajského musea v Gottwaldově.

HRUBÝ, Vilém, 1955. *Staré Město: velkomoravské pohřebiště "Na valách"*. Praha: ČSAV. Monumenta archaeologica, Tomus 3.

HRUBÝ, Vilém, 1965. *Staré Město: Velkomoravský Velehrad*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd. Monumenta archaeologica, Tomus XIV.

HRUBÝ, Vilém a Kristina MAREŠOVÁ, 1975. *Uherské Hradiště-Sady, středisko velkomoravské kultury a moci*. Brno: Moravské muzeum.

SNÁŠIL, Robert a Vilém HRUBÝ, 1969. *Veligrad, Staré Město: publikace k 20. výročí objevu prvního dokladu velkomoravské zděné církevní architektury na území ČSSR, odkryté v roce 1949 ve Starém Měste "Na valách"*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum.

II. TEMATICKÝ BLOK

ÚSPĚCHY PRVNÍHO SPOLEČNÉHO STÁTU ČECHŮ A SLOVÁKŮ – ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA (1918–1938)

**OBDOBIE BUDOVANIA NOVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY (1918–1938)
NA NÁRODNOSTNE ZMIEŠANOM ÚZEMÍ OKRESU NOVÉ ZÁMKY ZACHYTE-
NÉ V REGIONÁLNYCH DOKUMENTOCH**

Mária Feldinszká

Knižnica Antona Bernoláka v Nových Zámkoch

Abstrakt

Cieľom príspevku bolo prostredníctvom dostupnej literatúry regionálneho charakteru priblížiť zaznamenané dejinné udalosti z obdobia vzniku a budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky. V príspevku boli citované vybrané zdrojové dokumenty, na základe ktorých vznikol dobový obraz o dianí a živote počas trvania 1. ČSR v okrese Nové Zámky.

Abstract

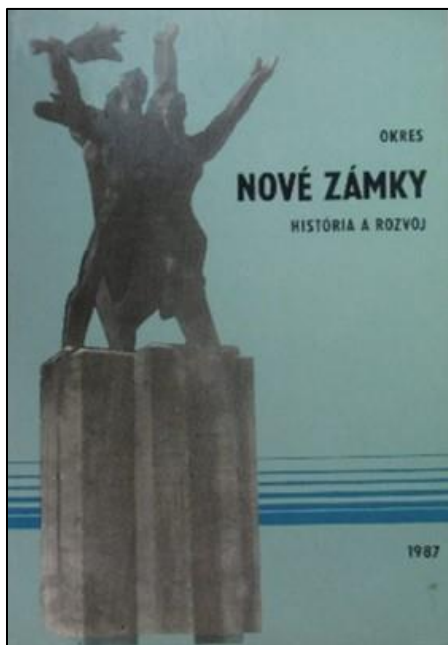
The aim of this article was to show dated historical events from the age of foundation and the forming process of the new Czechoslovakian Republic (1918-1938) in the scaled down area of Nové Zámky. All of this with the usage of available regional literature. The source documents, used for the recreation of the life and living during the first CZR in Nové Zámky, are cited in the article.

Príspevok prináša dobový obraz o dianí a živote v období vzniku a budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky. Podkladom na jeho spracovanie bola dostupná regionálna literatúra z knižničného fondu Knižnice A. Bernoláka v Nových Zámkoch. Nazreli sme do jednotlivých prameňov a zistili, že Československá republika bola síce vyhlásená 28. októbra 1918 v Prahe, no boje o územie Slovenska medzi ČSR a Maďarskom pretrvali až do definitívneho odchodu Maďarskej červej armády (3. 7. 1919). Na získanie obrazu o uvedenom období sme vybrali dokumenty, ktoré hovoria o situácii v okrese Nové Zámky a dokumenty o dvoch okresných mestách (v tomto období): Nové Zámky a Štúrovo.

Vybrané dokumenty: okres Nové Zámky, anotácia

Kolektív autorov. Okres Nové Zámky – história a rozvoj. Nové Zámky: Okresný národný výbor, 1987. In: *Začiatky buržoázneho zriadenia a robotnícke hnutie*. S. 31–40.

Komunistické a robotnícke hnutie v čase buržoáznej republiky. S. 42–61.

Vľavo obr. č. 1: Okres Nové Zámky – história a rozvoj, 1987

Hore obr. č. 2: Okres Nové Zámky – história a rozvoj, 1987, s. 39

Obr. č. 3: Okres Nové Zámky – história a rozvoj, 1987, s. 41

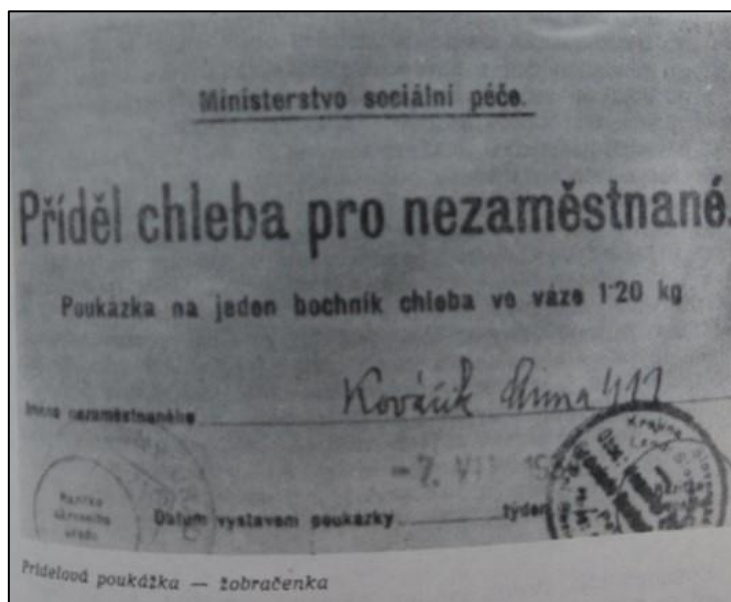

Obr. č. 4: Okres Nové Zámky – história a rozvoj, 1987, s. 49

Obdobie budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky zachytené v regionálnych dokumentoch

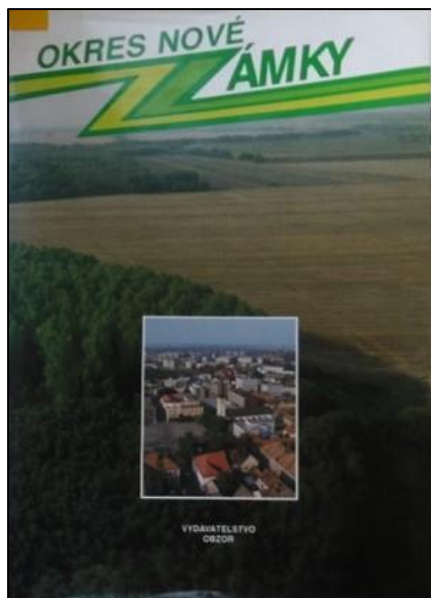

Obr. č. 5: Okres Nové Zámky – história a rozvoj, 1987, s. 53

Obr. č. 6: Okres Nové Zámky – história a rozvoj, 1987, s. 55

Gunda, Ladislav a kolektív. Okres Nové Zámky. Bratislava: Obzor, 1992. ISBN 80-215-0147-2. In: *V prvej Česko-slovenskej republike (1918–1938)*. S. 16–19.

Obr. č. 7: Gunda a kol, 1992

Obe monografie hovoria o udalostiach súvisiacich so vznikom 1. ČSR, jej formovaní, zmenách a živote v nej so zameraním na územie okresu Nové Zámky.

Dozvedeli sme sa, že 1. ČSR bola vyhlásená 28. októbra 1918 v Prahe, následne *Deklaráciou slovenského národa* vyhlásenou v Martine 30. októbra 1918 i Slovensko vstúpilo do spoločného zväzku s Čechmi. Situácia na území južného Slovenska bola z dôvodu zmiešaného slovensko-maďarského obyvateľstva, niekde i s prevahou Maďarov, zložitá. Podľa sčítania (1919) na území vtedajšieho okresu Nové Zámky žilo 37 301 obyvateľov (66,58 % Slovákov, 31,8% Maďarov) a na území vtedajšieho okresu Štúrovo žilo 42 030 obyvateľov (11,5 % Slovákov, 88,15 % Maďarov). V Nových Zámkoch sídlila maďarská vojenská posádka, pôsobila odbočka Maďarskej národnej rady. Až dohoda na určenie demarkačnej hranice medzi ČSR a Maďarskom (24. 12. 1918) a vytvorenie novej hranice na juho-

západnom Slovensku (10. 1. 1919) znamenali upevnenie postavenia česko-slovenskej vlády. Divízie legionárov obsadili Nové Zámky a Štúrovo. Maďarská červená armáda sa pokúsila o zabratie územia. V noci z 29. na 30. mája 1919 sa cez Štúrovo dostala až k Novým Zámkom, ktoré 1. 6. obsadila a bola tu do 7. 6. Maďarská červená armáda definitívne odišla z územia Slovenska 3. 7. 1919.

Nadišla vytúžená sloboda, zmenili sa politické, hospodárske i spoločenské pomery.

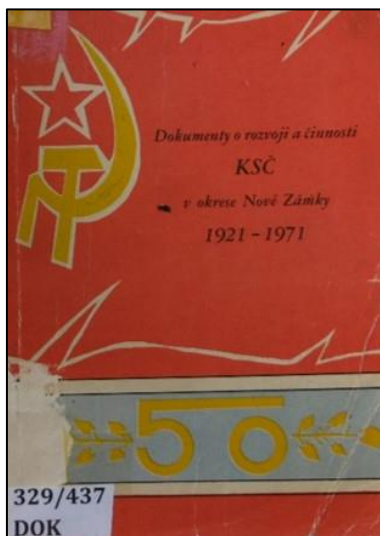
Plusy: zdemokratizoval sa politický systém, zaviedla sa občianska rovnosť, ustanovilo sa volebné právo i pre ženy, uskutočnila sa rozsiahla pozemková reforma, zlikvidoval sa národnostný útlak, zmenila sa politická orientácia obyvateľstva na ľavicovú, zosilnelo robotnícke hnutie.

Mínusy: bolo tesne po vojne, ľud trpel biedou, hladom, chorobami; vysoké ceny, nárast nezamestnanosti, nízke mzdy, nárast štrajkov, pomalý rast a stagnácia priemyslu, svetová hospodárska kríza (1929–1933), vzrastalo fašistické nebezpečie.

Výhodou okresu bola dobre rozvinutá železničná doprava a preprava. V období hospodárskeho rastu (1923–1929) k významným priemyselným podnikom patrili: Továreň na spracovanie koží a Továreň na spracovanie ľanu v Nových Zámkoch, Cukrovar v Šuranoch, Škrobárne v Štúrove. V okrese prevládala poľnohospodárska výroba, rozširovalo sa pestovanie koreninovej papriky. Pôsobili tu nasledovné politické strany: Česko-slovenská sociálnodemokratická strana, Maďarsko-nemecká sociálno-demokratická strana, Komunistická strana Česko-Slovenska, Hlinkova slovenská ľudová strana, Agrárna strana, Krajinská kresťansko-socialistická strana a Maďarská národná strana, ktoré (1936) vytvorili Zjednotenú maďarskú stranu. Táto strana pripravovala pripojenie územia južného Slovenska k horthyovskému Maďarsku. Zápas o zachovanie Československej republiky vyústil do čiastočnej mobilizácie (máj 1938). Zapojili sa i obyvatelia nášho okresu vrátane maďarského obyvateľstva zo Zemného, Andoviec, Dubníka a ďalších obcí. Zúčastnili sa i manifestácii na obranu republiky (4. 9. 1938) v Trnenci nad Váhom. Avšak vláda kapitulovala a Mnichovským diktátom (29. 9. 1938) odstúpila rozsiahle územie južného Slovenska a tým aj celý okres Nové Zámky okrem obce Rastislavice Maďarsku. Viedenská arbitráž (2. 11. 1938) vytýčila nové Česko-slovensko-maďarské hranice. Sľubný život v rozvíjajúcom sa buržoáznom Československu pre obyvateľov okresu Nové Zámky sa týmto uzavrel.

Obdobie budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky zachytené v regionálnych dokumentoch

Kolektív. *Dokumenty o činnosti a rozvoji KSC v okrese Nové Zámky: 1921–1971*. Nové Zámky: OV KSS a ONV, 1971.

Vľavo hore obr. č. 8: *Dokumenty o činnosti a rozvoji KSC v okrese Nové Zámky, 1971*
Vpravo hore obr. č. 9: *Dokumenty o činnosti a rozvoji KSC v okrese Nové Zámky, 1971, s. 27*
Dole obr. č. 10: *Dokumenty o činnosti a rozvoji KSC v okrese Nové Zámky, 1971, s. 37*

Obdobie budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky zachytené v regionálnych dokumentoch

V *Dokumentoch o činnosti a rozvoji KSČ v okrese Nové Zámky: 1921–1971* je zachytené obdobie triedneho boja za práva človeka na prácu a primeranú odmenu a dôstojný život v mieri. Vykresľujú obdobie pred rokom 1921, časté štrajky ako protest nespokojnosti, nezamestnanosť, založenie Komunistického zväzu mládeže v Nových Zámkoch v januári 1921 a ich činnosť, Červené odbory, založenie Komunistickej strany Československa v Nových Zámkoch 15. mája 1921, neskôr i obvodnej, a ich úlohu, ktorú zohrali pri boji proti vykorisťovateľom, rozmach odborových zväzov a ich úlohu. Prináša chronológiu udalostí rokov 1921 až 1971.

Vybrané dokumenty: mestá okresu Nové Zámky – Nové Zámky a Štúrovo, anotácia

Kočiš, Ladislav. *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti*. Nové Zámky: Okresný národný výbor v Nových Zámkoch – Odbor školstva a kultúry, 1967. In: *Nové Zámky za buržoázno-demokratickej republiky (1918–1938)*. S. 77–99.

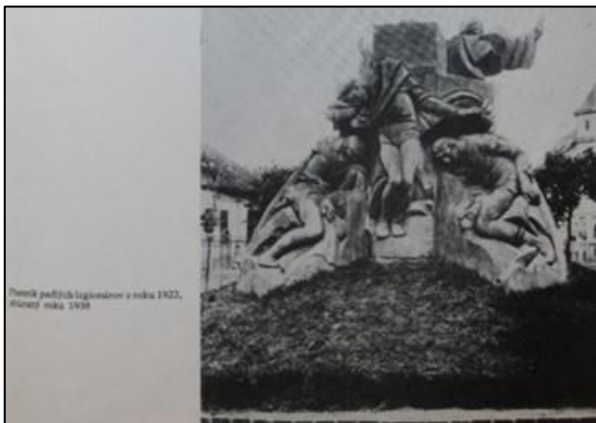
Obr. č. 11: Kočiš, 1967

Obr. č. 12: Kočiš, 1967, s. 61

Obr. č. 13: Kočiš, 1967, s. 69

Obdobie budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky zachytené v regionálnych dokumentoch

Obr. č. 14: Kočiš, 1967, 1974

Obr. č. 15: Kočiš, 1967, 75

Rusnák, Pavol. Dejiny Nových Zámok, časť 15.: začlenenie do Československej republiky. In: *Novozámocko: regionálne noviny*. Č. 24 (2009), s. 4. Obsahuje informáciu o politických udalostiach v meste v rokoch 1918–1919 (obr. č. 16).

Obr. č. 16: Rusnák, 2009, s. 4

Obr. č. 17: Rusnák, 2009, s. 13

Rusnák, Pavol. Dejiny Nových Zámok, časť 16.: boje o Nové Zámky. In: *Novozámocko: regionálne noviny*. Č. 27 (2009), s. 13. (Obr. č. 17)

Stať v knihe L. Kočiša *Povojnové revolučné udalosti v Nových Zámkoch* (s. 77–80) ako i oba články P. Rusnáka popisujú obdobie začlenenia sa mesta do ČSR, konkrétne povojnové revolučné udalosti, pričom vedenie mesta sa pridalo k Maďarskej národnej rade, vznikla Národná stráž, ktorá nastolovala poriadok nielen v meste, ale i v okolitých obciach. Národná rada založená 9. 11. 1918 sa postavila proti začleneniu do ČSR. Píšu o bojoch, ktoré prebehli medzi vojakmi Maďarskej červenej armády a Československej armády, ktoré skončili víťazstvom čsl. vojska a vymenovaním nového vedenia mesta (24. 6. 2019).

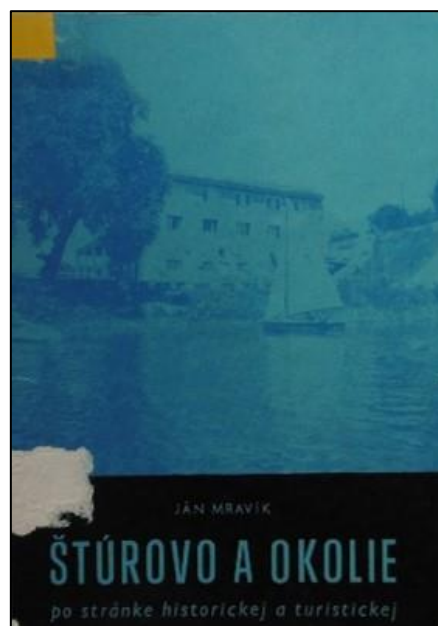
L. Kočiš v knihe *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti* v stati Rozvoj mesta (s. 81–82) píše o orgánoch mesta, bytovej výstavbe, výstavbe verejných budov, budovaní nového cintorína, predaji mestských pozemkov, dláždení ulíc a chodníkov, zavedení elektrickej energie v roku 1928.

V stati Hospodárske pomery (s. 82–85) písal o pomalom rozvoji hospodárskeho života, pozemkovej reforme a čo priniesla, o podmienkach v poľnohospodárstve – rozširovaní pestovania tabaku a koreninovej papriky, rozmachu včelárstva, stagnácii priemyselnej výroby, existujúcich podnikoch: Továreň na kožu – od roku 1931 bol vlastníkom Tomáš Baťa, Továreň na spracovanie ľanu, Paprikový mlyn, Tehelňa, Liehoviny, Rastlinné oleje a tuky, obchodnom živote mesta, jarmokoch automobilovej doprave, letisku, železničnej doprave a neopomenul ani finančné inštitúcie. Zo state Národné, sociálne a zdravotné pomery obyvateľstva (s. 85–88) sme sa mohli dozvedieť o príchode viacerých českých rodín do mesta, ktorí boli v myslení pokrokovejšie, raste revizionizmu (od roku 1927), národnostnom zložení obyvateľstva mesta s počtom 22 457 z toho slovenská a česká 9 561, maďarská 10 193, iná 2 703, triednom zložení obyvateľstva, prehlbovaní sociálnych pomerov – náraste veľkoburžoázie a mestskej chudoby, o cigánoch, žobrákoch, zlepšovaní zdravotnej starostlivosti. Stať Rozvoj školstva a kultúry (s. 88–91) hovorí o rozvoji školstva, vytvorení siete ľudových škôl a spomína existujúce školy, pestovaní kultúrneho života pripomínaním si slávnostných a pamätných príležitostí, stavaním pomníkov, pamätných tabúl, rozvojom divadelníctva, vznikom záujmových krúžkov a organizácií, hudobných telies, boli založené kultúrne inštitúcie: múzeum, knižnica, kiná, významná bola miestna tlač, nastal rozmach športu, vybudovalo sa letné kúpalisko. Rozsiahlu stať venoval Rozvoju robotníckeho hnutia (s. 91–99), na čele so sociálnodemokratickou stranou, vzniku KSC v máji 1921, jej postavení a úlohách, ktoré zohrala v organizovaní a usmerňovaní triednych bojov, bojov voči fašizmu, Červeným odborom, štrajkom robotníkov a nezamestnaných, hladovým pochodom, Interhelpu, vypuknutiu svetovej hospodárskej krízy (1929–1933) a ťažkým pomerom počas nej a obdobiu konca 1. ČSR (1933–1938). 2. Viedenská arbitráž z 2. 11. 1938 vytýčila nové hranice. Nové Zámky

boli pripojené k Maďarsku 8. 11. 1938. Kým slovenské a české obyvateľstvo smútilo, maďarské sa radovalo.

Mravík, Ján. Štúrovo a okolie po stránke historickej a turistickej: informatívna príručka pre históriu, turistiku a cestovný ruch. Bratislava: Slavín, 1969. In: *Osudy mesta nad Dunajom v rokoch 1918–1945*. S. 60–68. (Obr. č. 18).

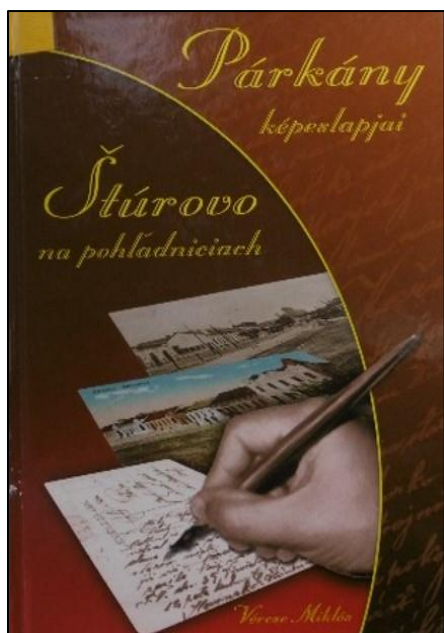
V stati *Osudy mesta nad Dunajom v rokoch 1918–1945* (s. 60–68) spracovateľ Ján Mravík priblížil pohraničné mesto Parkan za 1. ČSR. Toto okresné mesto sa stalo dôležitým železničným, vodným i cestným dopravným uzlom s colnicou a pohraničnou strážou. Spomenul boje medzi Maďarskou armádou a čsl. legionármi a vyhodenie dunajského mosta (1. 6. 1919). Došlo k presunu obyvateľstva, v roku 1921 mesto malo 3 481 obyvateľov, z toho 3 129 bolo maďarskej, 254 slovenskej a českej národnosti a 98 inej. Ďalej Mravík písal o bytovej výstavbe, stagnácii priemyslu, stave poľnohospodárstva, rozkvetu obchodu, remesiel, pomaly sa rozvíjajúcom revolučnom robotníckom hnutí, založení MO KSS (jeseň 1921), dotkol sa verejnej výstavby, obnovy dunajského mosta (1926), elektrifikácii (1929) a spoločenského života až prišiel rok 1938 a mesto v dôsledku zmeny štátnych hraníc pripadlo Maďarsku (6. 11. 1938).

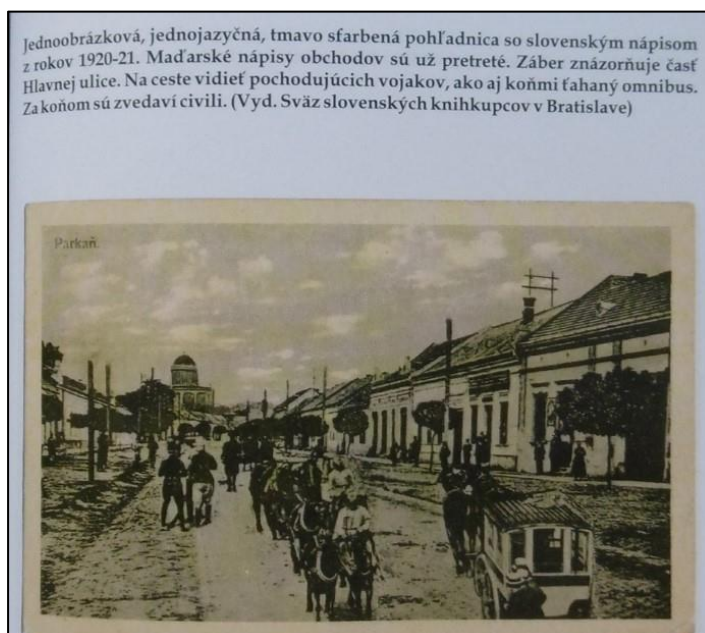
Obr. č. 18: Mravík. 1969

Príspevok uviedol vybrané knižničné zdrojové dokumenty regionálneho charakteru, v ktorých bolo zaznamenané *Obdobie* budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okresu Nové Zámky. Ide o hodnotné informačné zdroje, z ktorých sme vedeli zostaviť ucelený obraz o udalostiach, ktoré sa odohrali a vplývali na vznik, budovanie a zánik 1. ČSR.

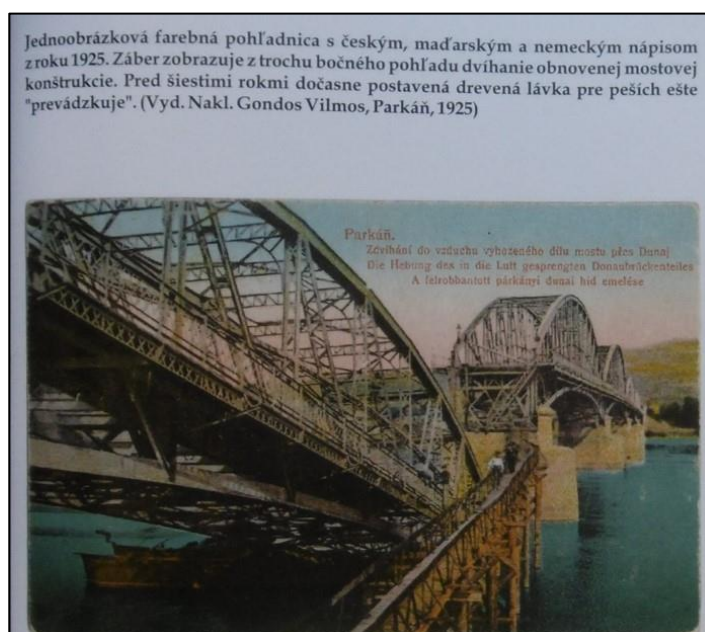
Obdobie budovania novej Československej republiky (1918–1938) na národnostne zmiešanom území okruhu Nové Zámky zachytené v regionálnych dokumentoch

Obr. č. 19: Vercse, 2005

Obr. č. 20: Vercse, 2005, s. 69

Obr. č. 21: Vercse, 2005, s. 79

Zoznam bibliografických odkazov

Kolektív autorov, 1971. *Dokumenty o činnosti a rozvoji KSČ v okrese Nové Zámky: 1921–1971*. Nové Zámky: OV KSS a ONV.

Komunistické a robotnícke hnutie v čase buržoáznej republiky, 1987. In: Kolektív autorov. *Okres Nové Zámky – história a rozvoj*. Nové Zámky: Okresný národný výbor, s. 42–61.

Nové Zámky za buržoáznodemokratickej republiky (1918–1938), 1967. In: Kočiš, Ladislav. *Nové Zámky v minulosti a súčasnosti*. Nové Zámky: Okresný národný výbor v Nových Zámkoch – Odbor školstva a kultúry, s. 77–99.

Osudy mesta nad Dunajom v rokoch 1918–1945, 1969. Mravík, Ján. *Štúrovo a okolie po stránke historickej a turistickej: informatívna príručka pre históriu, turistiku a cestovný ruch*. Bratislava : Slavín, s. 60–68.

Rusnák, Pavol, 2009. Dejiny Nových Zámkov. Časť 15., Začlenenie do Československej republiky. In: *Novozámocko: regionálne noviny*. Č. 24, s. 4.

Rusnák, Pavol, 2009. Dejiny Nových Zámkov. Časť 16., Boje o Nové Zámky. In: *Novozámocko: regionálne noviny*. Č. 27, s. 13.

V prvej Česko-slovenskej republike (1918–1938), 1992. In: Gunda, Ladislav a kolektív. *Okres Nové Zámky*. Bratislava: Obzor, s. 16–19. ISBN 80-215-0147-2.

Vércse, Miklós, 2005. *Štúrovo na pohľadniciach = Párkány képeslapjai: 1895–2005*. Štúrovo: Vadaš s.r.o. ISBN 80-969377-0-7.

Začiatky buržoázneho zriadenia a robotnícke hnutie, 1987. In: Kolektív autorov. *Okres Nové Zámky – história a rozvoj*. Nové Zámky: Okresný národný výbor, s. 31–40.

RINGHOFFEROVÉ
SLÁVA A PÁD JEDNÉ PODNIKATELSKÉ RODINY

Václava Horčáková
Historický ústav AV ČR

Abstrakt

Ringofferovi byla pražská německá rodina podnikatelů a průmyslníků. Původně vyráběli zařízení pro pivovary a cukrovary, později železniční vagóny, tramvaje a automobily značky Tatra. Jejich podniky patřily k největším průmyslovým závodům v Rakousku-Uhersku a v Československu (Ringofferovy závody, později Ringoffer-Tatra).

Abstract

Ringoffers were the German family of entrepreneurs and industrialists living in Prague. Initially they manufactured the equipment for breweries and sugar refineries, and later railway wagons, trams and automobiles Tatra. Their companies belonged to the largest industrial plants in the Austria-Hungary and in the Czechoslovakia (Ringoffer's Plants, later Ringoffer-Tatra).

Literatura o podnikatelské rodině Ringofferů není příliš bohatá. Česká historická věda jim zůstává hodně dlužna a teprve v posledních letech tento dluh začíná splácet. Do značné míry zde hraje roli i skutečnost, že Ringofferové se s českým prostředím nikdy nesžili, a navíc byli rodinou, která si úzkostlivě střežila své soukromí, a pokud se prezentovali veřejně, tak především jako zástupci svého podniku. O podnikání Ringofferů máme díky tomu k dispozici několikanásobně větší množství informací než o Ringhofferech samých.

Ottův slovník naučný, který přináší podrobné biografie mnohem méně významných osobností, než byli Ringofferové, zpracoval dějiny podniku i dějiny rodu do jednoho hesla. I to je samo o sobě výpovědí, jak byli Ringofferové viděni svými současníky a jak zřejmě i chtěli být viděni: „*Ringhoffer, F., jméno vynikajících průmyslníků a velkého průmyslového závodu na Smíchově, jehož zakladatelem jest R. František...*“ (Ottův slovník naučný 1904, s. 811). Charakteristická je i skutečnost, že autor hesla uvádí jako jediný zdroj informací firemní katalog sestavený v roce 1898 pro Ringhoffery právníkem a národohos-

podárem Rudolfem Hotowetzem (1865–1945), tehdy pracovníkem obchodní a živnostenské komory, pozdějším významným československým politikem (Hotowetz, 1898).

Medailony vedoucích osobností firmy Ringhofferů po roce 1900, Františka (1844–1909), Františka (1874–1940) a Hanuše (1885–1946), najdeme v *Českém biografickém slovníku XX. století*, jenž však neobsahuje odkazy na použitou literaturu (Tomeš 1999, s. 41–42).

Poměrně solidní seznam sekundární, převážně německy psané literatury přinášejí německé a rakouské biografické slovníky – *Österreichisches Biographisches Lexikon* a *Deutsche Biographie*. Oba slovníky jsou dostupné online a zachycují dějiny rodu i medailony významných Ringhofferů. Literaturu k osobnostem rodu Ringhofferů včetně nekrologů v soudobém tisku podává též *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder*. Dodnes citovaným a hojně využívaným pramenem k dějinám rodu a podnikání Ringhofferů je zvláštní příloha časopisu *Prager Presse* z roku 1927.

V českém jazyce vyšla dosud o rodu Ringhofferů jen jediná studie Daniela Rudolfa Langa, která se zaměřuje na genealogii rodu. Autor sestavil i rodokmen Ringhofferů, řada informací zde obsažených však bude vyžadovat další upřesnění (Lang 2014, s. 2–27). Současní potomci rodu, Emanuel Josef Ringhoffer¹ a Elisabeth Burmester², vydali společně v roce 2002 knihu věnovanou rodinné historii, její ohlas v českém prostředí však byl minimální, zřejmě i kvůli tomu, že byla napsána portugalsky (Burmester, 2002).

Soukromý život Ringhofferů je, jak už bylo řečeno, poměrně obtížné sledovat pouze na základě literatury a tištěných pramenů. Soudobý český tisk v devatenáctém i v první polovině dvacátého století jim věnoval pozornost jen výjimečně. Rakouským císařem Františkem Josefem I. nobilitovaní baroni Ringhofferové byli pevně spjati s německým podnikatelským prostředím konzervativně zaměřených nižších šlechticů, jako byli například moravští Kleinové z Wiesenbergu nebo Bergerové z Bergenthalu. Tato až příliš uzavřená společnost se setkávala, mezi sebou se i ženila a vdávala. Po vzniku samostatného Československa žili z pohledu českého veřejného života možná ještě o něco uzavřeněji než dříve. Zmizení Ringhofferů z české historické paměti bylo ovlivněno počínáním rodiny v letech druhé světové války, kdy její členové (včetně žen) vstoupili do NSDAP a aktivně spolupracovali s německými okupanty. Po válce byli nuceni odejít do zahraničí. Hanuš Ringhoffer (1885–1946), poslední ředitel koncernu Ringhoffer-Tatra, zemřel v internačním táboře v Mühlbergu v Braniborsku. Konec

¹ Emanuel Josef Ringhoffer se narodil v roce 1950 ve Vídni. Novinář, žije v Rakousku. Je přímým potomkem linie Františka Ringhoffera (1817–1873).

² Elisabeth Burmester (narozena 1924), ovdovělá hraběnka de Riba d'Ave, je pravnučkou Wilhelma Ringhoffera (1826–1885), nejmladšího bratra barona Františka Ringhoffera (1817–1873).

česko-německého soužití na našem území znamenal i konec působení rodiny Ringhofferů v českých zemích.

Nemělo by se však zapomínat, že až do druhé světové války Ringhofferové nikdy nevystupovali nepřátelsky k českému prostředí a jméno nejznámějšího z nich, Františka Ringhofferů (1817–1873), najdeme například i mezi dárci do sbírky na české Národní divadlo nebo mezi donátory sbírek Národního muzea.

Střípky do mozaiky jejich života přináší pražský německý a především vídeňský tisk, kde se můžeme dočíst, ve kterých hotelích na svých cestách Ringhofferové pobývali, kterých významných společenských podniků se účastnili, případně jaké společenské akce pořádali. Byly to především plesy, lov a dostihy, po první světové válce se Ringhofferové zasloužili především o rozvoj automobilismu, golfového sportu a tenisu.

Rodinná sídla Ringhofferů jsou poměrně podrobně zpracována díky práci regionálních historiků a architektů. Smíchovská secesní vila od architekta Osvalda Polívky se dočkala vlastní monografie v roce 1999 (Koukolová, 1999). Kamenice, hamr a zámek, které stály na počátku vzestupu rodu Ringhofferů, mají své dějiny zpracované vynikajícím způsobem díky práci historika Jiřího Tywoniaka (Tywoniak, 1970). V roce 2010 vzniklo kolektivní dílo *Kamenice v proměnách věků* (Hartvichová, 2010).

Monografické publikace byly vydány i pro další lokality, které po léta patřily Ringhofferům a kde tato rodina pevně zakotvila v historické paměti: Štířín (Větvíčka, 2013), Pyšely (Chvojka, 2003) a Velké Popovice (Doležalová, 1998). Poměrně málo jsou zpracovaná sídla a majetek Ringhofferů v Praze a na Smíchově. Od počátku jejich pražského podnikání můžeme sledovat snahu o vytváření kompaktních územních celků, v první fázi podobně jako u jiných rodin s prostorem k bydlení úzce spojeným s prostorem k podnikání.

František Ringhoffer (1744–1827) začal podnikat v Praze roku 1771 v domě č. 102 v místech dnešního Mariánského náměstí na Starém Městě, kde vznikalo určité vakuum po zrušení kostela Panny Marie na louži v důsledku josefínských reforem. O deset let později si dům koupil a postupně přikupoval další nemovitosti. Jeho vnuk František Ringhoffer (1817–1873) zakoupil nový dům na Novém Městě v Mariánské ulici (dnes Opletalova) č. 37/1284 jako sílo firmy „Bratři Ringhofferové“ a vlastní firmu „F. Ringhoffer“ přesunul na Smíchov. Zde vznikl do počátku 20. století rozsáhlý areál továrních hal, správních budov i obytných domů včetně kvalitního a dostupného bydlení pro dělníky. Vývoj Smíchova a působení Ringhofferů na Smíchově včetně podrobného seznamu literatury zachycuje 24. svazek *Historického atlasu měst* (Chodějovská, 2013).

Nelze opominout ani místa posledního odpočinku Ringhofferů. Jednu rodinnou hrobku najdeme v Praze na Olšanech.³ Předčasně zemřelé děti byly pohřbívány na Malostranském hřbitově, později byly převezeny do rodinné hrobky na Zaječím vrchu nad Kamenicí. Kamenická hrobka byla vybudována v letech 1889–1893, prvním pohřbeným byl nejslavnější z Ringhofferů, František (1817–1873), který byl původně uložen na hřbitově v Těptíně (Kudláčová, 2009, s. 46–50).

Jak již bylo řečeno, větší pozornost než rodině Ringhofferů věnovala česká historická věda jejich podnikatelským aktivitám. K této části jejich života se váže nesporně i mnohem větší množství pramenů, archivních i tištěných. Tiskem byly vydávány zprávy z valných hromad akcionářů s roční bilancí, statuty podniků i další prameny.

Z nepublikovaných pramenů mají největší význam archivní fondy Státního oblastního archivu v Praze, kde jsou ve fondu Ringhoffer uloženy též rukopisné práce Emanuela Ringhoffera k dějinám rodu. Další významné archivní fondy spravuje Národní technické muzeum (fond Ringhofferové), Zemský archiv v Opavě (fond Závody Ringhoffer-Tatra) a Státní oblastní archiv v Litoměřicích (fond Závody Ringhoffer-Tatra, a. s., Praha, závod Roudnice nad Labem).

Pozornost širší odborné i laické veřejnosti získali Ringhofferové koncem devadesátých let minulého století, kdy došlo přes protesty odborníků k plošné asanaci smíchovské továrny Tatra bez provedení řádné dokumentace: „*Zboření Ringhofferovy továrny bylo signálem, jak lehce a nečekaně přijít o smysl míst... Ve fasádě banálního komerčního stánku zůstalo vetknuté torzo zdi zbylé po slavné Ringhofferově továrně.*“ (Fragner, 2009, s. 9). Devastace odkazu Ringhofferů podnítila společné úsilí architektů, historiků a muzejníků o záchranu průmyslového dědictví a napomohla prosazení jeho ochrany.

Dějiny smíchovské továrny na železniční vagóny dosud napsány nebyly, zde jsme odkázáni pouze na starší literaturu, kterou podnik vydával k jednotlivým výročním (Stangl, 1968). Větší přitažlivost mají u autorů i u širší veřejnosti práce zaměřené na železniční a obecně dopravní techniku, která byla hlavním výrobním artiklem podniku (Losos, 1999).

Podobně převážně technicky je orientovaná i literatura k dějinám automobilové výroby v Kopřivnici (Gomola, 2002), kde však péčí moravských historiků bylo vydáno několik prací i k dalším oblastem života podniku (Galia, 2009). Na systematickou dokumentaci a dějiny průmyslových podniků v Kopřivnici a ve Studénce se zaměřuje Vagonářské muzeum Studén-

³ Olšany, část 005, odd. 21, č. hrobu 118–119.

ka, jehož vedoucí Martin Šmída je autorem publikace k stému výročí podniku, vydané tiskem i dostupné v elektronické verzi (Šmída, 2000).

Nadějí do budoucna je úsilí o revitalizaci bývalé průmyslové zóny v Kopřivnici, které na rozdíl od pražského Smíchova směřuje k rozumnému a citlivějšímu využití bývalého areálu továrny (Volfová, 2015).

Ringofferové podnikali též v oboru pivovarnictví. Pivovar ve Velkých Popovicích, založený v roce 1871 Františkem Ringofferem, se k této tradici stále hlásí (Kršňáková a Čižmář, 2012).

Důležitým zdrojem informací k dějinám rodu i podnikání Ringofferů jsou nepublikované vysokoškolské kvalifikační práce, které jsou v současnosti ve stále větší míře dostupné online (např. Čelíkovský, 2016). Lze si jen přát, aby i další generace historiků přispěla k uchování jména Ringoffer v české historické paměti.

Seznam bibliografických odkazů

BURMESTER, Elisabeth a Emanuel RINGHOFFER, 2002. *Do Moldava ao Douro: Os Ringhoffer – bosquejo histórico de uma família*. [Porto]: Gráf. Reunidos.

ČELIKOVSKÝ, Kamil, 2016. *Počátky pivovarnictví ve Velkých Popovicích*. Praha. Bakalářská práce. Katolická teologická fakulta. Vedoucí práce Jaroslav Čechura.

Deutsche Biographie, 2019 [online]. München: Historische Kommission und der Bayerischen Staatsbibliothek [cit. 1. 1. 2019]. Dostupné z: <https://www.deutsche-biographie.de/ueber?language=de>

DOLEŽALOVÁ Eliška a Jana TYWONIAKOVÁ, 2014. *Kulturní dědictví Velkopopovicka*. Velké Popovice: Obec Velké Popovice. ISBN 978-80-86618-12-8.

FRAGNER Benjamin a Jan ZIKMUND, 2009. *Co jsme si zbořili: bilance mizející průmyslové éry – deset let*, Praha: České vysoké učení technické. ISBN 978-80-01-04387-5.

GALIA, Milan – ŠVIHÁLEK, Milan, 2009. *Život s erbem Tatry: vyprávění hlavního konstruktéra Tatry Milana Galii*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-2723-3.

GOMOLA, Miroslav, 2002. *Automobily Tatra: aerodynamické vozy z Kopřivnice*. Brno: AGM. ISBN 80-85991-22-5.

HANZLÍKOVÁ (Samojská), Kateřina, 2000. Ringofferova továrna na Smíchově: neúspěšný pokus o záchranu a problém dokumentace před demolicí. In: *Sto let Klubu za starou Prahu 1900–2000. Jubilejní sborník*. Praha: Schola ludus – Pragensia, s. 184–189. ISBN 80-902505-0-5.

HARTVICOVÁ, Vlasta a Jan PIŠNA, (ed.), 2010. *Kamenice v proměnách věků*. Kamenice: Obec Kamenice. ISBN 978-80-254-8300-8.

HERMANN Jiří a kol., 1957. *Sto pět let Vagonky Tatra-Smíchov: Historie závodu 1852–1957*. Praha.

HOTOWETZ, Rudolf, [1898]. *F. Ringhoffer Smichow*. Praha: F. Ringhoffer.

CHODĚJOVSKÁ, Eva a kol., 2013. *Historický atlas měst České republiky, sv. č. 24, Praha-Smíchov*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky. ISBN 978-80-7286-200-9.

CHVOJKA, Jiří, 1995. *Pyšely: 1295–1995*, Praha: Regulus. ISBN 80-901564-2-8.

KOUKOLOVÁ, Marcela, LUKEŠ, Zdeněk a Petr MIKOLÁŠEK, 1999. *Osvald Polívka – zámeček baronky Ringhofferové*. Praha: CORA. ISBN 80-902556-3-9.

KUDLÁČOVÁ, Markéta, 2009. Hrobka rodiny Ringhofferů v Kamenici od Josefa Václava Myslbeka a Jiřího Stibrala. *Památky středních Čech*. Roč. 23, č. 2, s. 46–50. ISSN 0862-1586.

KRŠŇÁKOVÁ, Eva a Zeno ČIŽMÁŘ. *Velkopopovická legenda: 130 let od založení pivovaru Velké Popovice, 1874–2004*, [Velké Popovice]: Plzeňský prazdroj, a. s., Pivovar Velké Popovice. ISBN 978-80-270-1363-0.

LANG, Daniel Rudolf, 2014. Ringhoffer – významný podnikatelský rod a jeho historie. *Genealogické a heraldické listy*. Roč. 34, č. 3, s. 2–27.

LOSOS, Ludvík a Ivo MAHEL, Ivo. *Salonní vozy Ringhoffer*. Praha: Nadatur. ISBN 978-80-7270-057-8.

Österreichisches Biographisches Lexikon online, 2019 [online]. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften [cit. 1. 1. 2019]. Dostupné z: <http://www.biographien.ac.at/oebl?frames=yes>

Ringhoffer, 1904. *Ottův slovník naučný*. Sv. 21, R(Ř)–Rozkoš. Praha: J. Otto, s. 811.

Der Ringhoffer-Konzern in Wort und Bild, 1927. Beilage der Prager Presse. Roč. 7, 25. 12.

SEIBT, Ferdinand, LEMBERG, Hans a Helmut SLAPNICKA, 2000. *Biographisches Lexikon zur Geschichte der böhmischen Länder. Bd. 3, N–Sch*. München: Collegium Carolinum, s. 472–474.

STANGL, Miroslav (ed.), 1968. *Z letopisů první české vagonky. Léta 1852–1968*. Praha.

ŠMÍDA, Martin, 2000. *100 let vagonky ve Studénce. 1900–2000* [online]. [Cit. 2019-01-01]. Dostupné z: <https://www.vagonarske-muzeum.cz/vagonka/100-let-vagonky>

TOMEŠ, Josef a kol., 1999. *Český biografický slovník XX. století, III. díl, Q–Ž*. Praha: Paseka, s. 41–42. ISBN 80-7185-247-3.

TYLEČEK, Bedřich, 1962. *110 let spojujeme svět. Tatra 1852–1962. Jubilejní almanach ke 110. výročí založení závodu Vagonka Tatra*. Praha.

TYWONIAK, Jiří, 1970. *150 let hamrů v Kamenici*. Kamenice u Prahy: Strojmetal.

VĚTVIČKA Václav a HRUBÝ, Václav, 2013. *Jakou cenu má rozkvetlý Štěrín: (ohlédnutí za léty 1395–2013)*. Praha: Aventinum. ISBN 978-80-7151-384-1.

VOLFOVÁ, Miroslava, 2015. *Kopřivnický brownfield: letní škola architektury 2014: [rekonverze území města Kopřivnice mezi centrální zónou a výrobním areálem automobilky]*. Praha: KANT. ISBN 978-80-7437-155-4.

III. TEMATICKÝ BLOK

ZAPOMENUTÉ OSOBNOSTI SPOLEČNÝCH DĚJIN ČECHŮ, SLOVÁKŮ A MORAVANŮ

ZNÁMY – NEZNÁMY HEŘMAN LANDSFELD

PhDr. Katarína Benciová

Malokarpatská knižnica v Pezinku

Abstrakt

V príspevku autorka čiastočne poodhaľuje verejnosti veľmi zaujímavý život a prácu Heřmana Landsfelda, keramika z moravských Malenovic, ktorý študoval a veľkú časť života žil v Modre, neskôr aj so svojou manželkou, tiež známou keramičkou. Modra snád ani nemala viac takého zanieteného milovníka keramiky, ako bol práve Heřman Landsfeld. Bádaniu a objasňovaniu tohto remesla podriadil celý svoj život, pustil sa i do vykopávok. Popri tejto zberateľskej a bádateľskej práci nezabúdal ani na svoju vlastnú tvorbu, tematicky veľmi rôznorodú. Vďaka pozbieranému niekoľkotisícovému Landsfeldovmu materiálu máme možnosť rekonštruovať nielen neobyčajne zaujímavý život slovenských a moravských hrnčiarov a džbánkarov, ale i prácu ďalších, dnes už menej známych remesiel.

Abstract

In the article, the author partially reveals the very interesting life and work of Heřman Landsfeld, a ceramist from Moravian Malenovice, who studied and lived in Modra for a longer period of his life. There he lived together with his wife, also a known ceramist. There has not been a more passionate pottery lover than Heřman Landsfeld in Modra. He devoted his whole life to the research and unravelling of this craft, together with various excavations. In addition to this collecting and research work, he kept his own, thematically very diverse, work in mind. Thanks to his collection of numerous materials, we have the option to reconstruct not only the unusually interesting life of Slovakian and Moravian potters and jugglers but also the work of the other, lesser-known crafts.

„Do dobrého štětce patří chlupy z volského ucha, z prasete, osla a vousů zajíce. Ty si jdu vždycky po honech na podzim sám ostříhat...“, povedal kedysi pri natáčaní jeho medailónu svojrázny ľudový keramik Heřman Landsfeld zo Strážnice.

Hrnčiarstvo a džbánkarstvo patrí medzi najkrajšie remeslá na svete. Veď ako vravia starí džbánkari, prvým hrnčiarom bol sám Pán Boh, ktorý vymodeloval z hliny Adama.

Hrnčiari boli vždy považovaní za vážených remeselníkov. Ich príslušnosť k cechu predstavovala pre remeselníka možnosť pracovať a predovšetkým sa začleniť do spoločenského života mesta. Cechové artikuly vo svojich 27. kapitolách presne určovali práva a povinnosti pre majstrov, tovarišov a učňov, zabezpečovali dobrú povest' cechu, vymedzovali pracovnú dobu, výšku platu, dĺžku povinnej vandrovky, stanovovali ceny výrobkov na trhu a zabezpečovali sociálnu starostlivosť rodinám členov v prípade núdze. V zachovaných písomných dokumentoch cechu sú zaznamenané stovky mien aktívnych členov, dokonca sú rozdelení podľa konfesíí. Medzi miestnymi konfesiami bol rozdiel i v samotnej keramickej tvorbe. Evanjelici boli výlučne hrnčiarimi, na rozdiel od katolíkov, ktorí sa venovali aj džbánkarskej výrobe.

Džbánkarstvo sa v Modre udomácnilo až koncom 18. a začiatkom 19. storočia vplyvom habánskych dielní z okolia. Žiarivá habánska keramika s množstvom nových tvarov a vzorov očarila miestnych hrnčiarov a preto vo svojich dielňach takýchto majstrov vítali.

Druhá polovica 19. storočia sa niesla v znamení nových objavov v priemysle a rastu továrenskej výroby. Ich následkom prišlo k úpadku tradičnej remeselnej výroby. Ťažký keramický riad nahrádzal ľahký a najmä lacný smaltovaný riad. Túto krízu pocítili mnohé rodiny aj v Modre. Mesto Modra bolo známe svojou hrnčiarskou a džbánkarskou výrobou aj za hranicami vlasti. V snahe pokračovať v tradičnej výrobe keramiky sa mestská rada rozhodla zriadiť v Modre Keramicko-priemyselné učilište (1883). Zakladatelia si za hlavný cieľ kládli vychovávať v učilišti nových učňov ako pokračovateľov pôvodného modranského remesla. Mesto poskytlo priestory, drevo na kúrenie, peniaze na zabezpečenie osvetlenia dielní aj platy pre učiteľa a vedúceho dielne. Do učenia v Modre prichádzali učni z blízkeho okolia, ale i vzdialenej Moravy a Dolného Rakúska. Popri tradičných hrnčiarskych výrobkoch sa v dielni vyrábali i džbánkarské výrobky so starými habánskymi vzormi a tvarmi. Dielňa prešla ešte mnohými krízami, ale ustálila sa po dlhom skúšaní a hľadaní smerovania. Medzi prvým umeleckým dorastom začali vynikať budúci majstri. Jedným z najvýraznejších bol Heřman Landsfeld.

Heřman Landsfeld sa narodil 12. augusta 1899 v malom mestečku Malenovice nad Dřevnicí (teraz súčasťou Zlína), v rodine pekárskeho majstra. Obaja Heřmanovi rodičia vykonávali namáhavú pekársku prácu vo svojej malej pekárni, ktorú prevzali po predchádzajúcom pekárovi. Možno práve práca s vláčnym voňavým cestom priviedla napokon pekárskeho syna Heřmana k práci s hlinou. Jeho svet tvorilo okolie pekárne s neďalekým pivovarom a potokom. Už v detstve sa u neho prejavila zberateľská vášeň, zatiaľ v zbierke motýľov. S vekom mu však, tak ako aj jeho starším dvom súrodencom, pribúda-

li povinnosti. Rodičia viedli k práci všetky deti. Pomáhali v dielni, pekárni. Heřman obľuboval najmä raňajšiu roznášku pečiva, ešte pred školou. Pekáreň zdedil a pekárom sa stal najstarší syn a rodičia sa stále zaoberali otázkou, kam dať učiť svojho najmladšieho syna.

Obecnú školu Heřman navštevoval v Malenoviciach, meštiansku školu v neďalekom Zlíne. Najradšej zo všetkých predmetov mal kreslenie a telocvik. V roku 1913 prišla do zlínskej meštianky na návštevu akademická maliarka Marie Vořechová-Vejvodová. Z poverenia Dušana Jurkoviča prišla hľadať nové maliarky keramiky do učilišťa v Modre. Namiesto dievčat tu našla chlapca, ktorý každú voľnú chvíľu trávil s ceruzkou v ruke. Nadšeného Heřmana i jeho rodičov nebolo treba prehovárať k učeniu za maliara. Štrnásťročný Heřman odchádza do Modry. Cestovali vlakom do Ratca, odtiaľ do Sudoměřic, do Skalice, Šenkvic a odtiaľ kónským záprahom do Modry. Ubytovali ho u pani Rapošovej, takmer v jednej z dielní. Výrobná mala tri dielne. Učňovskú školu navštevovali trikrát do týždňa, po práci v dielni večer od šiestej do ôsmej a v nedeľu od deviatej do jedenástej. Mladí museli pracovať jedenásť hodín denne. Ráno roznášali vodu po dielňach, v zime kúrili, na jar kopali s ostatnými v hlinisku hlinu a vykonávali všetky pomocné práce. Najťažšia práca pre všetkých bola pri hrnčiarskej peci. Heřman na túto prácu takto spomínal: *„To bola tá najhoršia a nezdravá práca, pretože dosky na podlahe tleli horkom, ich žiar dusil, pálil obočie a fúzy starších tovarišov. Vzduch v peci bol takmer nedýchatelný. Takže sa museli vymieňať po piatich až desiatich minútach. Pre učňov však bola najhoršia práca vymetať popol a nedohorené uhľiky z dvoch pecových jarkov, ktoré boli úzke a niekoľko metrov dlhé...“*.

Heřman sa učil a pracoval v Modre až do vypuknutia prvej svetovej vojny v roku 1914. Za tento čas sa naučil všetky druhy dielenských prác. Vedel rozoznať jednotlivé typy keramiky podľa črepov, poznal tajomstvo miešania glazúr, naučil sa modelovať, točiť na hrnčiarskom kruhu a ovládať všetky techniky zdobenia. Za odvedenú prácu dostával Heřman Landsfeld 3–4 koruny týždenne.

Po vypuknutí vojny musela väčšina zamestnancov narukovať a dielňu zatvorili. Marie Vořechová-Vejvodová cítila zodpovednosť za chlapca, takže ho odviedla domov, späť na Moravu. Napriek zložitej situácii počas vojny sa rodičia návratu syna potešili a našli mu prácu v kancelárii v Baťovom závode v Zlíne, kde vykonával funkciu kalkulantu v oddelení podpätkov. Po práci v závode vypomáhal v pekárni a často spomínal na Modru. Aby nevyšiel z cviku, vo voľnom čase maľoval na vystrihnuté papierové taniere a džbánky farebné ornamenty. V neďalekej Březnici často navštevoval svoju učiteľku maľovania Marii Vořechovou-Vejvodovou. Pri dlhých debatách s ňou sa Heřmanovi otvárala cesta do sveta maľovanej fantázie. Marie Vořechová požičiavala svojmu žiakovi knihy s umeleckou a národopisnou temati-

kou. Z kníh doma Heřman odmaľoval ornamenty a obrázky a výtvarne i teoreticky sa zdokonaľoval. Z učiteľky a žiaka sa počas štyroch rokov, kým trvala vojna, stali dobrí priatelia. Od r. 1917 opäť otvorili dielňu v Modre a Landsfeld sa v roku 1919 opäť vrátil do Modry. Mnohí starší hrnčiari a džbánkari sa obnovenia výroby už nedočkali, ale prišli noví, majstri aj učni. Mladý džbánkar Heřman Landsfeld prežíval svoje najkrajšie roky.

V nepriaznivom období zo skladov zmizli i predlohy, podľa ktorých maliari v dielňach maľovali. Landsfeld, ktorý sa v r. 1919 stal vedúcim maliarskej dielne, sa podujal namaľovať vzorník modranských výrobkov. Vzory do vzorníka vytváral na základe dokonalej znalosti západoslovenskej ornamentaliky, ktorú neustále študoval, zbieral a vlastným spôsobom dotváral. Vzorník namaľoval počas piatich rokov a tento vzorník predstavuje doklad o tom, čo Landsfeld v maliarni do odchodu z Modry maľoval a aký mal výnimočný kresliarsky talent. (Mnohé motívy sú používané dodnes). Ako vedúci maliarne mal presne vymedzené povinnosti. Vo svojej práci dosahuje vrchol. Zamestnanci si ho vážia, mladí učni v ňom vidia svoj vzor. Landsfeld však stále nie je so sebou spokojný, je posadnutý myšlienkou zachraňovať staré hrnčiarske remeslo.

V r. 1920 opäť prichádza do Modry Marie Vořechová-Vejvodová, ktorá v Modre nachádza zrelého mladého muža, maliara, ktorý je neodmysliteľne spätý s vedením široko-d'aleko známej dielne. Marie Vořechová-Vejvodová usporadúva kurzy a opäť ovplyvňuje Landsfeldov život. Do Modry na jej kurz prichádza v novembri 1919 maliarka Alžbeta Gajdová zo Strážnice. Kurz trval päť mesiacov. Alžbeta vynikala spomedzi všetkých poslucháčov. Talent mladej maliarky oslovil aj majstra Landsfelda natoľko, že jej ponúkol spoluprácu pri ilustrovaní etnografickej knihy Antonína Václavíka *Podunajská dedina*. Alžbeta so spoluprácou súhlasila. Pre oboch nastalo veľmi pekné obdobie, na ktoré obaja veľmi radi spomínali. Spoločná práca ich zblížila i v osobnom živote. V roku 1924 sa zosobášili. V roku 1928 si v Modre kúpili malý domček. Postupne sa im narodili tri dcéry, Jaroslava, Františka a Zdenka. Františku však, ešte malú, po ťažkej chorobe pochovali na miestnom cintoríne. Pod Landsfeldovým vedením získala dielňa v Modre významné medzinárodné ocenenie na výstave v Paríži (Grand Prix 1924) a vo Philadelphii (zlatá medaila v r. 1925). Rodinná pohoda sa odrážala aj v práci.

Popri práci v dielni a v rodine sa Heřman stíhal venovať aj ďalšej zo svojich záľub, ktorou bolo sokolské cvičenie. V Modre viedol oddiel chlapcov a mužov. Od cvičenia je len kúsok k tancu, bol aj výborným tanečníkom. Cvičeniu i tancu sa venoval až do neskorej staroby.

Láska k ľudovému umeniu ho hnala k zbieraniu starých vecí. Strach, aby zachránil čo len útržok toho, čo pomaly mizlo z každodenného života. Koncom dvadsiatyh rokov sa začína

budovať majstrova zbierka. Zberateľská práca posunula Landsfelda opäť ďalej. Študoval národopisnú literatúru, odoberal odborné časopisy, nakupoval knihy a pomaly spoznával rôzne metódy terénneho výskumu, až sa napokon sám rozhodol vydať do neznámych bádateľských vôd. Na bicykli obchádzal mestá a dediny a do zošita si zakresľoval kríže, nábytok, keramiku a obrázky. Obdivoval, čo všetko dokázal človek v minulosti vytvoriť a zároveň ho hnevala ľahostajnosť ľudí voči týmto predmetom. Postupom času sa začal zameriavať len na keramické remeslo a výrobné náradie. Len čo zliezol prvý sneh, vytiahol bicykel a obchádzal starých keramických majstrov v okolí. Vo dvoroch ho vídávali radi, smiali sa hlúpostiam, ktoré odnášal z dvorov a povál, dokonca ho ľudia sami začali volávať, keď v zemi objavili kúsok črepu. Postupne sám začal hľadať úlomky a črepy v zemi. Bol to jeden zo zásadných krokov vo výskumnej práci Heřmana Landsfelda. Jeho *Keramický slovník* bol vydaný až v roku 2011, materiál k jeho vydaniu bol nájdený len náhodou, keď pracovníčka Múzea Ľudovíta Štúra v Modre, PhDr. Agáta Petrakovičová Šikulová, autorka kníh o Heřmanovi Landsfeldovi prezerala zbierkový fond v Múzeu Ľ. Štúra v Modre, konkrétne krabicu s obalmi prvorepublikových filmov, kde nenašla filmy, ale stratený slovník. Terminológiu doplnila o výskum modranského učiteľa Jána Izáka a slovník vydala. Bibliografia prác Heřmana Landsfelda obsahuje viac ako 250 titulov – články odborné i popularizačné, 3 knižné publikácie a výstavné katalógy. Autorom bibliografie je Jiří Pajer.

Cielená vykopávková práca začala v roku 1932 v starom habánskom dvore v rodine Bizmayerovcov v Košolnej. Počas dvojročnej archeologickej práce sa mu podarilo vykopáť zlomky vzácnych majolikových, hrnčiarskych a kachliarskych predmetov zo 17. storočia v počte niekoľko tisíc kusov. Po Košolnej kopal v Sobotišti, Chtelnici, Bolerázi i v Čachticiach, kde vykopal unikátnu habánsku pec. Vo vykopávkach pokračoval i na Morave v Strážnici, Vacenovciach, Ostrožskej Novej Vsi, Podivíne, Lošticiach, Dambořiciach, Ždániciach, Malenoviciach, v Litomyšli a v celom rade ďalších domácich – slovenských, českých a habánskych lokalít. Tieto výlety ho naplňali po strane bádateľskej a zberateľskej, ale dokonale si na nich oddýchol od práce v dielni a tieto obchôdzky si ozaj užíval. Všetky nakopané predmety Landsfeld starostlivo zapisoval do svojej inventárnej knihy, ktorú viedol od r. 1929 do r. 1960.

V r. 1935 bolo v Modre otvorené Mestské múzeum a Landsfeld sa automaticky stal prvým kustódom. Inventárom boli zbierkové predmety zozbierané v rokoch 1913–1914 a dopĺňaniu zbierok sa intenzívne venoval. (Okrem keramiky Landsfeld kreslil a fotil kríže na cintorínoch. Zbierka obsahovala vyše 600 typov krížov, ďalej zbieral fajky z rôznych druhov materiálu, hlíny, sadry, morskej peny, dreva, porcelánu, plechu, i vodné fajky zo 16. až 20. storočia. Súčasťou boli aj zápisky o majiteľoch fajok a ich používaní. Unikátnou zbierkou bola majstrova zbierka maselníc rozmanitých tvarov a vzorov, perníkové formy a otlčky na modrotlač).

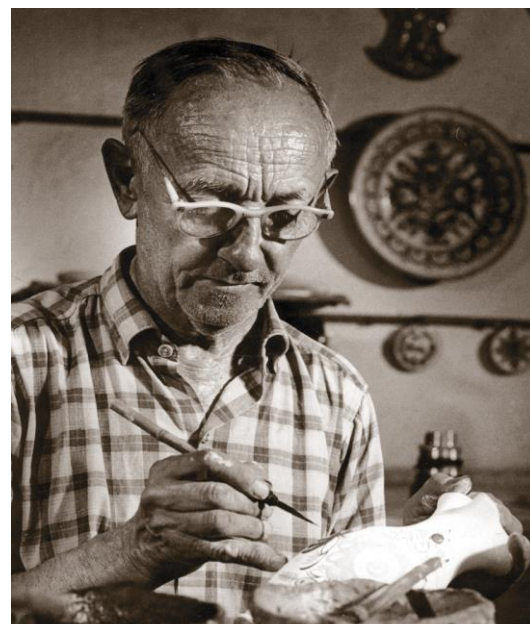
Na jeseň v roku 1938, v dôsledku zhoršujúcej sa politickej situácie a na naliehanie manželky sa Landsfeld rozhodol vrátiť sa s rodinou späť na Moravu. Heřman Landsfeld bol uznávanou osobnosťou kultúry. Prezentoval sa v článkoch, na výstavách a prednáškach, preto jeho výpoveď v Modre prekvapila všetkých zamestnancov dielne. Za miesto svojho budúceho domova si rodina vybrala moravskú Strážnicu, rodisko Landsfeldovej manželky Alžbety. Na okraji mesta si kúpili malý dom, vo dvore si zriadili dielňu a do ulice malý obchod. Obdobie vojny bolo dlhé, Heřmana našťastie vďaka nízkej výške k vojsku neodviedli, ale i tak sa im nežilo ľahko. Až v roku 1940 sa im podarilo zaviesť hrnčiarsku pec a teda konečne otvoriť plánovanú súkromnú dielňu. Hlinu do dielne dovážali zo Žerotína. Landsfeld striktne dbal na to, aby sa hlina v jeho dome spracovávala tradičným, starým spôsobom. Pracovalo v nej 11 zamestnancov. Krátko po otvorení sa stala jednou z najprosperujúcejších keramických dielní na Morave. Landsfeld v nej poskytoval priestor i dorastu, učňom, ktorí tu získavali potrebnú prax. Produkcia dielne sa sústredila na tradičnú maľovanú keramiku a Landsfeld nestačil vybavovať objednávky.

Nastala nová etapa v osobnom i profesionálnom živote majstra Landsfelda. Jeho moravské obdobie bolo ovplyvnené prostredím Slovácka. Typickým príkladom bola najmä majstrova

figurálna tvorba. V Strážnici vytváral veľké figurálne cykly, viažuce sa k výročným sviatkom, zvykosloviu a miestnym tradíciám. Nemožno obísť jeho čarovné betlehemy plné neuveriteľných figúr, muzikantov, hrnčiarov, vtáčikov a zvieratiek. Tematické figurálne cykly vystavoval príležitostne a vo výročné sviatky vo výklade svojho obchodu. Vo svojom dome v Strážnici zriadil malú expozíciu ako súkromný vlastník jednej z najväčších keramických zbierok. Aktívne spolupracoval so slovenskými a českými múzeami a etnografickými inštitúciami, pre ktoré vo svojej dielni organizoval výstavy, prednášky a exkurzie.

Heřman Landsfeld vo svojej domácej výstavnej miestnosti v Strážnici

Po prevrate prestal Landsfeld pracovať ako živnostník a tvoril pre Krásnu jizbu. Od 1. mája 1952 bola jeho dielňa začlenená do Družstva moravskej ústredne pre ľudovú a umeleckú tvorbu v Brne. Aktívne pracoval až do roku 1966, kedy odišiel do dôchodku. Dielňu prenechal svojej najstaršej dcére Jaroslave, ktorej niekedy vypomáhal. Na zaslúženom odpočinku ale neodpočíval, konečne mal dostatok času na svoju zberateľskú vášeň.

Na sklonku svojho života bol Landsfeldov dom od základov po povalu zaplnený zbierkami keramiky a črepov, ktoré neustále triedil a dokumentoval. Na zberateľstvo nahováral mnohých svojich priateľov a známych. Zdalo sa mu, že čím viac sa rozšíri okruh zberateľov, tým viac pamiatok sa zachráni. Zberateľov učil, ako majú byť neústupčiví a neodbytní.

V roku 1981 bol Heřmanovi Landsfeldovi za celoživotnú prácu udelený titul „zaslúžilý umelec“. Zomrel na jeseň, 18. októbra 1984, vo veku 85 rokov. Keramický majster a ľudový maliar zostal verný modranskej hline až do konca. Na želanie pochovala rodina, priatelia a obdivovatelia majstrovej práce Heřmana Landsfelda do hliny v milovanej Modre.

Landsfeld sa počas svojho života snažil zaznamenať i všetky detaily tradičného spôsobu života vinohradníkov v Modre. Skúmal ich bývanie, zvyky a odievanie. V jeho pozostalosti sa nachádza množstvo poznámok k ľudovému odevu s rozpismi jeho súčastí a zvláštností. Zaznamenával rozdiely v odievaní u jednotlivých konfesíí, látky, z ktorých boli jednotlivé súčasti šité, i príležitosti, kedy sa jednotlivé kroje obliekali.

Veľkú pozornosť venoval tiež ľudovej slovesnosti. Hoci bol rodený Moravan, mal vyvinutý cit pre rôzne slovenské jazykové odchýlky, nárečové a slangové slová. Zapisoval si hrnčiarске i všeobecné prezývky, príslovia a porekadlá. Osobitne rád zaznamenával piesne, ktoré sa učil hrať na heligónke a ľudové zvyky pri obaračkách, svadbách, hrnčiarских sviatkoch a veseliciach. Všetky spomenuté prvky použil Landsfeld vo svojej tvorbe, pri vytváraní svojich čarovných figurálnych cyklov, betlehemov a pri maľovaní nádherných váz, tanierov, plákiek či obrázkov na skle.

Vďaka pozbieranému niekoľkotisícovému Landsfeldovmu materiálu máme možnosť rekonštruovať nielen neobyčajne zaujímavý život slovenských a moravských hrnčiarov a džbánkarov, ale i prácu ďalších, dnes už menej známych remesiel.

Džbánkarstvo sa stalo pre Heřmana poslaním. Počas celého života ho pripomínal, ochraňoval a hlavne propagoval. Tvorbu Heřmana Landsfelda uzavrieme majstrovým vyznaním k svojej práci: *„Prečo som sa stal džbánkarom? Je to remeslo krásne, umelecké, ktoré v staršej forme ľudového jednoduchého hrnčiarstva slúžilo ľudstvu už v najstarších dobách. Snažím sa podať vlastnú tvorbu z hliny, či už vkusnú ľudovú figúrku, aby potešila každého svojou jednoduchosťou a živým pohybovom, či v ruke hneteným slováckym betlehemom, aby*

sprijemnil najkrajšie sviatky v roku i tomu najjednoduchšiemu človeku, či tou zeleno otečenou miskou na ovocie do príbytku dnešného moderného človeka, alebo hrnček so zelenými pruhmi, z ktorého sa po hladkom emaily dobre pije mlieko robotníkovi ponáhľajúcemu sa do práce zavčas ráno. To je úloha nás dnešných džbánkarov, aby sme v dnešných zdokonalených dielňach s elektrickými pecami čo najviac poslúžili svojimi výrobkami ľudu dvadsiateho storočia.“ (Landsfeld, 1950).

Osobnosť Heřmana Landsfelda zostáva verejnosti neustále ukrytá v úzadí džbánkov a veselých figúrok. Osobný fond Heřmana Landsfelda je uložený v Múzeu Ľudovíta Štúra v Modre, osobný archív v Mestskom múzeu Strážnice a u dcéry Zdenky Landsfeldovej.

Zoznam bibliografických odkazov

Heřman Landsfeld (1899–1984): zborník z odborného seminára venovaného Heřmanovi Landsfeldovi, 2011. Modra: Modranská Beseda. 136 s.

LANDSFELD, Heřman, 1970. *Habánské památky*. Strážnice: Ústav lidového umění. 72 s.

LANDSFELD, Heřman, 1950. *Lidové hrnčířství a džbánkářství*. Orbis. 341 s.

PETRAKOVIČOVÁ, Agáta, 2009. *Heřman Landsfeld: majster a znalec hrnčiarkej a džbankárskej výroby*. Modra: Modranská Beseda. ISBN 978-80-970299-6-8.

PETRAKOVIČOVÁ, Agáta, 2011. *Landsfeldov keramický slovník: alebo národopisné zápisky z hrnčiarських, džbankárських a kachliarských dielní na Slovensku, Morave a v Čechách*. Modra: Modranská Beseda. 131 s. ISBN 978-80-970978-2-0.

ARCHITEKT DUŠAN SAMO JURKOVIČ – BÁSNIK DREVA A KAMEŇA

Mgr. Elena Matisková

Krajská knižnica Ľudovíta Štúra vo Zvolene

Abstrakt

Dušan Samo Jurkovič patrí svojou tvorbou k najvýznamnejším architektom Slovenska. Začínal ľudovou secesiou a dospel až k funkcionalizmu. Medzi najznámejšie diela počiatočného tvorivého obdobia patria turistické objekty pod moravským vrchom Radhošť, kúpeľné domy v Luhačovicích, architektova vila v Brne a Spolkový dom v Skalici. Medzi odborníkmi boli vysoko hodnotené návrhy vojnových cintorínov na hraniciach Slovenska s Poľskom vytvorené v období prvej svetovej vojny. Za vrchol jeho tvorby sa považuje Mohyla Milana Rastislava Štefánika na Bradle. Celý život sa zaoberal návrhmi na dôstojné bývanie pre široké vrstvy obyvateľstva. Cez obytné domy sa prepracoval k významným priemyselným, turistickým i technickým stavbám až k pomníkovej tvorbe. Medzi najznámejšie patrí Kochovo sanatórium v Bratislave a lanová dráha na Lomnický štít. Dušan Jurkovič vytvoril originálny svet architektúry a jeho dielo je dodnes zdrojom inšpirácie doma i v zahraničí.

Abstract

The quality of work of Dušan Samo Jurkovič ranks him among the top architects of Slovakia. He started with folk secession, and through the years continued to functionalism. The most important works from the beginning of his career include touristic objects below the Moravian hill Radhošť, spa resorts in Luhačovice, his own villa in Brno or the Federal House in Skalica. The most appreciated works by experts were his projects of military cemeteries at the border between Slovakia and Poland created during the World War I. The Tomb of Milan Rastislav Štefánik on the Bradlo hill is considered to be the architectural peak of his career. Through his life, Jurkovič worked on projects for affordable housing for masses. He started with smaller social houses, and slowly worked his way up to more important industrial, touristic and technical buildings, including the memorial architecture. A few of his most famous works are the Koch sanatorium in Bratislava and a cable car to the Lomnický Štít hill. Dušan Jurkovič has created an original world of architecture and his work has been an inspiration in his home country as well as abroad to this day.

Dušan Jurkovič patrí medzi osobnosti známe v Čechách aj na Slovensku. Považuje sa za zakladateľa modernej slovenskej architektúry. Už počas života získal rešpekt a obdiv. Vytvoril impozantné dielo svojím rozsahom, mnohotvárnosťou i pôvabom. Jeho dielo je nezameniteľné a dodnes patrí k skvostom českej a slovenskej architektúry.

Narodil sa 23. augusta 1868 v Turej Lúke pri Myjave v národne uvedomelej mnohohodetnej rodine notára Juraja Jurkoviča a Emílie Jurkovičovej.

Školské časy začal v Brezovej pod Bradlom, kde sa rodina presťahovala kvôli otcovej práci. Desaťročný odišiel z domu na meštiansku školu v Šamoríne a neskôr na gymnázium v Šoprone. Od malička pekne kreslil a inklinoval k výtvarnému umeniu. Talentovaný a húževnatý chlapec odišiel študovať stavebný odbor na Štátnu školu remesiel do Viedne. Nerozumel nemecky a štúdium bolo pre neho v začiatkoch veľmi náročné. Pomáhali mu spolužiaci z českých rodín, s ktorými sa spriatelil. Stravoval sa veľmi chudobne len vo vývarovniach. Situácia sa zlepšila, keď si začal privyrábať u farára, pre ktorého robil výpisky v cisárskej Dvorskej knižnici v Hofburgu.

Počas štúdia sa oboznámil s modernými názormi na urbanizmus, objavil svet nového smeru architektúry – secesie, čo bolo základom jeho budúcej tvorby. Nadchlo ho slovenské ľudové stavebníctvo. V lete roku 1887 sa ako praktikant u architekta Blažeja Bullu v Martine zúčastnil výstavy slovenských výšiviek. Hlboký dojem v ňom zanechala stavba vstupnej brány, ktorú navrhol Blažej Bulla v duchu oravskej drevenej architektúry. Jurkovič obdivoval prácu tesárov a v dreve začal vidieť najkrajší stavebný materiál.

Po štúdiách krátko pracoval u Blažeja Bullu. Tovarišské roky prežil v projekčnej kancelárii architekta Michala Urbánka v moravskom Vsetíne. Prostredie mu bolo blízke a práca ho naplňovala. Dôkladne študoval ľudové stavby a výsledky svojich dlhoročných výskumov prezentoval na národopisných výstavách vo Vsetíne v roku 1892, kde pripravil expozíciu valašskej izby a v Prahe v roku 1895 vytvoril model valašskej dediny. Čičmianske gazdovstvo tzv. záduha bola počas trvania výstavy obývaná rodinou, ktorú Jurkovič načierno prepašoval cez uhorskú hranicu, aby expozíciu oživila. Vzbudil tým obrovský záujem návštevníkov. Výstavy mu otvorili dvere do sveta a získal prvé objednávky.

Dostal ponuku naprojektovať turistické objekty na Pustevnách pod bájnym moravským vrchom Radhošť. Spolu s tesármi ich aj staval. Medzi najznámejšie stavby patrili Maměnka, Jídlna Libušín, Zvonica a Kolkáreň. Vynikajúcim spôsobom skombinoval množstvo architektonických prvkov ľudových stavieb do jednotného umeleckého tvaru. Výsledným dielom si už ako mladý vyslúžil označenie básnik dreva. O týchto stavbách vyšli články v prestížnych zahraničných časopisoch.

Získal nové kontakty a objednávky, za ktorými odišiel v priebehu roka 1899 do Brna už ako samostatný architekt. Z Brna mal Jurkovič len na skok do Viedne, kam chodieval obdivovať všetko nové v architektúre. Brno mu prinieslo nielen pracovné príležitosti, ale aj osudovú lásku. Pri práci na vile pre moravského podnikateľa Roberta Bartelmusa sa zoznámil s jeho dcérou Boženku, s ktorou sa v roku 1903 zosobášil. V priebehu štyroch rokov sa im narodili traja synovia – Juraj, Ján a Pavol. V Brne postavil Jurkovič pre svoju rodinu účelnú, útulnú a krásnu vilu, ktorá nie je megalomanská, ale pôsobí majestátne ako hrad. Použil v nej moderné technológie, napr. kúrenie teplým vzduchom. Miesto na rodinnú pohodu zvolil v dosahu veľkomesta a predsa v prírode, v obci Žabovřesky. Brnianska vila patrí v súčasnosti Moravskej galérii a je v nej múzeum so zachovaným pôvodným interiérom.

Obrovskou výzvou pre Jurkoviča bol komplex kúpeľných stavieb v Luhačoviciach. V roku 1901 vytvoril prvé skice inšpirované kúpeľmi v Rakúsku a v Nemecku. Už v júli 1902 mohli návštevníci obdivovať dodnes známe objekty Jánovho domu (v súčasnosti Jurkovičov dom) a Chalúčky. Prestaval vodoliečebný ústav a kúpalisko. Plne sa realizoval pri novostavbe Janáčkovho domu. V roku 1903 vznikli ďalšie jeho stavby, inhalatórium, hudobný pavilón, vily Vlastimila a Valaška a roku 1906 Slovácka búda. Pre nedostatok finančných prostriedkov a protichodné záujmy miestnej samosprávy sa mnohé z ďalších Jurkovičových návrhov nezrealizovali. No tie, ktoré vznikli, sa radia ku klenotom modernej česko-slovenskej architektúry.

Unikátna bola Jurkovičova prestavba zámku s mostom v Novom Měste nad Metují v rokoch 1909–1913. Na zámku Jurkovič urobil sériu veľkoryso poňatých interiérov, ktoré sa zachovali do dnešných dní a svedčia o mimoriadnom talente tvorcu. Nábytok navrhol v striedmych nadčasových formách. Celok dotvoril v jednotnom štýle až do posledného detailu. Pamiatka bola v roku 1992 vrátená rodine priemyselníka Jozefa Bartoňa a od roku 2008 je národnou kultúrnou pamiatkou.

Čoraz uznávanejší architekt sa zamerl na problematiku bývania. Projektoval vily, nájomné domy a kolónie zamestnaneckých domčekov. Venoval sa verejným stavbám, hotelom a technickým budovám. Sám o tom povedal: „*Po Luhačoviciach, túžil som zakotviť a postaviť pevný program svojej životnej práci, vytvoriť obydlie československému človeku.*“ V súkromí bol Jurkovič priateľský a spoločenský. Zapojil sa do kultúrneho diania v meste a zapadol medzi národne orientovanú inteligenciu. Mal veľa priateľov. Jedným z nich bol doktor Pavol Blaho v neďalekej Skalici. Toto priateľstvo ho na krátky čas priviedlo späť domov, kde zrealizoval projekt Spolkového domu v Skalici. Bolo to jeho najvýznamnejšie dielo pred prvou svetovou vojnou na území Slovenska.

V období prvej svetovej vojny nastúpil na vojenskú službu do Krakova a stal sa projektantom vojnových cintorínov v západnej Haliči v blízkosti hraníc Poľska a Slovenska. Napriek tomu, že sa dovedy nezaoberal tvorbou pamätníkov, vytvoril jedinečné dielo, ktoré prirodzene začlenil do prírodnej scenérie. Pracoval s lomovým a umelým kameňom, nevynechal ani drevo a využil aj kov, najmä na ozdobné klíny a dekoratívne plechové prístrešky. K najznámejším patril cintorín na Rotunde v nadmorskej výške 800 m nad morom. Každý cintorín mal ústredný pomník, vždy iný. Jurkovič navrhol celkovo tridsaťdva cintorínov. Mnohé z nich splynuli s prírodou a zub času sa podpísal pod ich dezolátny stav. Niektoré sa podarilo zrekonštruovať a môžeme ich obdivovať dodnes. Viacerí výtvarní teoretici považujú stavby cintorínov za majstrove umelecky najhodnotnejšie diela. Práve tu začala známa Jurkovičova pomníková tvorba a zavŕšil prechod od dreva ku kameňu.

Po skončení vojny sa rozhodoval, či sa vráti do Brna, kde už mal zázemie a prácu, alebo na Slovensko. Rozhodovanie mu pravdepodobne uľahčil dlhoročný priateľ Pavol Blaho, ktorý už vtedy býval v Bratislave. Na Lermontovej ulici v Bratislave Jurkovič postavil druhú rodinnú vilu a spolu s manželkou a deťmi tu našli nový domov. Na tejto ulici stoja ešte štyri vily, ktoré projektoval. Dodnes sú obývané. V Bratislave pracoval Jurkovič ako vládny komisár na ochranu pamiatok na Slovensku.

Po tragickej smrti generála Milana Rastislava Štefánika dostal Jurkovič za úlohu pripraviť pohreb toho výnimočného človeka. Rozhodol sa pochovať ho na kopci Bradlo. Po súhlase kompetentných sa mu to aj podarilo. Pohreb na Bradle bol pre Jurkoviča veľmi silným zážitkom.

Už rok po tragickej udalosti predložil Jurkovič návrh na výstavbu mohyly M. R. Štefánika. Pre nedostatok finančných prostriedkov bol základný kameň mohyly položený až v roku 1924, nasledovali ďalšie prepracovania projektov a 23. septembra 1928 čakalo mohylu slávnostné odhalenie. V roku 1968 bola vyhlásená za národnú kultúrnu pamiatku a je považovaná za najvýznamnejšie dielo architekta. Pôsobí veľkolepo a majestátne.

Úradnícka činnosť nebola prácou pre tvorivého Jurkoviča, zanechal ju a začal sa opäť naplno venovať architektúre. Zaoberal sa myšlienkou opravy Zvolenského zámku a jeho využitia pre župné sídlo. Navrhol opravu Bratislavského hradu a umiestnenie Filozofickej a právnickej fakulty v jeho areáli. Bol praktickým človekom a rekonštrukcie stavebných pamiatok navrhoval tak, aby boli využiteľné.

Za povšimnutie stoja aj družstevné domy československých legionárov, ktoré patrili k najväčším bratislavským súborom nájomných domov. Navrhol a realizoval administratívnu budovu elektrární a neskôr transformačnú a spínaciu stanicu s montážnou vežou.

Vždy mal blízko k prírode. Chcel založiť prírodnú rezerváciu Tatier a krasových oblastí Slovenska. Mal zásluhy na sprístupnení demänovských jaskýň. Vypracoval návrh pre ministerstvo, aby sa tieto prírodné zvláštnosti dostali pod ochranu štátu.

Tridsiate roky postavili pred Jurkoviča ďalšiu špecifickú výzvu. V roku 1936 začal riešiť projekt výstavby staníc lanovej dráhy na Skalnaté pleso a Lomnický štít. V čase vzniku bola visutá lanovka v európskych pomeroch najdlhšou lanovou dráhou bez prestupov. Prvenstvo si získala aj najväčším rozpätím medzi stožiarimi a najvyššou rýchlosťou.

Skúsenosti z ciest po Rakúsku a Slovinsku sa pokúsil preniesť do slovenských podmienok a navrhol rodinné domy, kde by bolo možné ubytovať turistov a tak zlepšiť finančné podmienky obyvateľov v chudobných horských dedinách.

Od rozprávkovej secesie prešiel k funkcionalistickej architektúre. Tu treba spomenúť Kochovo sanatórium v Bratislave, ktoré bolo pokladané za najmodernejšie v republike. Pri riešení vybavenosti sanatória sa opieral o odborné názory a požiadavky profesora Kocha, s ktorým mal dlhodobé priateľské vzťahy. Umiestnené bolo v pokojnom prostredí a skvele zakomponované do členitého terénu, ktorý dopĺňala stále zelená záhrada s drevinami a bazénom. Prepojenie exteriéru s interiérom bolo prostredníctvom priebežných balkónov. Vonkajšiemu pohľadu dominovali čisté línie, funkčná primeranosť a príjemná farebnosť.

Silné citové zaujatie sprevádzalo i jeho ďalšie návrhy na pamätníky významných osobností slovenskej i európskej kultúry – P. O. Hviezdoslava, J. Kollára, L. Štúra, B. Smetanu, B. Némcevej a ďalších. Navrhol Pomník zavraždených študentov v Prahe, Mauzóleum českých mučeníkov v druhej svetovej vojne, Pamätník druhého výročia zániku Lidíc a mnohé ďalšie. Z návrhov na pamätníky Slovenského národného povstania sa realizoval len pamätník obetiam fašizmu v Kremničke pri Banskej Bystrici v r. 1947.

Za päťdesiat rokov aktívnej a tvorivej činnosti realizoval desiatky rôznych stavieb, ktoré nesú jeho nezameniteľnú pečať.

Jurkovič bol všestranne aktívny aj na poli umeleckého a kultúrneho života. Bol čestným členom Masarykovej Akadémie práce. Zvolený bol za predsedu Spolku architektov Slovenska a Spolku architektov v Prahe. Pri príležitosti medzinárodnej výstavy moderného dekoratívneho umenia v Paríži v roku 1925 získal zlatú medailu I. triedy za architektúru. Ako prvému architektovi mu bol udelený titul Národný umelec.

Mal sedem samostatných výstav. V rámci svojej publikačnej činnosti vydal 15 samostatných publikácií, napísal veľa statí do odborných publikácií a zborníkov. Jeho prvým dielom boli *Pustevně na Radhošti: turistické útulny*. Svoj hlboký obdiv k ľudovej kultúre pretavil

do štrnástich zošitov *Práce lidu našeho*. V roku 1929 vydal knižnú publikáciu *Mohyla Dr. M. R. Štefánika na Bradle*.

Zomrel v Bratislave 21. decembra 1947. Telesné pozostatky boli prevezené na cintorín v Brezovej pod Bradlom. In memoriam mu udelili Rad Slovenského národného povstania I. triedy, v r. 1991 Rad T. G. Masaryka I. triedy za vynikajúce zásluhy o demokraciu a ľudské práva a Pribinov kríž za hospodársky, sociálny a kultúrny rozvoj nášho štátu.

Od roku 1964 je za významné architektonické diela na Slovensku udeľovaná Cena Dušana Jurkoviča.

Meno známeho slovenského architekta je spojené aj s mestom Zvolen. Jurkovič sa zaoberal myšlienkou opravy Zvolenského zámku a jeho využitia na župné sídlo. Svoju koncepciu podložil premyslenou argumentáciou a prezentoval ju na verejnosti. V roku 1922 už mal vypracované prvé návrhy a približný rozpočet prestavby aj so sprievodnou správou. Predpokladal statické zabezpečenie ohrozených a reštaurovanie zachovaných časti stavby. Stavebné zmeny sa mali dotknúť najmä ťažko poškodeného druhého poschodia, kde mali vzniknúť kancelárie vyhovujúce moderným potrebám. Plán zahŕňal technické zásahy, zavedenie ústredného kúrenia, osvetlenie, vetranie, dláždenie nádvorja apod. Navrhoval upraviť svah na severnej strane smerom k námestiu vytvorením monumentálneho schodiska, kde by bol umiestnený pamätník Jána Jiskru z Brandýsa.

Okolo návrhov sa rozvinul spor, ktorý bol motivovaný súperením Zvolena a Banskej Bystrice o štatút župného sídla. Návrhy Jurkoviča podporila odborná komisia, ktorá zasadala v júni 1923, ale úrady ich odmietli.

Rozhorčený Jurkovič napísal článok do tlače, kde obhajoval rekonštrukciu a zachovanie Zvolenského zámku.

Smelé plány prestavby Zvolenského zámku sa Dušanovi Jurkovičovi nepodarilo realizovať, no napriek tomu zanechal vo Zvolene svoju stopu v podobe rozsiahleho obytného domu. Dom tvoria štyri trojposchodové krídla. Zoradené sú symetricky do uzavretého dvora s dvomi vstupmi cez protiľahlé brány. Majú sedlové strechy s vikiermi a so štyrmi vežičkami, ktoré sa podobajú vežiam na Zvolenskom zámku. Aj motív trojuholníkového vzoru je prevzatý z výzdoby zámku. Dom so 48 luxusnými bytmi projektoval Jurkovič pre župných úradníkov. Každý byt má iný pôdorys. Prví nájomníci sa do domu nasťahovali v roku 1926. Bývali tu štátni úradníci, učitelia, profesori a lekári.

Dušana Jurkoviča, ako autora projektu tohto atypického domu vo Zvolene, odhalil pátraním po archívoch len prednedávnom Zvolenčan Ľubomír Fekiač. Až v Národnom technickom

múzeu v Prahe potvrdili, že autorom projektu domu je Dušan Jurkovič. Aj Zvolen má teda Jurkovičov dom.

V posledných rokoch akoby sa Jurkovičov odkaz opäť vynáral. Vo Viedni na škole, ktorú Jurkovič navštevoval, bola odhalená pamätná tabuľa, základná škola v Luhačoviciach nesie jeho meno, podobne aj stavebná priemyslovka v Trnave. Pribudli pamätne tabule v Brne. V blízkosti vojenských cintorínov v Gorliciach vybudovali kultúrny dom, ktorý pomenovali po Jurkovičovi. Na budove elektrární v Bratislave je tehlička s jeho menom.

V Brezovej pod Bradlom je Pamätná izba Dušana Jurkoviča, ktorá by sa mala zmeniť na múzeum.

O živote a diele Dušana Jurkoviča vyšli tri rozsiahle monografie. Prvú biografiu spracoval František Žákavec ešte za Jurkovičovho života a vyšla v roku 1929. Životu a dielu architekta sa neskôr venovala Dana Bořutová. Prvú monografiu vydala v roku 1993 a druhú rozšírenú a doplnenú v roku 2009.

Dušan Samo Jurkovič vytvoril pomyslený oblúk ponad hranicu aj čas. Luhačovice na moravskej strane a Brezová pod Bradlom na slovenskej strane sú symbolickým oblúkom spájajúcim významnú osobnosť architektúry aj národného života a diania v ňom. Ostáva len dodať, že ak chcete lepšie spoznať a pochopiť život a dielo významného slovenského architekta Dušana Jurkoviča, navštívte počas jedného dňa moravské Luhačovice a myjavskú Brezovú pod Bradlom.

Zoznam bibliografických odkazov

BOŘUTOVÁ-DEBNÁROVÁ, Dana, 1993. *Dušan Samo Jurkovič: osobnosť a dielo*. Bratislava: Pallas. 251 s.

BOŘUTOVÁ, Dana, 2007. *Architekt Dušan Samuel Jurkovič*. Bratislava: Slovart. 382 s.

DULLA, Matúš, 2007. *Slovenská architektúra od Jurkoviča po dnešok*. Bratislava: Perfekt. 196 s.

Dušan Jurkovič, 2005. In: *Majstri architektúry*. Bratislava: Perfekt, s. 38–39.

FEKIAČ, Ľubomír, 2018. Dušan Jurkovič nechal stopu vo Zvolene. In: *Zvolenské noviny*. Roč. 4, č. 1, s. 5.

Jurkovič, Dušan Samo, 2010. In: *Biografický lexikón Slovenska*. Martin: Slovenská národná knižnica, s. 326–328.

KERNÝ, Dušan D, 2015. Pozoruhodné dielo Dušana Jurkoviča. In: *Slovenské národné noviny*. Roč. 30, č. 31, s. 5.

MOJŽIŠOVÁ, Ľubica, 2017. Zvolenčan pátral po tajomstve domu, v ktorom býva. Jeho objav je senzáciou. In: *MY Zvolensko-podpolianske noviny*. Roč. 25, č. 50–52, s. 2.

OHRABLO, František, 1999. Architekt Dušan Samo Jurkovič. In: *Projekt a stavba*. Roč. 1, č. 7–8, s. 2–5.

ŽÁKAVEC, František, 1929. *Dílo Dušana Jurkoviče: kus dějin československé architektury*. Praha: Vesmír. 331 s.

**EUGEN BÁRKÁNY A ALEXANDER DUCHOŇ:
ŽIVOTNÉ PARALELY ZABUDNUTÝCH PREŠOVSKÝCH MEDZIVOJNOVÝCH
PRIEKOPNÍKOV**

Mgr. Andrea Sivaničová

Knižnica P. O. Hviezdoslava v Prešove

Abstrakt

Príspevok je venovaný životným osudom a paralelám Eugena Bárkány a Alexandra Duchoňa, dvoch významných osobností spoločných dejín Čechov, Slovákov a Moravanov z Prešova. Obaja sa narodili v 80. rokoch 19. storočia, obaja sa aktívne zapojili do kultúrneho a spoločenského života medzivojnového Československa a obaja zanechali výraznú stopu v našej histórii. Jeden ako zakladateľ prvého slovenského židovského múzea a druhý ako spoluzakladateľ prvej ľudovej hviezdárne na Slovensku.

Abstract

The article is dedicated to the life and parallels of Eugen Bárkány and Alexander Duchoň, the two important personalities of the common history of the Czech, Slovak and Moravian people from Prešov. Both of them were born in the 1880s (19th century), actively involved in the cultural and social life of the interwar period in Czechoslovakia, and both left a significant mark in our history. One as the founder of the first Slovak Jewish Museum and the other as a co-founder of the first Observatory in Slovakia.

V dejinách každého národa sú osobnosti, ktoré svojím odhodlaním, nadšením a koncentrovaním sa na určitú činnosť pomáhajú otvárať dvere do nových sfér či už vedeckých alebo kultúrno-spoločenských. Niektorým sa za to dostane uznanie a večná sláva a iní zase z rôznych dôvodov upadnú do zabudnutia. Témou tohto príspevku sú životné osudy a paralely dvoch takýchto takmer zabudnutých osobností z medzivojnového obdobia – Eugena Bárkány a Alexandra Duchoňa. Obaja sa oblasti, v ktorej majú priekopnícke zásluhy, začali venovať ako svojmu koníčku. Eugen Bárkány bol stavitel' a popritom vášnivý zberateľ židovských predmetov. Alexander Duchoň bol povolaním advokát a v súkromí zapálený as-

tronóm. Bárkány stál pri zrode prvého židovského múzea a Duchoň pri zložení prvej ľudovej hvezdárne na Slovensku. V ich životoch však nájdeme viaceré paralely.

Obaja pochádzali z Prešova, kde sa narodili v polovici 80. rokov 19. storočia v chudobných pomeroch. Obaja začali svoju kariéru pred 1. svetovou vojnou, no po jej vypuknutí museli narukovať a návrat domov absolvovali za dramatických okolností. V medzivojnovom období boli obaja mimoriadne činní aj v lokálnej politike a najmä vo svojich záľubách, no ich rozbehnuté aktivity prerušila 2. svetová vojna, po skončení ktorej sa k nim síce vrátili, postupne sa ale dostali do úzadia, až napokon v ústraní a opustení v polovici 60. rokov 20. storočia zomreli a začali upadať do zabudnutia. Predstavme si a pripomeňme Eugena Bárkány a Alexandra Duchoňa.

EUGEN BÁRKÁNY

(28. 8. 1885, Prešov – 3. 11. 1967, Bratislava)

Staviteľ, architekt, reštaurátor, maliar a zberateľ Eugen Bárkány sa narodil v Prešove 28. augusta 1885 v chudobnej židovskej rodine Lea (1853–1922) a Rózy (1861–1922) Bárkány, rodenej Weinmann (Borský, 2018, s. 216). Otec mal najprv prenajatý statok v Snine i obchod s vlnou a strukovinami, no počas neúrodných rokov 1879–1880 postupne prišiel o všetko aj veno druhej manželky Rózy. Eugen mal staršiu sestru Bertu z prvého manželstva jeho otca a dvoch mladších súrodencov Mikuláša a Huga, ktorí sa už narodili v Šarišských

Obr. č. 1: Eugen Bárkány
(Borský a kol., 2018)

Lúkach, kam sa rodina presťahovala po smrti dedka Weinmanna a prevzala po ňom malý statok (Vytrhlík, 2017, s. 2). Rodičia sa snažili, aby deti dostali adekvátne vzdelanie, a tak Eugen po štúdiách na prešovskom evanjelickom kolégiu mohol i vďaka podpore miestnej židovskej náboženskej obce pokračovať na Vysokej škole technickej v Budapešti, kde sa v roku 1908 stal stavebným inžinierom (Derfiňák, 2010, s. 19). Záľubu v stavaní mal už od detstva, veď ako píše vo svojich spomienkach: „*Celé dni sme sa hrali v tráve, v piesku i v prachu a brat Miky mi pri tých hrách vždy pomáhal. Medzi krikmi ri-*

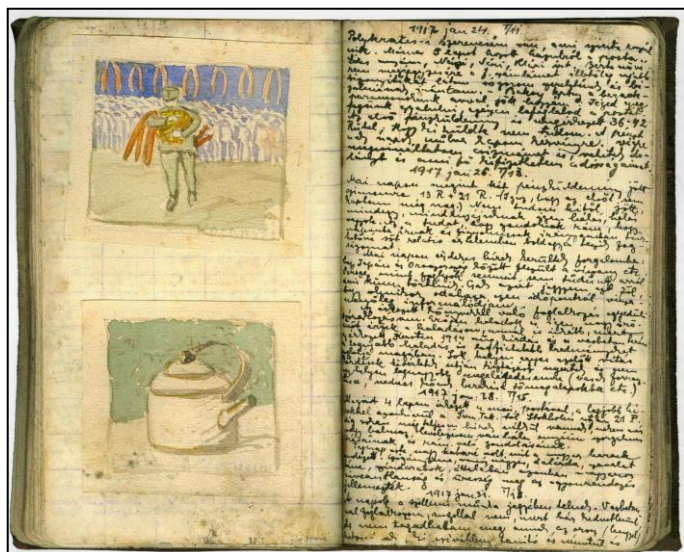
bezlí a egrešov sme postavili železnicu ... pravdepodobne pod vplyvom stavby novej železničnej trate Prešov – Bardejov, ktorá viedla cez našu obec. Mali sme tam násypy, mosty, výhybky, koľajnice, všetko zo zápaliek, ktoré mi Miky nosil a podával. Tá naša stavba trvala niekoľko dní a stále sme vymýšľali niečo nové – dokonca aj potôčik sme tam mali a na jeho brehu mlyn s miniatúrnym mlynským kolesom. To sa Mikymu veľmi páčilo a stále prinášal vodu do ‚potoka‘, aby sa koleso otáčalo ... domov sme bežali len keď sme mali hlad a mamička ani nestačila mazať veľikánske krajce chleba maslom či husacou masťou.“ (Vytrhlík, 2017, s. 2). Zhodou okolností po štúdiách získaval praktické skúsenosti pri stavbe železničných mostov a tratí na území dnešného Maďarska, no už v roku 1911 sa vrátil do Prešova a zriadil si tu vlastnú stavebnú kanceláriu. Tu sa podieľal na reštaurovaní a obnove barokového kostola Najsvätejšieho mena Ježiša a Panny Márie v Nižnej Šebastovej (miestna časť Prešova), obnove evanjelického kostola Sv. Trojice i druhého poschodia miestnej radnice (Petranská, 2015, s. 77). Pred vypuknutím 1. svetovej vojny si v roku 1914 vybudoval modernú rodinnú vilu na vtedajšej Széchényiho ulici (dnes Plzenská). Viedol aj novostavby železničných staníc vo Veľkom Horeši a Trebišove (Priatková, 2018, s.18).

Vojna jeho sľubnú kariéru prerušila a on narukoval na východný front, kde sa v júli 1916 dostal do ruského zajatia v Chabarovsku na Sibíri. Už tam si ako rodený zberateľ začal odkladať všetko, čo súviselo so životom v zajatí, či už išlo o veci bežnej potreby alebo umelecko-remeselné výrobky. Viaceré kúsky sám vyhotovil (obr. č. 4), iné získal od kamarátov. Po skončení vojny putoval domov takmer tri mesiace cez Hongkong, Singapur, Srí Lanku, Káhiru a Terst (Derfiňák, 2010, s. 20) a spolu s ním aj v troch bednách dokumentačná zbierka zo života vojnových zajatcov, ktorý navyše zachytil v mnohých skiciach, kresbách, drevorytinách ale i vlastných denníkoch (obr. č. 3). Po návrate domov koncom októbra 1920 svoju zbierku rozširoval aj formou inzercie a korešpondencie. Táto jeho zbierka sa v polovici 50. rokov minulého storočia dostala do Maďarska a ako Dar Československej ľudovej republiky bola 5. januára 1955 umiestnená v Maďarskom národnom múzeu (Gál, 2018, s. 51).

Obr. č. 2: Eugen Bárkány v r. 1914 (Borský a kol., 2018)

Eugen Bárkány a Alexander Duchoň: životné paralely zabudnutých prešovských medzivojnových priekopníkov

Obr. č. 3: Denník zo zajatia (Borský a kol., 2018)

Obr. č. 4: Skrinka vyřezávaná v zajatí r. 1917 (Vytrhlik, 2017)

Po návrate domov sa oženil s jemnou a vzdelanou Oľgou Kállai (1899–1982), novinárkou, historičkou umenia a prekladateľkou (Vytrhlik, 2017, s. 6), vrátil sa k práci stavebného inžiniera, znovu si otvoril stavebnú firmu, tentoraz už spolu s bratom Hugom, ktorý medzitým ukončil inžinierske štúdium v Budapešti. V povojnových podmienkach novovzniknutej Československej republiky bolo potrebné mnohé zničené budovy obnoviť a nové postaviť, a tak si ich firma *Ing. Bratia Bárkány Prešov* našla široké uplatnenie. Postupne navrhli a vybudovali mnohé súkromné, ale i verejné či sakrálne stavby. Na východnom Slovensku tak v 20. rokoch 20. storočia popri rodinných domoch budovali školy, kiná, kúpaliská, banky i synagógy. Podieľali sa na rekonštrukcii budovy i veže radnice, kupoly evanjelického kostola a terás pred železničnou stanicou v Kežmarku či stavbe synagógy a mikve vo Vranove nad Topľou. Eugen Bárkány bol aj autorom projektov synagóg v Lipanoch, Humennom

či Raslaviciach. Spolu s Hugovým spolužiakom Ľudovítom Oelschlägrom realizovali výstavbu neologickej synagógy a príľahlej školy v Košiciach. Získali i zákazky na mestské úrady v Tornali a v Michalovciach. Renomé ich firmy stúpalo a v nasledujúcom desaťročí pribudli do ich portfólia viaceré bytové domy v Košiciach, letné kúpalisko v Bardejovských kúpeľoch i Jubilejný dom a kino v Krompachoch. V Prešove sa podieľali na vybudovaní kina Scala, Okresného úradu i vodárenskej veže za nemocnicou, ktorá na návrh Alexandra Duchoňa mala slúžiť i ako rozhľadňa a hvezdáreň. Časom sa cesty bratov rozdelili a Hugo sa osamostatnil (Priatková, 2018, s. 20–33).

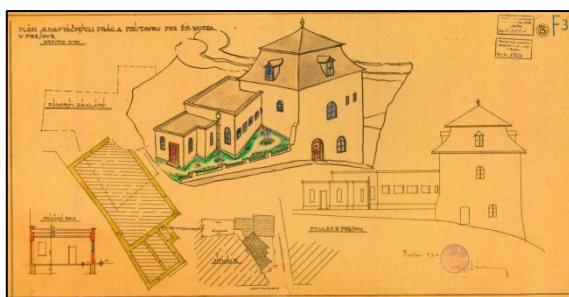
V medzivojnovom období sa Eugen Bárkány zapojil aj do miestnej politiky a v roku 1921 bol jedným zo zakladateľov prešovskej Mestskej občianskej strany, na čele ktorej stál právnik a profesor kolégia Karol Florián (Szeghy-Gayer, 2018, s. 66). Strana združovala prevažne maďarsky a nemecky hovoriacich obyvateľov zväčša učiteľov a úradníkov bývalej monarchie, ktorí sa orientovali výhradne na otázky mesta a jeho okolia a nepatrili k žiadnemu celoštátnemu či nadregionálnemu združeniu. Počas prvých obecných volieb v Československu v roku 1923 sa Karol Florián stal starostom mesta, pričom v tejto funkcii zotrval do roku 1927 (Derfiňák, 2010, s. 65). Samotný Bárkány získal mandát spolu s Karolom Floriánom a Júliusom Holéniom v nasledujúcich voľbách v roku 1927 (Szeghy-Gayer, 2018, s. 67). Viac ako politické otázky ho však zaujímala oblasť kultúrneho rozvoja mesta. Naďalej sa venoval zberateľstvu a v rámci svojej práce počas služobných obhliadok stavieb realizovaných jeho firmou v jednotlivých východoslovenských okresoch sa vždy zastavil v židovských modlitebniach a starostlivo zbieral svietniky, ukazovadlá k tóre, prikrývky na tóru, mezuzy, či rôzne iné súčasti rituálnej i dennej potreby. Zimné mesiace, kedy sa na stavbách nepracovalo, trávil s manželkou na cestách po Španielsku, Grécku, Francúzsku, Turecku či severnej Afrike, no najčastejšie po Taliansku, kde navštevovali pamiatky a múzeá (Petranská, 2015, s. 78).

Nebolo preto prekvapením, keď v roku 1928 v Prešove pri úpravách v dome na Jarkovej 33 našiel jej majiteľ po zoškrabaní omietky na stene jednej miestnosti kresby s kvetinovými motívami a stopami hebrejských písmen, že k tomu prizval Eugena Bárkányu. Ten po preskúmaní tajomných písmen usúdil, že ide o židovskú modlitebňu, no aby si bol istý, zavolať vtedajšieho riaditeľa košického múzea Jozefa Poláka, ktorý jeho názor potvrdil, a tak objavili modlitebňu, ktorú si tu Židia zriadili tajne na prelome 18. a 19. storočia. Neskôr, keď Leo Holländer zriadil v roku 1831 provizórnu modlitebňu vo svojom dome a najmä potom ako si v rokoch 1847–1849 Židia postavili prvú synagógu, sa na starú tajnú modlitebňu zabudlo a objavila sa až v 20. storočí pri úpravách domu (Petranská, 2013, s. 7–8).

Počas obhliadky tajnej židovskej modlitebne vyzval Polák zhromaždených Židov, ktorí sa zišli v hojnom počte, aby tu založili vlastné múzeum. Bárkány odporučil, aby ho viedol, keďže v tom čase už mal slušnú zbierku takmer 400 predmetov, ktorá sa stala základom múzea, otvoreného v júli 1928 aj zásluhou Teodora Austerlitz, syna prešovského neologického rabína Mayera Austerlitz, s ktorým potom Bárkány pôsobil v Muzeálnej spoločnosti a pokračoval v zbieraní judaík po celom Slovensku. Postupne pribudli do zbierky aj fragmenty z Podkarpatskej Rusi, Čiech a Moravy, ale i zo zahraničia. Napriek tomu, že zbierka neobsahovala materiálovo hodnotné strieborné či zlaté výtvyry, jej prevažne ľudový charakter má neoceniteľný etnografický význam a je dokladom slovenského židovstva. Navyše prešovské židovské múzeum bolo prvým a na dlhé obdobie i jediným slovenským židovským múzeom (Švantnerová, 2018, s. 77–78).

Obr. č. 5: Židovská modlitebňa, interiér, r. 1929 (Borský a kol., 2018)

Obr. č. 6: Plán prístavby Židovského múzea v Prešove, r. 1930 (Borský a kol., 2018)

Obr. č. 7: Židovská modlitebňa, držiak na papier, r. 1900 (Borský a kol., 2018)

Po čase zistili, že priestory starej modlitebne sú už malé, a tak múzeum začiatkom roka 1931 presťahovali do Kumštu, ktorý im mesto dalo k dispozícii a na jeho opravu zozbierali 120 000 korún. V tom čase už bývalá vodná bašta, kde bola od 15. storočia umiestnená Mašina hydrauliky na čerpanie vody, neslúžila svojmu účelu. Podľa návrhu Eugena Bárkányho pristavali ku Kumštu pre potreby múzea nízku stavbu a rozšírili múzeum o písomnosti a predmety súvisiace s osobnosťami židovskej náboženskej obce. Celkovo sa zbierka postupne rozrástla na 3 200 artefaktov súvisiacich so židovskými tradíciami a kultúrou. Pred vstupom do bývalého múzea bol sekundárne umiestnený náhrobok. Vstup do prístavby je cez drevené dvere z 19. storočia, ktoré sem boli prevezené z košickej synagógy. Vo vnútornej miestnosti sú ešte badateľné na tráme stopy židovského nápisu: *Nie silou, nie mocou, ale mojím duchom*. No už v roku 1938 bola ich Muzeálna spoločnosť rozpustená, múzeum zatvorené a zbierky starostlivo uschované v Kumšte, kam bol presťahovaný i župný archív z anektovaných Košíc. Exponáty múzea tak boli dobre ukryté a bez ujmy prežili vojnové obdobie (Petrauská, 2015, s. 78).

Koniec 30. rokov sa v Európe niesol v znamení nástupu fašizmu a silnejúceho antisemitizmu. Po vzniku Slovenskej republiky v roku 1938 nastali pre Židov ťažké časy. V Prešove už na jar 1941 vyšlo vyhlásenie, že Židia nesmú bývať na Hlavnej ulici a hoci dom Bárkányovcov bol mimo centra, niekomu sa zrejme zapáčil, a tak sa museli vystáhnovať aj oni. Presťahovali sa do letnej vily Csatóryovcov za Torysou, dnes Gynstar na Nábřežnej ulici. Po vydaní tzv. Židovského kódexu v septembri toho istého roka, bol Bárkányov úspešný stavebný podnik vyhlásením Výnosu Okresného úradu v Prešove z 13. 9. 1941 o likvidácii zrušený, čím sa s manželkou ocitli v existenčnej neistote. Keď v roku 1942 začali deportácie Židov zo Slovenska, rozhodli sa z Prešova odísť a podarilo sa im prežiť vojnu v Budapešti (Priatková, 2018, s. 41).

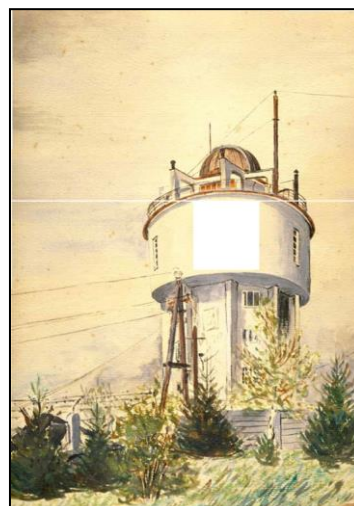
Keď sa Bárkányovci po vojne vrátili domov, muzeálnu zbierku im vrátili, no mesto im zmluvu z priestorov Kumštu vypovedalo a žiadalo vyprázdnenie budovy. Navyše z členov múzea ostali okrem Bárkányho nažive len traja a aj tí sa vystáhnovali do Izraela, kam sa uvažovalo aj o prenesení zbierky do Palestíny, čo však bolo veľmi komplikované, a tak sa Bárkány rozhodol v roku 1952 uložiť ju v Štátnom židovskom múzeu v Prahe, kde ostala až do vzniku Slovenskej republiky v roku 1993, kedy sa vrátila domov a pod menom svojho zakladateľa bola 25. 11. 1993 opäť sprístupnená verejnosti ako Stála expozícia judaík Židovského múzea v prešovskej ortodoxnej synagóge (Švantnerová, 2018, s. 83).

Bárkányo však ani na dôchodku nečakali pokojné časy. Ako židovský kapitalista vlastníaci vilu sa z nej musel aj s manželkou Oľgou v rámci Akcie B vystáhnovať. Prichýlila ich ži-

dovská rodina v neďalekých Mereticiach, dnes Radatice. Po roku bývania v Mereticiach sa presťahovali do Bratislavy, kde im židovská komunita poskytla byt, ktorý bol však vlhký a tmavý. Vďaka jeho dlhoročným skúsenostiam a znalostiam bol poverený pre Národopisný ústav SAV spracovať objekty ľudovej architektúry na Slovensku. Popritom sa spolu s manželkou Oľgou zamerlal na aj na výskum židovských obcí a ich pamiatky. Starostlivo zbierali, dokumentovali, kreslili a spisovali všetko židovské, čo sa ešte zachovalo. Situácia bola o to komplikovanejšia, že mnohé pamiatky i písomnosti boli zničené, židovské obyvateľstvo zdecimované vojnou aj hromadnými odchodmi mimo republiky, no Bárkány sa nevzdával a po vyše 20 rokoch sa mu to podarilo dokončiť. Zbierku vyše 1 000 kultových predmetov uložil v neologickej synagóge na Rybnom námestí v Bratislave, kde plánoval otvoriť nové múzeum. Krátko na to však 3. novembra 1967 zomrel a jeho sen ostal nenaplnený (Petranská, 2018, s. 78). Synagógu v roku 1969 kvôli stavbe Mostu SNP zbúrali a Bárkányova zbierka bola deponovaná v Slovenskom národnom múzeu až do roku 2002, kedy sa vrátila do rúk Židovskej náboženskej obce v Bratislave a dnes je už súčasťou Židovského komunitného múzea. Aj Bárkányova takmer 500 stranová práca o židovských náboženských obciach na Slovensku ostala v rukopise. Do knižnej podoby bola spracovaná Ľudovítom Dojčom a vydaná až v roku 1991, v reedícii v roku 2017. Komunistický režim, neskôr jeho smrť, zbúranie synagógy, okupácia Československa a normalizácia zatlačili na niekoľko desaťročí myšlienku židovského múzea na perifériu záujmu a Bárkány ostal zabudnutou osobnosťou slovenských dejín.

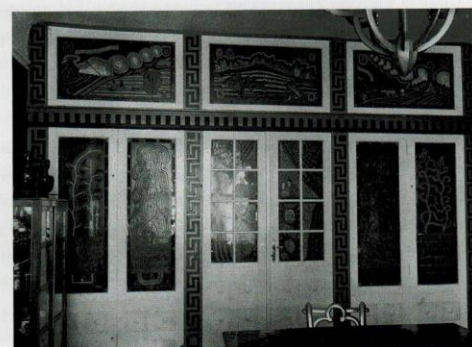

Obr. č. 8: Rodina Bárkány (Borský a kol., 2018)

Obr. č. 9: Ľudová hviezdáreň (Borský a kol., 2018)

Eugen Bárkány a Alexander Duchoň: životné paralely zabudnutých prešovských medzivojnových priekopníkov

Obr. č. 10: Vila Francisciho 8 (Borský a kol., 2018)

ALEXANDER DUCHOŇ

(23. 2. 1884, Prešov – 25. 2. 1964, Košice)

Vznik modernej astronómie v Prešove spadá do medzivojnového obdobia a je neodmysliteľne spätý s menom právnika, verejného notára, redaktora, politika a amatérskeho astronóma Alexandra Duchoňa, ktorý sa narodil 23. februára 1884 v rodine chudobného roľníka a truhlára v miestnej časti Prešova Solivar-Šváby. Rodinu okrem otca Augustína a mamy Marianny, rodenej Faithovej tvorili traja bratia a sestra. Už počas štúdia na prešovskom katolíckom gymnáziu sníval o hviezdach, ku ktorým ho priviedla náhoda. Na Šváboch, kde vyrastal, žil vojnový veterán kapitán Kron, ktorého však všetci volali Väter. Študenti sa pri ňom neraz zastavili vypočuť si historku alebo si dať vyveštiť budúcnosť. Pri jednom takom stretnutí, Väter každému predpovedal jeho budúce povolanie. Len mladý Alexander stál bokom, sledoval mraky a nič sa nepýtal. Báľ sa, že mu povie niečo, čo by nechcel počuť a okrem toho v tom mal už jasno, bude mašinista. Od mala ho zaujímali technické veci a vždy, keď sa mu pod ruky dostal nejaký prístroj alebo hodiny, hneď ich rozoberal a skladal. Väter mu však

Obr. č. 11: Alexander Duchoň (Kolivošková, 2018)

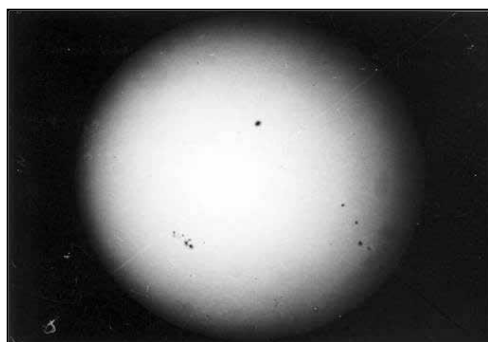
povedal, že bude Sterngucker, teda hviezdár. Nepáčilo sa mu to, no vrtalo mu to v hlave, a tak sa po čase k nemu vrátil opýtať sa, čo vlastne taký hviezdár robí. Väter mu vysvetlil, že hviezdár pozoruje v noci súhvezdia – Veľký Voz, Malý voz, Drak, Rak, Lev, ai. Alexander to hneď večer skúsil a nevidel nič. A tak sklamaný znovu išiel k Väterovi po vysvetlenie. Ten ho vzal do izby, kde zo zásuvky stola vytiahol kartón a hviezdičky z vojenských uniforiem. Nimi vyznačil súhvezdie Veľkého voza a s touto pomocou už bolo večerné pozorovanie oblohy úspešné. Väter mu postupne vyhviezdičkoval ďalšie súhvezdia a Alexander dychtivo sledoval, všetko čo bolo voľným okom viditeľné. Popritom začal čítať aj knihy od francúzskeho astronóma Flammariona. Časom si uvedomoval, že by sa dalo

vidieť aj viac, keby mal ďalekohľad, a tak si jeden sám zostrojil z lupy, ktorú kúpil v záložni za pár grajciarov a skla babkiných okuliarov, ktoré zasadil do tubusov z tvrdého papiera. Ako píše: „*Mal som síce jednu lupu, ktorú som kúpil v Prešove v záložni za desať grajciarov, ale túto som nemohol použiť na pozorovanie, nakoľko mala krátke ohnisko. Raz som vzal do ruky okuliare mojej starej matky, držal som ich asi 50 cm od oka, namieril na Mesiac, pred nimi som držal potom moju lupu a na moje prekvapenie videl som podrobnosti na Mesiaci, keď aj nie veľmi ostré, ale predsa sa dali rozoznať. Nato som vybral jedno sklo z okuliarov a nasadil som ho na tubus zhotovený z tvrdého papiera, lupu som tiež zalepil do menšieho tubusu, ktorý sa potom posuňoval ako okulárový výťah, a ďalekohľad bol hotový.*“ (Kolivošková, 2018, s. 55).

Bolo len samozrejmé, že po maturite plánoval študovať prírodné vedy. No najbližšie univerzity boli až v Budapešti a vo Viedni, na čo v ich rodine neboli peniaze. Preto si zvolil právnickú akadémiu v Prešove. Keď mu po dvoch rokoch poslal strýko z Ameriky peniaze, okamžite sa zapísal na prírodovedeckú fakultu vo Viedni. Peniaze sa však rýchlo minuli a tak si privyrábal vykladaním uhlia a tovaru v dunajskom prístave. No aj to bolo málo, tak sa vybral za kamarátom do Rijeky (Fiume), kde pracoval pri finančnej stráži. Po kamarátovej samovražde však z Rijeky odišiel do Milána, kde sa v miestnej hviezdárni stal praktikanom. Práve tu si kúpil za 50 lír Fraunhoferov ďalekohľad so 6cm objektívom a s troma okulármi, ktorý krásne kreslil a zväčšoval až 120krát. Po troch mesiacoch sa vrátil domov a pokračoval v štúdiu práva. Popritom pozoroval s ďalšími nadšencami hviezdy, dokonca v roku 1910 aj Halleyho kométu (Kolivošková, 2018, s. 55). V štúdiu práva pokračoval na univerzite v Kluži, kde získal titul doktor práv v roku 1910 a o dva roky i advokátsky diplom. Následne si v roku 1913 otvoril v Prešove vlastnú advokátsku prax a vstúpil do politického života. Bol zvolený do župného zastupiteľstva a výboru Šarišskej župy. 1. svetová vojna však pretrhla jeho kariéru, a ako záložný delostrelecký dôstojník musel už v roku 1914 narukovať (Derfiňák, 2010, s. 47). Ani v ťažkých vojnových časoch nezanevrel na hviezdy. Ako spomína: „*Na fronte som bol delostrelcom a mali sme tam dobré poľné ďalekohľady zväčšujúce až dvadsaťpäť krát. Pozoroval som s nimi za jasných hviezdnatých nocí a prednášal som vojakom o hviezdach a planétach.*“ (Kolivošková, 2018, s. 56). Domov sa vrátil až v novembri 1918 a hneď sa zapojil do organizovania národných rád na východnom Slovensku. Po vpáde vojsk Maďarskej republiky rád bol pre svoju „podvratnú“ činnosť prenasledovaný a uväznený. Našťastie sa mu podarilo ujsť, čím sa zachránil pred trestom smrti, na ktorý ho odsúdili v neprítomnosti (Petranská, 2015, s. 72). Po konsolidácii pomerov sa vrátil domov, stal sa členom administratívy župného výboru, v rokoch 1920–1927 bol vole-

ným členom prešovského mestského zastupiteľstva a od roku 1927 krajským poslancom v Bratislave. Duchoň patril k výrazne konzervatívnym politikom počas celého medzivojnového obdobia. V roku 1932 ho mestskí poslanci ako vedúceho predstaviteľa národnodemokratickej strany zvolili za starostu a napriek neľahkej dobe vrcholiacej hospodárskej krízy sa na tomto poste udržal päť rokov. Zameril sa najmä na výstavbu sociálnych bytov, mestského vodovodu a ciest, čo nebolo ľahké, no napriek nedostatku financií sa mu podarilo dosiahnuť pozoruhodné výsledky. Okrem politiky vykonával aj svoju prax verejného notára v rokoch 1922–1951 a zapájal sa do kultúrneho i spolkového diania. V rokoch 1923–1935 bol redaktorom a neskôr majiteľom novín *Východný Slováčok* a jeho zásluhou prosperovalo i Prešovské úverné družstvo (Derfiňák, 2010, s. 48). Stihol sa aj oženiť a s manželkou Margitou, rodenou Barčovou, mali spolu jednu dcéru.

Medzi jeho najväčšie záľuby však naďalej patrila astronómia a meteorológia. Bol pre ne taký zaniatený, že si vo vlastnom dome na Hlavnej 32 zriadil v roku 1927 najprv pozorovaciu terasu pre súkromnú meteorologickú pozorovateľňu a do roku 1932 ju prebudoval na hvezdársku pozorovaciu vežu s otočnou kupolou vybavenou 130 mm Zeissovým ďalekohľadom a 160 mm fotografickým prístrojom. O Duchoňovej hvezdárni s uznaním informovala i odborná tlač: „*Hvezdáreň dr. Duchoňa leží v nadmorskej výške 259 m.n.m. Jej súradnice sú: zemepisná šírka 48 59 48 a zemepisná dĺžka 38 54 43, umiestnená je na konci dvorového krídla domu dr. Duchoňa a jej vybavenie sa skladá z 130mm Zeissového ďalekohľadu s príslušnými prístrojmi a objektívom typu B. Súčasťou vybavenia je aj 160mm fotografický prístroj. Kupola hvezdárne je železodrevenej konštrukcie a otáča sa pomocou motora.*“ (Derfiňák, 2010, s. 49). Vďaka tomu mohol začať rozsiahly pozorovací program planét a najmä fotosféry Slnka. Svoje výsledky pravidelne posielal do Prahy i Zürichu, publikoval články v odborných časopisoch (*Říše hvězd*, *Astronomische Mitteilungen*, ai) a dve z jeho fotografií Slnka vystavili neskôr, v roku 1958 na svetovej astronomickej výstave v Čile (Kolivošková, 2018, s. 50).

Obr. č. 12: Alexander Duchoň: snímka slnka (Kolivošková, 2018)

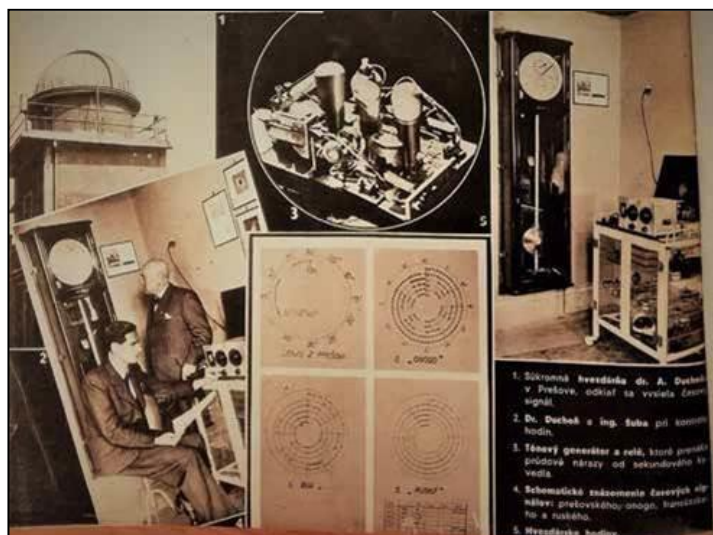
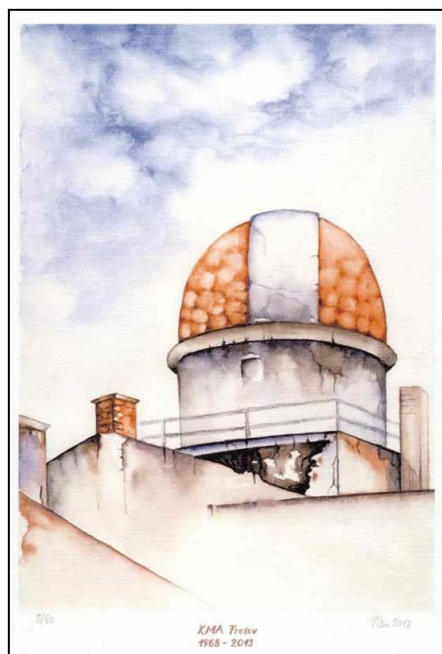
Napriek tomu, že to bola súkromná hvezdáreň, slúžila aj verejnosti. Duchoň ochotne umožnil nadšencom astronómie, najmä z radov učiteľov a profesorov, aby sa uňho schádzali a pozorovali oblohu. Tieto stretnutia sa stali zárodkom prvého astronomického krúžku, ktorý pod jeho vedením vznikol v roku 1936.

V medzivojnovom období prekračovali jeho aktivity hranice Prešova. Pôsobil aj v Košiciach, kde v rámci Prírodovedného klubu založeného v roku 1932 existovala Astronomicko-meteorologická sekcia práve pod Duchoňovým vedením. Jej hlavným cieľom bola popri osvetovej činnosti výstavba ľudovej hvezdárne v Košiciach, ktorá sa však v tomto období neuskutočnila. Venovali sa najmä organizovaniu exkurzií a prednášok, z ktorých niektoré boli vysielané rozhlasom alebo vydávané v tlači. Duchoň mal v roku 1933 prednášku s názvom *Úvod do astronómie* a v roku 1934 s názvom *Nové theorie o velikosti vesmíru*. Klub vyvíjal činnosť do roku 1938. V medzivojnovom období bol pravdepodobne najdôležitejšou osobou, ktorá propagovala a vyvíjala astronomickú činnosť na východe Slovenska (Kolivošková, 2018, s. 49).

Duchoň sa predstáv o ľudovej hvezdárni nevzdal. Keď to nešlo v Košiciach, skúsil to v Prešove, kde inicioval výstavbu novej pozorovacej kupoly na vodárenskej veži v lokalite Táborisko, na realizácii ktorej sa podieľala aj stavebná firma Eugena Bárkány. Stavbu ukončili v roku 1936 a v roku 1938 Duchoň v časopise *Říše hvězd* informuje o vzniku novej ľudovej hvezdárne v Prešove, ktorá má byť v najbližšom čase zariadená (Kolivošková, 2018, s. 50). Oficiálne teda ešte nevznikla, no v odborných kruhoch už bola takto vnímaná. Mala na to všetky predpoklady a nebyť turbulentných udalostí, ktoré nasledovali, isto by k tomu došlo.

Keď po Viedenskej arbitráži v novembri 1938 bola časť južného Slovenska vrátane Hurbanova (vtedy Starej Ďalej) pripojená k Maďarsku, Duchoňovou zásluhou boli mnohé prístroje i na tú dobu unikátny veľký Zeissov ďalekohľad s objektívom 600 mm (teda štvornásobným ako mal Duchoň) z miestnej hvezdárne prevezené do Prešova a uskladnené v novej ľudovej hvezdárni a budúcom observatóriu, ktoré malo niesť Štefánikovo meno. Za týmto účelom urobili aj zbierku, vyzbierali 60 000 korún a požiadali Krajský úrad v Prešove o dotáciu vo výške 200 000, tá však bola zamietnutá a napokon observatórium aj s prístrojmi z Hurbanova vzniklo v roku 1943 na Skalnatom Plese (Petránská, 2015, s. 73). Ľudová hvezdáreň však poslúžila iným zámerom. Viedenská arbitráž zasiahla i Košice, a tak bola do Prešova prenesená časť rozhlasovej vysielacej a štúdiovej techniky. Na novej vodárenskej veži inštalovali vysielateľ a v decembri 1938 ho spustili do prevádzky. Bolo ešte potrebné vyriešiť otázku vysielania časového signálu pre celé územie Slovenska. Zariadenie na jeho prenos

cez Slovenský rozhlas inštaloval v roku 1939 Ing. Samuel Šuba tiež vo hviezdárni, ale tej Duchoňovej súkromnej. Časť tohto zariadenia tvorili i vzácne Satoriho sekundové hodiny z Hurbanova, ktoré boli po presune na Skalnaté Pleso nahradené inými. (Kolivošková, 2018, s. 204–205). Prenos časového signálu fungoval až do konca 2. svetovej vojny.

Obr. č. 13: Duchoňova hviezdáreň

Obr. č. 14: Vysielanie časového signálu z Duchoňovej hviezdárne (Kolivošková, 2018)

Po skončení vojny Duchoň spolu s ďalšími nadšencami (I. Szeghy, J. Lešo, M. Ilkovič, Š. Karabin, ai) založili v Prešove v roku 1946 Miestny odbor Štefánikovej astronomickej spoločnosti a následne iniciovali vznik ľudovej hviezdárne, pre ktorú mali už roky pripravené priestory vo vodárenskej veži v Prešove. Po nevyhnutných adaptačných prácach bola slávnostne otvorená 28. októbra 1948. A hoci s desaťročným oneskorením, stále to bola prvá ľudová hviezdáreň na Slovensku (Petranká, 2015, s. 73). Na jej činnosť opäť chýbali prístroje a najmä financie na ich kúpu. A tak to riešili svojpomocne, zo Skalnatého Plesa im zapožičali refraktor (dr. Bečvář, ktorý tam šéfoval mal dobré vzťahy s Prešovom, a trochu sa cítil zaviazaný, keďže práve na jeho návrh nevzniklo observatórium s prístrojmi z Hurbanova v Prešove, ale na Skalnatom plese), ale bez optiky, ktorú zakúpili z verejnej zbierky. Priestory zariadili nábytkom vyradeným z mestského a okresného národného výboru. Pozorovania pre verejnosť v nej boli dvakrát za týždeň, prednášky boli spočiatku v miestnej knižnici a pri väčších akciách v kine Mier. Odborný výskum bol zameraný najmä na Slnko, Mesiac, planéty, meteory. O hviezdáreň bol veľký záujem zo strany verejnosti a exkurzie chodili až zo západného Slovenska. Ani to jej však nepomohlo, keď boli v roku 1951 spolky zrušené,

zasiahlo to i hvezdáreň, ktorú ešte dva roky udržiavali jej priaznivci na vlastné trovy. V roku 1953 sa situácia zlepšila, vďaka novozaloženej Slovenskej akadémii vied, ktorá poskytla peniaze na činnosť hvezdárne a zakúpila pre ňu aj prístroje zo zahraničia. Konečne v roku 1954 bol vydaný Štatút o ľudových hvezdárňach. Na základe tejto skutočnosti dňa 1. marca 1955 Ľudovú hvezdáreň v Prešove prevzal do správy Mestský národný výbor. Prvým riaditeľom sa stal Imrich Szeghy. Na vlastnú žiadosť bol za odborného pracovníka prijatý aj Duchoň a napriek pokročilému veku dosiahol pozoruhodné výsledky pri pozorovaní slnečných škvŕn. V tom istom roku bol do Prešova zvolaný aj 2. celoslovenský astronomický seminár. Zdalo sa teda, že hvezdáreň je zachránená. No napriek mnohým oceneniam a medzinárodným úspechom prišla v roku 1957 o svoje priestory vo vodárenskej veži (v nich zriadili dočasný televízny vysielateľ) a ocitla sa doslova na ulici (Petranská, 2015, s. 73). A tak Duchoň, aby ju zachránil, umožnil vykonávať pozorovania vo svojej domácej hvezdárni. Sám ostal aktívny až do roku 1960, kedy vo veku 76 rokov odišiel do dôchodku a 2 dni po dovŕšení osemdesiatky sa pobral medzi svoje hviezdy navždy. Zomrel v Košiciach u dcéry, no pochovaný je na mestskom cintoríne v Prešove v rodinnej hrobke, ktorú zdobí mramorový náhrobok od známeho sochára Fraňa Gibalu s mytologickým zobrazením súhvezdia Casiopea a tesne vedľa je vyhviezdičkovaná jeho nebeská podoba, ktorá má tvar písmena W, tak ako si ju zrejme hviezdičkoval v mladosti.

Obr. č. 15: Mramorový náhrobok Casiopea na hrobe Alexandra Duchoňa od Fraňa Gibalu (Kolivošková, 2018)

Napriek tomu, že ešte dlho po jeho smrti sa pozorovania oblohy naďalej vykonávali v jeho hvezdární (až do roku 1978, kedy sa hvezdáreň vracia do zrekonštruovanej vodárenskej veže), na neho samotného sa rýchlo zabudlo. Po polstoročí od jeho úmrtia bola na jeho počesť pomenovaná aspoň jedna z novovytvorených ulíc v meste Prešov – Ulica Alexeja Duchoňa. (Kolivošková, 2018, s. 50).

Na záver predstavovania životných osudov a paralel Eugena Bárkány a Alexandra Duchoňa je potrebné spomenúť, že hoci boli obaja navonok nenápadní, v skutočnosti to boli veľmi pozoruhodné osobnosti. Obaja zanechali výraznú stopu nielen v dejinách Prešova, ale i celom medzivojnovom Československu, no časom sa na nich zabudlo. Vďaka miestnym aktivitám a rôznym výročiam, sa ich zásluhy presahujúce regionálny rámec začínajú objavovať a oceňovať aj v širších národných súvislostiach. V tomto ohľade treba zdôrazniť najmä Atarax štúdio, kde v dielni Evy Kratochvílovej a Petra Hrabinského (scenár Jana Švantnerová, Peter Hrabinský, réžia Peter Hrabinský, producent Eva Kratochvílová) vznikol v roku 2017 dokument o Bárkánym *Ani silou, ani násilím, ale duchom* a Židovské komunitné múzeum v Bratislave nedávno pripravilo výstavu *Eugen Bárkány: Medzi Prešovom a Bratislavou* a k nej aj obsiahly rovnomenný sprievodný katalóg o živote a diele tohto priekopníka ochrany židovského kultúrneho dedičstva na Slovensku. Osobnosť Alexandra Duchoňa na svoje znovuobjavenie v takomto rozsahu ešte len čaká, hoci najnovšie si ho pripomenú v publikácii *Storočia astronómie v Prešove* vydanéj pri príležitosti 70. výročia prvej ľudovej hvezdárne na Slovensku a malým príspevkom je aj jeho pripomenutie na tejto konferencii.

Zoznam bibliografických odkazov

BORSKÝ, Maroš, ŠVANTNEROVÁ, Jana a kol., 2018. *Eugen Bárkány. Medzi Prešovom a Bratislavou*. Katalóg výstavy v Židovskom komunitnom múzeu v Bratislave. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menorah. 216 s. ISBN 978-80-969720-8-1.

DERFIŇÁK, Patrik, 2010. Alexander Duchoň. In: *Osobnosti Šariša I*. ed. Martin Pekár. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-0131-4.

GÁL, Vilmos, 2018. Zbierka vojnového zajatca prvej svetovej vojny v Maďarskom národnom múzeu. In: *Eugen Bárkány. Medzi Prešovom a Bratislavou*. Katalóg výstavy v Židovskom komunitnom múzeu v Bratislave. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menorah, s. 51–54. ISBN 97-80-969720-8-1.

- KOLIVOŠKOVÁ, Renáta, 2018. *Storočia astronómie v Prešove*. Hurbanovo: Slovesnká ústredná hvezdáreň, Hurbanovo. 229 s. ISBN 978-80-85221-97-8.
- PETRANSKÁ, Darina a Andrea SIVANIČOVÁ, 2015. Hviezdny Prešov. In: *Objavovanie Prešova III*. Prešov: Adin, s.70–74. ISBN 978-80-89540-66-2.
- PETRANSKÁ, Darina, 2013. Židovské suburbium a ortodoxná židovská synagóga. In: *Objavovanie Prešova II*. Prešov: 4U Media, s. 5–14. ISBN 978-80-967146-4-4.
- PETRANSKÁ, Darina a Andrea SIVANIČOVÁ, 2015. Židovský Prešov. In: *Objavovanie Prešova III*. Prešov: Adin, s.75–84. ISBN 978-80-89540-66-2.
- PRIATKOVÁ, Adriana, 2018. Inžinier Eugen Bárkány – projektant a staviteľ. In: *Eugen Bárkány. Medzi Prešovom a Bratislavou*. Katalóg výstavy v Židovskom komunitnom múzeu v Bratislave. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menorah, s. 15–49. ISBN 978-80-969720-8-1.
- SZEGHY-GAYER, Veronika, 2018. Eugen Bárkány a jeho angažovanosť v živote mesta Prešov v rokoch 1920–1938. In: *Eugen Bárkány. Medzi Prešovom a Bratislavou*. Katalóg výstavy v Židovskom komunitnom múzeu v Bratislave. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menorah, s. 65–75. ISBN 978-80-969720-8-1.
- ŠVANTNEROVÁ, Jana, 2018. Židovské múzeum v Prešove v širších súvislostiach. In: *Eugen Bárkány. Medzi Prešovom a Bratislavou*. Katalóg výstavy v Židovskom komunitnom múzeu v Bratislave. Bratislava: Neinvestičný fond židovského kultúrneho dedičstva – Menorah, s. 77–105. ISBN 978-80-969720-8-1.
- VYTRHLÍK, Jana, 2017. *Eugen Bárkány. Portrét ze vzpomínek*. Sydney: Jana Vytrhlík. 16 s. ISBN 978-0-646-97326-5.

**VYBRANÉ ČESKÉ OSOBNOSTI A ICH ZÁSTOJ PRI BUDOVANÍ KULTÚRNYCH
INŠTITÚCIÍ NA SLOVENSKU V PODMIENKACH NOVOVZNIKNUTEJ ČSR
(Z POHLĀDU SLOVENSKEJ TLAČE)**

Mgr. Dana Chalupková

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici

Abstrakt

Slovensko začlenením sa do nového štátneho útvaru v roku 1918 nastúpilo na cestu zmien a reforiem vo viacerých oblastiach, medzi iným aj v oblasti kultúry. Tá vo všetkých svojich rovinách a prejavoch tvorila dôležitú oblasť spoločenského života. Zakladali sa združenia, inštitúcie a spolky, organizovali sa vzdelávacie a osvetové aktivity. Príspevok sa z pohľadu slovenskej tlače zameriava na niekoľko českých osobností, ktoré svojou angažovanosťou v tomto období výrazne ovplyvnili vedu a kultúru na Slovensku.

Abstract

By joining the new state body in 1918, Slovakia started the path of change and reform in several areas, including the field of culture. Culture, in all its levels and expressions, was an important aspect of social life. Associations, institutions and societies were founded, and various educational activities were organized. The paper focuses on a number of Czech personalities from the point of view of the Slovak print. Those personalities have significantly influenced science and culture in Slovakia by their commitment in this period.

Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici zorganizovala v októbri 2018 pri príležitosti 100. výročia vzniku prvej ČSR vedeckú konferenciu Veda, školstvo a kultúra na Slovensku v rokoch 1918–1928. Ako kultúrna inštitúcia mala záujem sa bližšie pozrieť práve na rozvoj kultúry v tomto období. Výstupom konferencie bude zborník, ktorého súčasťou bude tvoriť aj pripravovaná bibliografia. Tá sa zameriava na zakladanie a formovanie kulturných inštitúcií. Pri jej zostavovaní sa podarilo natrafiť na mnoho osobností, ktoré svojou činnosťou a angažovanosťou pozitívne ovplyvnili dianie v oblasti vedy a kultúry na Slovensku. Text sa venuje štyrom takýmto českým osobnostiam – Dr. Františkovi Fialovi, Mudr. Kristiánovi Hynekovi, Oskarovi Nedbalovi a PhDr. Alici Garrique Masarykovej. Nejde o osobnosti za-

budnuté či neznáme, práve naopak, no cieľom príspevku je upozorniť na ich aktivity v slovenskom prostredí.

DR. FRANTIŠEK FIALA (1902–1983):

Prvý riaditeľ Štátneho banského múzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici

Narodil sa v Prahe 14. februára 1902. V rokoch 1927–1939 bol externým profesorom banského odboru na Štátnej priemyselnej škole, kde vyučoval mineralógiu a geológiu. 1. mája 1928 prevzal správu múzea ako zamestnanec Ministerstva školstva a národnej osvety Československej republiky so zameraním na zbierky z oblasti petrografie a geológie zo Slovenska, Čiech a Moravy, historicko-technické zbierky zamerané na modely banských, hutníckych a úpravárnskych zariadení a kultúrno-historické zbierky zamerané na portréty banskoštiavnickej šľachty, banských riaditeľov, obrazy, rytiny, mince a medaile, literatúru, knihy a keramiky na iné ľudové motívy s horniackou tematikou.

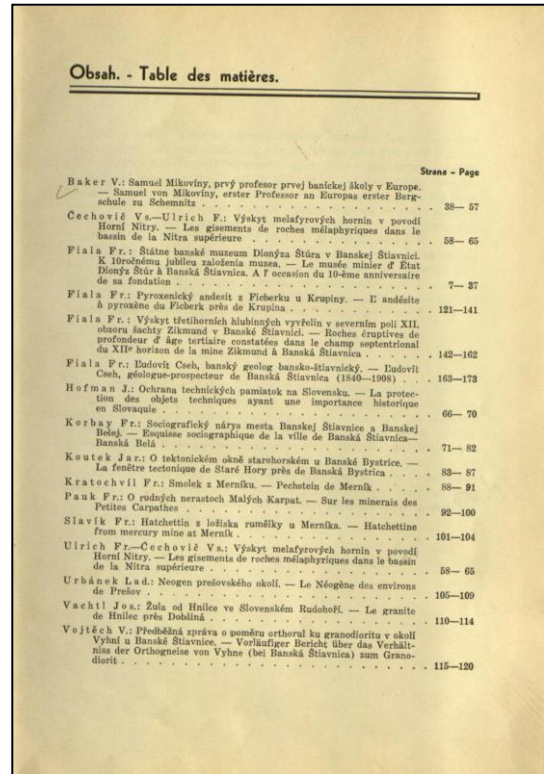
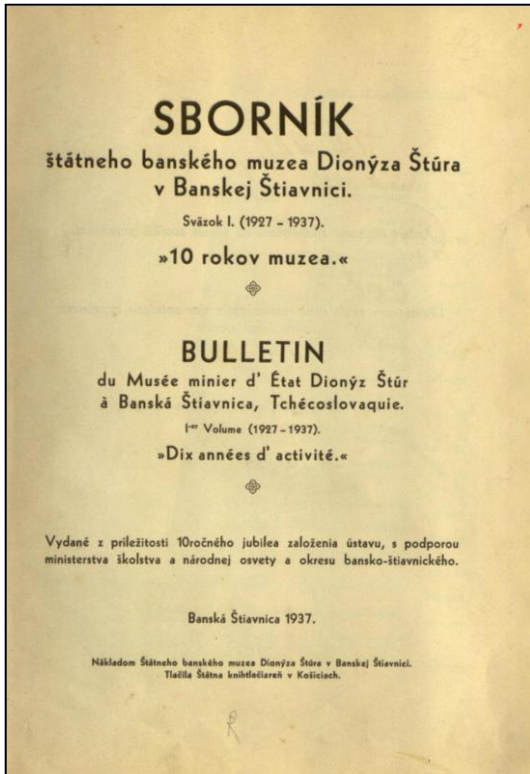
V roku 1931 vo funkcii konzervátora prírodných pamiatok navrhol pre chránené lokality pod vrchom Paradajs v Banskej Štiavnici na šafranovej lúke geomorfologický prírodný útvar Kamenné more pri obci Vyhne.

Jeho víziou bolo vytvorenie múzea ako interaktívneho vedeckého pracoviska, kde rozšíril a spracoval rôznorodý historický materiál a odkazy od banského Ing. Ľudevíta Cseha, univerzitného profesora Dr. Cyrila Purkyně, geológa a riaditeľa ríšskeho geologického ústavu vo Viedni Dr. Dionýza Štúra a Dr. Františka Ulricha.

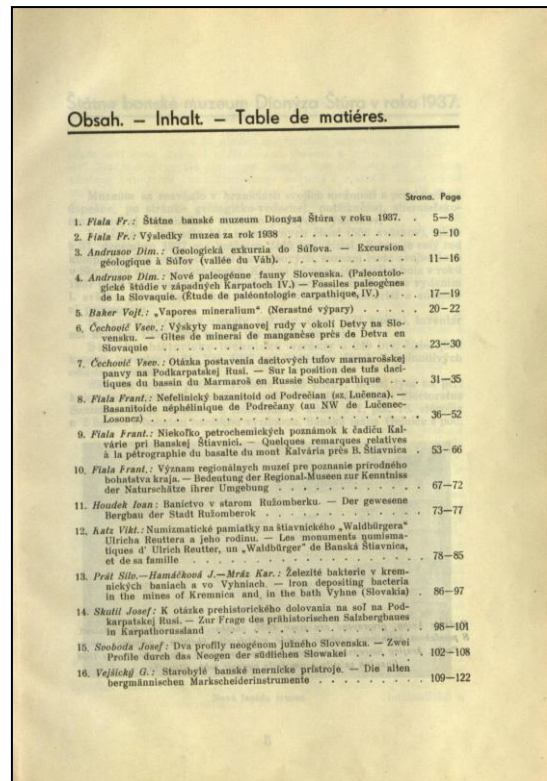
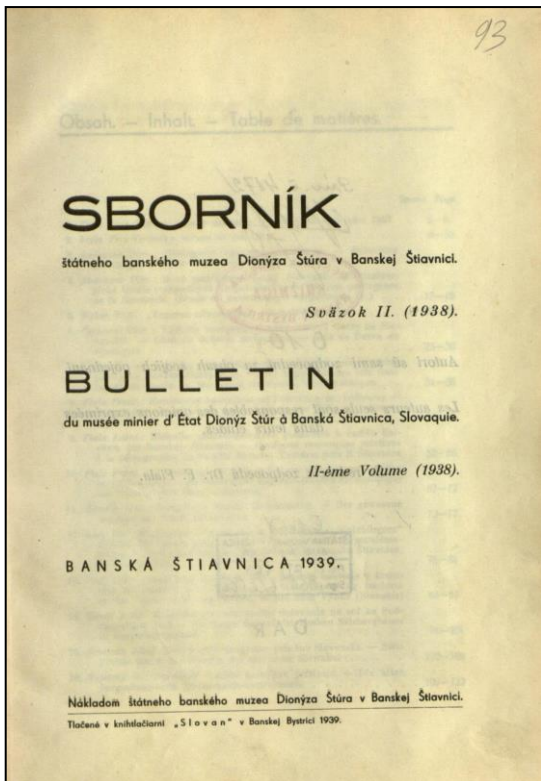
Zo služieb Slovenského štátu bol prepustený 20. apríla 1939, po 11 rokoch venovaných budovaniu múzea. Zomrel 14. decembra 1983 a je pochovaný v Prahe (Heintz, 2006, s. 8).

František Fiala je autorom mnohých geologických štúdií a zborníkov. Svedčí o tom aj jeho publikačná činnosť v zborníku banského múzea.

Vybrané české osobnosti a ich zástoj při budovaní kulturních institucí na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače)

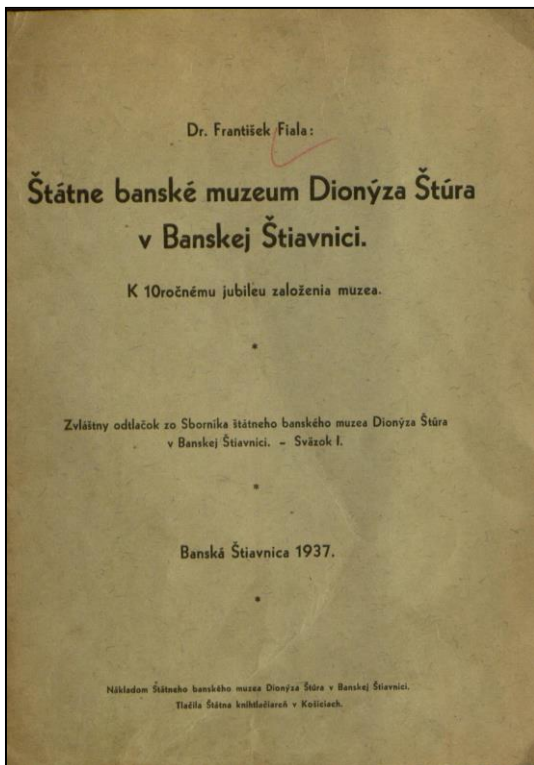
Obr. 1a, b: Sborník štátneho banského muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici. 10 rokov muzea. Sv. 1. (1927–1937). Banská Štiavnica: Štátne banské muzeum Dionýza Štúra, 1937. 173 s.: fotogr., obr., tab. Bibliogr. odkazy. Pozn. Res. angl., franc.

Obr. 2a, b: Sborník štátneho banského muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici. Sv. 2. (1938). Banská Štiavnica: Štátne banské muzeum Dionýza Štúra, 1938. 122 s.: fotogr., obr., tab. Bibliogr. odkazy. Pozn. Res. angl., franc, nem.

Vybrané české osobnosti a ich zástoj při budování kulturních institucí na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače)

O význame zborníka sám píše nasledovné: „*Štátne banské múzeum Dionýza Štúra predstavuje týmto zborníkom prvý raz pred verejnosť a vedecký svet ako samostatné pracovné a publikačné centrum. So samostatným vydávaním prác v muzeu pracovaných alebo s jeho poslaním súvisiacich sa počítalo od počiatku. Ťažké finančné pomery, ktoré nastúpili niekoľko rokov po založení muzea, nedovolili tento zámer previesť a len teraz sa podarilo myšlienku aspoň trochu čiastočne uskutočniť. Úfame, že tento prvý krok nebude len pokusom, ale že ďalšie publikácie budú pravidelne nasledovať v intervaloch nepríliš dlhých...*“ (Fiala, 1937, s. 5).

Obr. č. 3: Štátne banské múzeum Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici. K 10-ročnému jubileu založenia muzea: zvláštny odtlačok zo Sborníka štátneho banského muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici. Sv. 1. / František Fiala. Banská Štiavnica: Štátne banské múzeum Dionýza Štúra, 1937 (Košice: Štátna knižničiareň). 25 s.: fotogr., obr. Bibliogr. odkazy. Pozn.

MUDR. KRISTIÁN HYNEK (1879–1960):

Zakladateľ a 1. rektor Univerzity Komenského v Bratislave

Narodil sa 15. septembra 1879 v Prahe. V roku 1912 sa habilitoval na docenta patológie a terapie vnútorných chorôb. V roku 1918 sa stal mimoriadnym profesorom Lekárskej fakulty Karlovej univerzity pre patológiu a terapiu vnútorných chorôb. Lekárska fakulta Karlovej univerzity bola miestom pôsobenia prof. Hynka a ďalších členov tohto okruhu lekárov, ktorí sa najviac zaslúžili o vznik československej štátnej univerzity (neskôr Univerzity Komenského) (Tichý, Kantárová, 1981, s. 92–97).

Proces slovenského národného obrodzenia, revolučné a demokratické hnutie na Slovensku v polovici 19. storočia, matičné hnutie i začínajúce sa robotnícke hnutie vytvorili v krajine priaznivé vnútorné podmienky na začiatok slovenského školstva. Národnostný útlak a vystupňovaná maďarizácia na prelome 19. a začiatkom 20. storočia sťažili realizovanie požiadavky na založenie národnej univerzity, ktorá sa objavila už v Memorande a Žiadostiach slovenského národa. Najmä z tohto aspektu je potrebné chápať skutočnosť, že prvý impulz na založenie univerzity v Bratislave, krátko po vzniku Československa vyšiel z Prahy. Táto myšlienka patrí skupine českých lekárov vedenej prof. Hynkom (Niederland, 1995, s. 459–460).

Niederland (1995, s. 459–460) tiež uvádza, že Hynek odišiel v roku 1919 do Bratislavy, kde sa stal spoluzakladateľom Univerzity Komenského a jej lekárskej fakulty ako aj prednostom I. internej kliniky. Bol prvým rektorom univerzity. Tu pôsobil do roku 1931, kedy prebral vedenie I. internej kliniky KU v Prahe a pracoval tam s prechodným prerušením počas nemeckej okupácie až do roku 1960, kedy odišiel do dôchodku.

O myšlienke založenia lekárskej fakulty píše nasledovne: *„Bolo nám treba v prvom rade presvedčiť politikov o potrebe vysokej školy na Slovensku, na ktorú sa vôbec nemyslelo, alebo na ktorú sa v záplave iných nezbytností, ktoré potrebovaly okamžitého riešenia zabúdalo... Jednalo sa predsa o najvlasteneckejší záujem Slovenska a súčasne bolo treba i prispôbiť vec pomerom, v ktorých vyrastať... Utvorili sme si vtedy tiež pomocou vojska v Bratislave ležiaceho kusý obraz o súčasnom stave ústavov a nemocnice, ktoré tvorili nedokonalú a v zárodkoch sa nachádzajúcu maďarskú lekársku fakultu a okamžite sme nadobudli pevného a nevyvratného presvedčenia, že pre maďarskú niet u nás miesta vzhľadom k mizernému percentu maďarského obyvateľstva na Slovensku žijúceho. Skutočnosť, že sa na našom území nachodí maďarská univerzita, založená z pohnútok hlavne politických, bola nám nielen podkladom jednania k jednoduchej premene tejto školy v slovenskú, ale i časti prekážkou v našich snahách....Debata bola dlhá, na koniec sme získali pre svoju myšlienku dr Šrobára, ktorý nám pozdejšie ešte veľmi mnoho prispieval pri ďalších prácach i pri prekonávaní prekážok, ktoré sa vždy odkiaľsi na takmer hotovú vec vyhrnuly....Zkrátka, vzdor všetkému, zákon o novej univerzite v Bratislave bol prijatý a 20. IX. 1919 sme prevzali lekársku fakultu a rektorát. Maďarská univerzita, zbytočnosť, ktorej bola konečne uznaná, bola zrušená a na jej miesto zahájila činnosť nová univerzita Komenského...Univerzitu vtedy tvorila lekárska fakulta a ja ako rektor z počiatku len s podelom vybavoval som veľkú agendu rektorálnu. Práca, ktorá mala vedúci motív a vysoký cieľ zorganizovať najprv fakultu a potom i celú univerzitu pokračovala*

Vybrané české osobnosti a ich zástoj při budovaní kulturných inštitúcií na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače)

rýchle, takže sme mohli už v decembri 1919 zahájiť zápis a potom skoro na to i prednášky.“

(Hynek, 1925, s. 1–2).

SLOVENSKÝ DENNÍK

Ročník VIII. V Bratislave, v nedeľu 22. júna (června) 1925. Číslo 144. 4

Za zdravie národa.
V Bratislave, 21. júna. (Slovenský denník) Slovenský národ, ktorý sa v posledných rokoch vyznamenal svojou kultúrnou a národnou činnosťou, musí sa teraz zaoberať aj otázkou zdravého ľudského tela. Táto otázka je veľmi dôležitá, pretože zdravie je základom každého človeka a bez neho nie je možná ani najvyššia kultúrna činnosť. Preto je potrebné, aby každý z nás dbal na svoje zdravie a snažil sa ho udržať v najlepšom stave. To znamená, že musíme viesť zdravý životný štýl, vykonávať pravidelnú fyzickú činnosť, dodržiavať zdravú stravu a vyhýbať sa zlým návykom. Týmto spôsobom môžeme zabezpečiť svoje zdravie a tým aj zdravie nášho národa.

Vraždy okolo Horthyho.
Budapešť, 21. júna. (Slovenský denník) Vražda veľkoveľného vojvodu Karola Horthyho, ktorý bol zavraždený v Bratislave, vyvolala veľký záujem v celom svete. Táto vražda je považovaná za jednu z najhorších v histórii ľudstva. Jej príčina je stále neznáma, čo vedie k rôznym spekuláciám a domnienkam. Niektorí tvrdia, že Horthy bol zavraždený kvôli svojmu vplyvu a bohatstvu, iní ho považujú za obet politických intríg. Bez ohľadu na príčinu tejto vraždy je jasné, že ide o závažný zločin, ktorý zasiahol do celého sveta. Slovensko bolo v tomto prípade iba miestom, kde sa tento zločin uskutočnil, a nie jeho príčinou. Preto je dôležité, aby sme sa zaoberali tým, ako sa podobné zločiny môžu predísť a ako sa môže zabezpečiť bezpečnosť a spravodlivosť v každom štáte.

Zlatica Rusko-Heriny.
Bratislava, 21. júna. (Slovenský denník) Zlatica Rusko-Heriny je jedným z najznámejších slovenských skladateľov. Jeho diela sú plné národného ducha a lásky k vlasti. Jeho hudba je jedinečná a neopakovateľná. Jeho skladby sú plné krásy a harmónie. Jeho hudba je jedinečná a neopakovateľná. Jeho skladby sú plné krásy a harmónie. Jeho hudba je jedinečná a neopakovateľná. Jeho skladby sú plné krásy a harmónie.

Nové vydanie „Slovenský ľudský ošetrovateľ“.
Bratislava, 21. júna. (Slovenský denník) Slovenský ľudský ošetrovateľ je jedným z najznámejších slovenských časopisov. Jeho vydanie je veľmi dôležité pre všetkých Slovákov. Jeho obsah je veľmi bohatý a zaujímavý. Jeho vydanie je veľmi dôležité pre všetkých Slovákov. Jeho obsah je veľmi bohatý a zaujímavý.

Činnosť zdravotníckych inštitúcií.
Bratislava, 21. júna. (Slovenský denník) Činnosť zdravotníckych inštitúcií je veľmi dôležitá pre zdravie nášho národa. Tieto inštitúcie sa zaoberajú liečením rôznych ochorení a poskytujú zdravotnú pomoc ľuďom. Ich činnosť je veľmi dôležitá pre zdravie nášho národa. Tieto inštitúcie sa zaoberajú liečením rôznych ochorení a poskytujú zdravotnú pomoc ľuďom.

Údaje parohodín.
Bratislava, 21. júna. (Slovenský denník) Údaje parohodín sú veľmi dôležité pre zdravie nášho národa. Tieto údaje sú potrebné na určenie príčiny ochorenia a na zvolenie vhodnej liečby. Ich získanie je veľmi dôležité pre zdravie nášho národa. Tieto údaje sú potrebné na určenie príčiny ochorenia a na zvolenie vhodnej liečby.

Feuilleton

Nedeľná matička.
Pala. (Slovenský denník) Nedeľná matička je jedným z najznámejších slovenských časopisov. Jeho obsah je veľmi bohatý a zaujímavý. Jeho vydanie je veľmi dôležité pre všetkých Slovákov. Jeho obsah je veľmi bohatý a zaujímavý.

Činnosť zdravotníckych inštitúcií.
Bratislava, 21. júna. (Slovenský denník) Činnosť zdravotníckych inštitúcií je veľmi dôležitá pre zdravie nášho národa. Tieto inštitúcie sa zaoberajú liečením rôznych ochorení a poskytujú zdravotnú pomoc ľuďom. Ich činnosť je veľmi dôležitá pre zdravie nášho národa. Tieto inštitúcie sa zaoberajú liečením rôznych ochorení a poskytujú zdravotnú pomoc ľuďom.

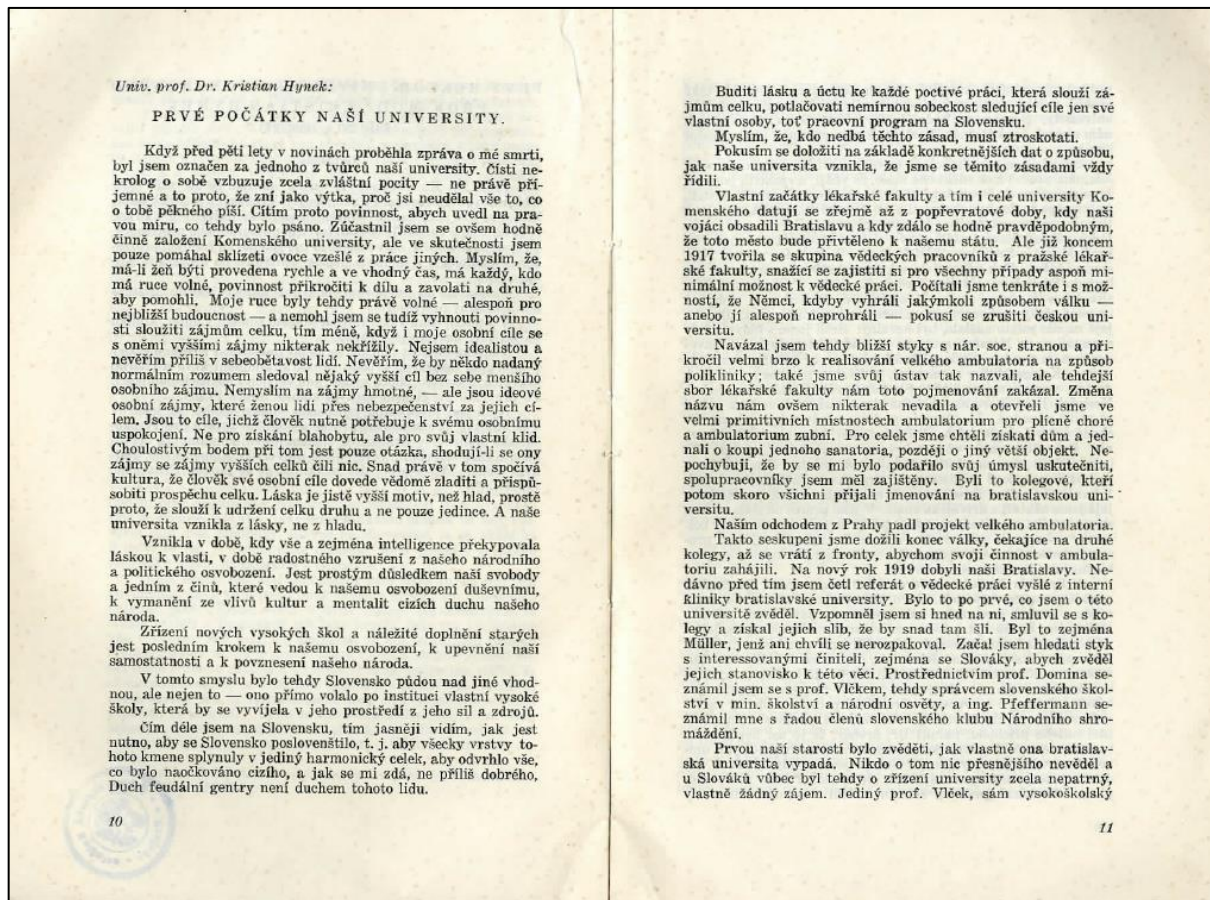
Údaje parohodín.
Bratislava, 21. júna. (Slovenský denník) Údaje parohodín sú veľmi dôležité pre zdravie nášho národa. Tieto údaje sú potrebné na určenie príčiny ochorenia a na zvolenie vhodnej liečby. Ich získanie je veľmi dôležité pre zdravie nášho národa. Tieto údaje sú potrebné na určenie príčiny ochorenia a na zvolenie vhodnej liečby.

Feuilleton

Nedeľná matička.
Pala. (Slovenský denník) Nedeľná matička je jedným z najznámejších slovenských časopisov. Jeho obsah je veľmi bohatý a zaujímavý. Jeho vydanie je veľmi dôležité pre všetkých Slovákov. Jeho obsah je veľmi bohatý a zaujímavý.

Obr. 4a, b: Hynek, 1925, s. 1–2

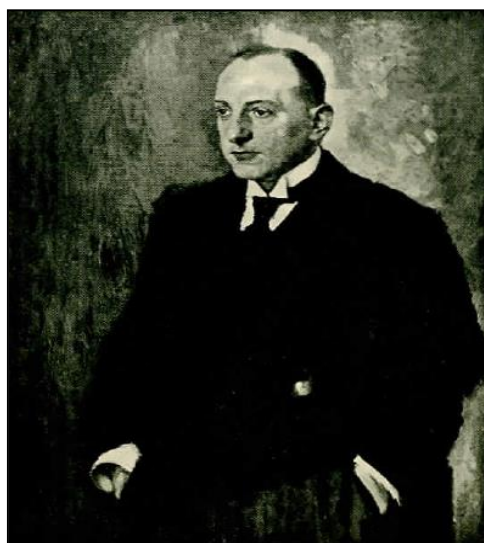
O samotnom procese zakladania univerzity píše aj v Ročenke Univerzity Komenského:

Hore obr. č. 5: Hynek, 1925, s. 10–17

Dole obr. č. 6: Portrét Kristiána Hynka (Hynek, 1925, s. 10–17)

Osobnosť a dielo prof. Kristiána Hynka podrobne spracoval prof. Hořejší, ktorý s ním spolupracoval od jeho príchodu do Prahy. Biografia¹ vyšla v edícii životopisov, ktoré vydala Karlova univerzita svojim profesorom, ktorí sa zaslúžili o rozvoj jej fakúlt. Zachytáva šesť období rušného a bohatého života prof. Hynka – počnúc obdobím pred 1. sv. vojnou a počas nej, až po profesornej činnosti v dôchodku. Autor vychádzal z archívnych materiálov tak Univerzity Komenského, ako aj Karlovej univerzity.

¹ Kristian Hynek (1879–1960). Osobnost a dílo / J. Hořejší. Praha: Karolinum, 1994.70 s.

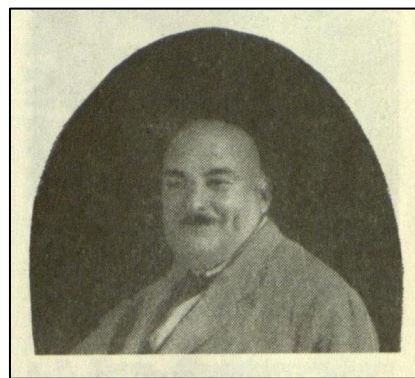
OSKAR NEDBAL (1874–1930):

Český dirigent a skladateľ, riaditeľ Slovenského národného divadla, priekopník hudobného života na Slovensku

Narodil sa v Táboře 26. marca 1874. Bol Dvořákovým žiakom na pražskom konzervatóriu, violista presláveného Českého kvarteta a dirigent európskeho mena. V rokoch pred prvou svetovou vojnou a po nej žil vo Viedni. Tu žal veľké úspechy ako skladateľ obľúbených baletov (*Rozprávka o Janovi*, *Z rozprávky do rozprávky*, *Princezná Hyacinta*) a oper, z ktorých *Pol'ská krv* predstavuje dodnes jedno z najväčších diel vôbec (B. D., 1974, s. 89).

Na jeseň 1923 prišiel do Bratislavy a stáva sa nielen šéfom a dirigentom opery, ale aj riaditeľom Slovenského národného divadla, dirigentom Bratislavského symfonického orchestra a prvým riaditeľom bratislavskej pobočky Československého rozhlasu. Vyučoval na Hudobnej a dramatickej akadémii a na Univerzite Komenského (Kutlík, 1984, s. 4). Bratislavskú operu sa snažil pozdvihnúť na medzinárodnú úroveň: zvýšil reprodukčné schopnosti operného telesa, doplnil ho o talentovaných operných sólistov a o dirigentov. V roku 1928 pribral aj synovca Karla Nedbala, s ktorého menom sa viažu veľké dramaturgické a inscenačné úspechy nasledujúceho desaťročia. V roku 1924 vystúpil súbor v Barcelone a v Madride, kde po prvýkrát odznela Smetanova *Predaná nevesta* a Dvořáková *Rusalka*. Za Nedbalovej éry začalo teleso navštevovať tiež Viedeň a Prahu. Na scéne opery SND vystupujú často v týchto rokoch vynikajúci zahraniční operní speváci i cestujúce medzinárodné hviezdy. Nedbalovou veľkou zásluhou tiež bolo, že z javiska SND po prvý raz odzneli aj diela slovenských autorov ako Ján Levoslav Bella, či Viliam Figuš-Bystrý.

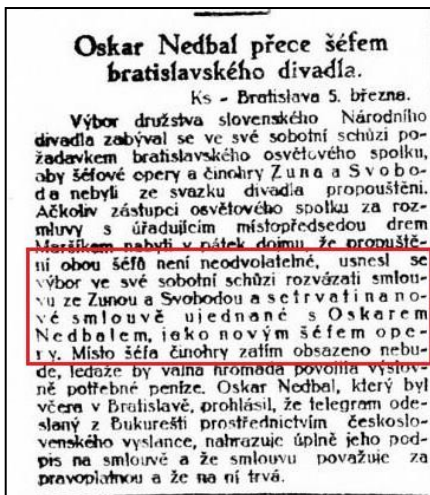
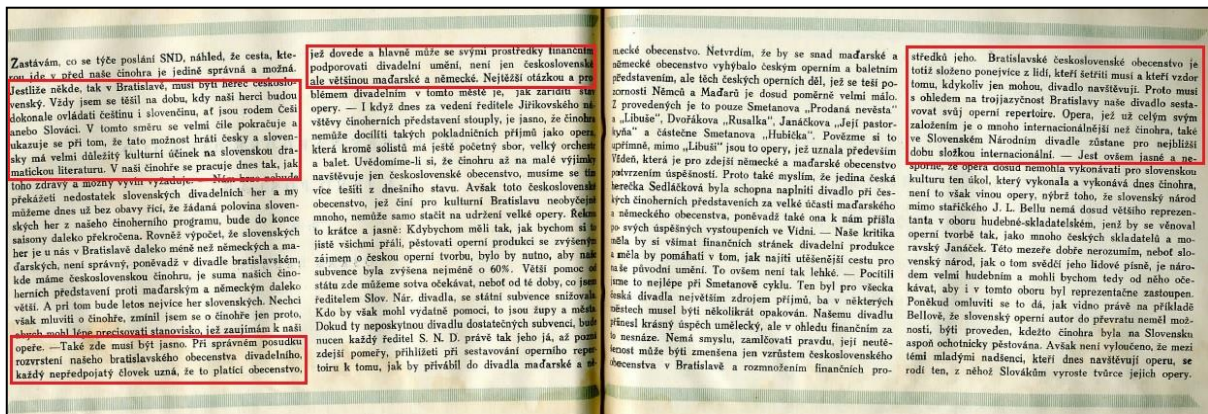
Dobré meno bratislavskej opere vo vtedajších stredoeurópskych reláciách získal Nedbal vďaka váhe svojej umeleckej osobnosti, rapídnyim zvýšením interpretačnej úrovne a šírkou zahraničných kontaktov. Na druhej strane, snaha o pozdvihnutie opery na medzinárodnú úroveň bola za cenu narastajúcich finančných problémov divadla (B. D., 1974, s. 89). Nedbal sa držal zásady, že na kultúre všeobecne a na hudbe zvlášť netreba šetriť. Toto nebolo pochopené na kompetentných miestach a žiadalo sa od neho, aby finančný dlh, ktorý vznikol v Slovenskom národnom divadle za jeho účinko-

Obr. č. 7: Portrét Oskara Nedbala (B. D., 1974, s. 89)

vania, uhradil osobne. Nedbal prevzal divadlo v deficitnom stave, postaral sa o zvýšenie plátov, o výpravné kostýmy a divadelné zariadenia. Niektoré podujatia platil z vlastných úspor. Jeho oprávnené námietky neboli vzaté v úvahu, čo ho priviedlo k rezignácii a depresii, čo na Štedrý deň v roku 1930 vyústilo k jeho samovražde v Zagrebe (Kutlík, 1984, s. 4).

Oskar Nedbal pokladal za dôležité hrať v opere česky a slovensky, no uvedomoval si, že opera musí ostať internacionálna, nakoľko Bratislava mala aj maďarské, aj nemecké publikum:

Obr. č. 8: Nedbal, 1925, s. [26–27]

Obr. č. 9: Ks, 1923, s. 4

Vybrané české osobnosti a ich zástoj při budovaní kulturních institucí na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače)

O Nedbalových úspechoch svedčí aj pozvanie riaditeľa kráľovského dvorného divadla v Kodani dirigovať kodaňskú premiéru *Predanej nevesty*:

Obr. č. 10: Slovenský východ, 1924, s. 4

Takto si na spoluprácu s Oskarom Nedbalom spomína bývalý člen orchestra SND Hynek Hořák (obr. č. 11):

Obr. č. 11: Nemsilová, 1981, s. 6–7

PHDR. ALICE GARRIQUE MASARYKOVÁ (1879–1966):

Predsedníčka Československého Červeného kríža, pracovníčka ženského hnutia, verejná činiteľka

Alice Masaryková sa narodila vo Viedni 3. 5. 1879. Keď mala tri roky, rodina sa presťahovala do Prahy. V roku 1898 zmaturovala na prvom českom dievčenskom gymnáziu a začala študovať medicínu na Lekárskej fakulte, ktorá ju priťahovala svojím vysoko humánnym poslaním. V roku 1899 študovala na Filozofickej fakulte Univerzity Karlovej v Prahe históriu, filozofiu a sociológiu, v rokoch 1901–1902 na univerzite v Berlíne, v roku 1903 postgraduálne históriu a ekonomiku v Lipsku, v rokoch 1904–1906 absolvovala študijný pobyt v Chicagu, kde študovala sociálnu a emigračnú problematiku. Pracovala medzi českými a slovenskými vysťahovalcami a zameriavala sa na štúdium metód americkej sociálnej starostlivosti. V rokoch 1906–1910 pôsobila ako stredoškolská učiteľka na dievčenskom lýceu v Českých Budějoviach a v rokoch 1910–1914 na gymnáziu v Prahe. V rokoch 1915–1916 bola väznená vo Viedni za spoluúčasť na ukrývaní rukopisov otca, hrozil jej aj trest smrti. Po roku 1918 vykonávala funkciu prvej dámy ČSR, viedla domácnosť T. G. Masaryka v Prahe, Lánoch, na Bystričke pri Martine a v Topoľčiankach. V rokoch 1919–1938 bola predsedníčkou Čs. Červeného kríža (podporila vznik jeho divízie pre Slovensko v Martine) a výkonného výboru Medzinárodnej konferencie sociálnej práce (YMCA a YWCA), spoluzakladateľkou sociologickej sekcie Zväzu československého študentstva a Združenia akademicky vzdelaných žien, čestnou predsedníčkou Živeny – Spolku slovenských žien, pričom pomáhala budovať slovenské školstvo. Po rozbití ČSR emigrovala v roku 1939 do Švajčiarska, Anglicka a do USA. V rokoch 1945–1948 žila opäť v Prahe. Zomrela v roku 1966 v Chicagu (Poláková, 2013, s. 103–109).

Ohľadom dôležitosti a poslania Československého Červeného kríža si Alice Masaryková položila tri otázky, na ktoré si takto odpovedá:

„Je v našej republike treba Československého Červeného kríža?...naša republika Československého Červeného kríža potrebuje. Nevie, čo môže prísť, a preto musíme byť pripravení...“

„Je program Čs. Červeného kríža už jasne ustanovený?...rámcový program Čs. Červeného kríža je ustanovený a ustanovený jasne. Program, ktorý mal Červený kríž pred veľkou vojnou prijímame, ale dávame mu celkom iný obsah. Nevyhýbame sa požiadavkom Komitétu Červeného kríža, ale prijímame požiadavky a zásady Ligy, ktorá vznikla po vojne a ktorá žiada, aby

Vybrané české osobnosti a ich zástoj pri budovaní kultúrnych inštitúcií na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače)

Červený kríž pracoval i v dobe mieru... Tento program nám jasne ukladá služba samaritánska, ošetrovateľská a jej pohotovosť a vzorné vedenie niekoľko ústavov, ktorých by bolo možno použiť pri katastrofe...

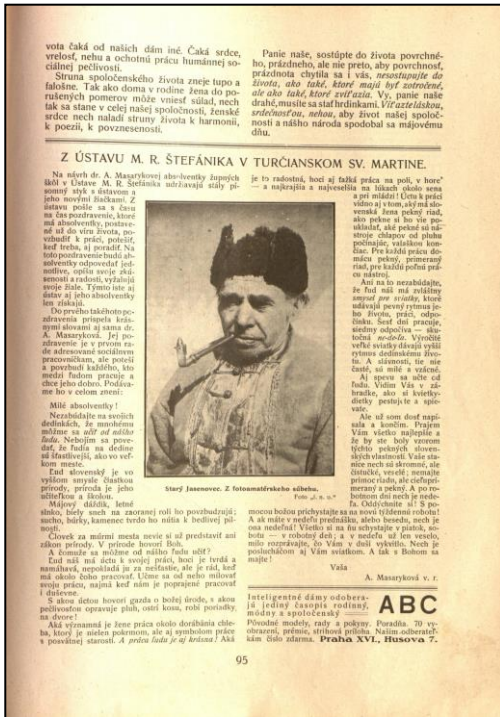
„Či je cesta, ktorou ideme správna?...je. Náš smer je správny. Žiadame presnú prácu, žiadame sa sami v presnej práci zdokonaľiť... Najdôležitejšou otázkou a najnesnadnejšou otázkou bol náš vzťah ústredia k miestnym spolkom. Štát žiada pohotovosť. Štát s nami počíta. Preto nás štát podporuje...”

(Masaryková, 1927, s. 7 – 8).

Obr. 12a, b: Poslanie Čs. Červeného Kríža / Alice Masaryková. In: Nový svet. Roč. 2, č. 19–20 (1927), s. 7–8.

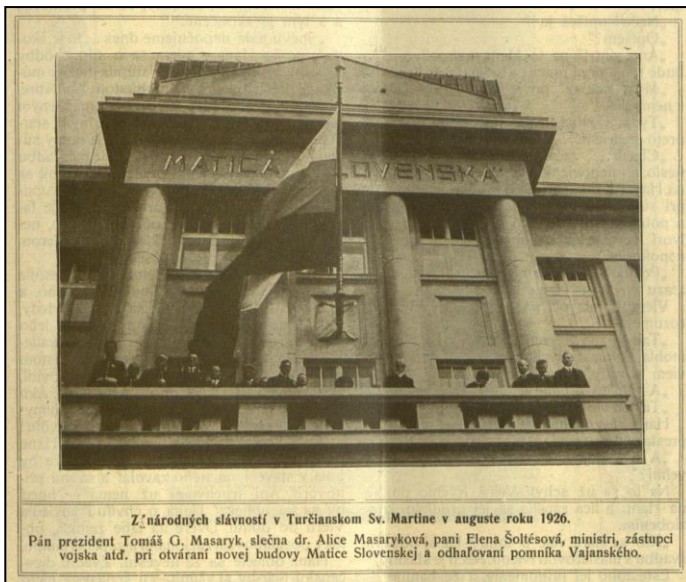
Vybrané české osobnosti a ich zástoj při budování kulturních institucí na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače)

Na návrh dr. Alice Masarykovej udržiavali absolventky župných škôl v Ústave M. R. Štefánika stály písomný kontakt s ústavom a jeho novými žiačkami. Listy z ústavu mali absolventky povzbudiť v práci, potešiť aj poradiť. Aj sama Alice Masaryková sa zapájala do tejto korešpondencie. Jej pozdravenia boli v prvom rade adresované sociálnym pracovníčkam (*Živena*, 1928, s. 95), (obr. č. 12).

Obr. č. 12: List Alice Masarykovej absolventkám ústavu (*Živena*, 1928, s. 95)

O aktívnom zapájaní sa Alice Masarykovej do občianskeho života svedčí aj fotografia z národných slávností v Turčianskom Sv. Martine v roku 1926 (obr. č. 14):

Vľavo obr. č. 14: Z národných slávností v Turčianskom Sv. Martine v auguste roku 1926. In: *Živena: zábavno-poučný časopis, orgán spolkov Živeny a Lipy*. Roč. 16, č. 9–10 (1926), s. 165. Obr. ISSN 1337-2416.

Vpravo obr. č. 15: Portrét Alice Masarykovej (Šourková, 2004, s. 207–208)

Zoznam bibliografických odkazov

B. D., 1974. Nedbalova storočnica. *Javisko*. Roč. 6, č. 3, s. 89. ISSN 0323-2883.

FIALA, František, 1937. *Sborník štátneho banského muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici: 10 rokov muzea*. Sv. 1 (1927–1937). Banská Štiavnica: Štátne banské muzeum Dionýza Štúra, s. 5.

FIALA, František, 1937. *Štátne banské muzeum Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici. K 10 ročnému jubileu založenia muzea: zvláštny odtlačok zo Sborníka štátneho banského muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici*. Sv. 1. Banská Štiavnica: Štátne banské muzeum Dionýza Štúra.

HEINTZ, Pavel, 2006. František Fiala – prví ředitel Státního báňského muzea Dionýze Štúra v Banské Štiavnici. *Česká beseda*. Roč. 12, č. 2, s. 8. ISSN 1335-549X.

HYNEK, Kristián, 1925. Prvé počátky naší university. *Ročenka University Komenského za prvni pětiletí 1919–1924*. Bratislava: Akademický senát University Komenského s podporou Ministerstva školstva a nár. osvěty, s. 10–17.

HYNEK, Kristián, 1925. Počiatky univerzity bratislavskej. *Slovenský denník*. 28. 6. 1925, roč. 8, č. 144a, s. 1–2.

Ks., 1923. Oskar Nedbal přece šéfem bratislavského divadla. *Lidové noviny*. 6. 3. 1923, roč. 31, č. 115, s. 4.

KUTLÍK, F., 1984. Nedbalov prínos do slovenskej hudby: k jubileu významného hudobného umelca. *Lud*. 31. 3. 1984, roč. 37, č. 78, s. 4.

MASARYKOVÁ, Alice, 1927. Poslanie Čs. Červeného Kríža. *Nový svet*. Roč. 2, č. 19–20, s. 7–8.

NEDBAL, Oskar, 1925. Slovenské národné divadlo a jeho poslání. *Almanach Slovenského národného divadla v Bratislave: 1920–1925*. Bratislava: Kruh priateľov SND, s. [26–27].

NEMSILOVÁ, E, 1981. Na spoluprácu s Oskarom Nedbalom si spomína bývalý člen orchestra SND Hynek Hořák. *Večerník*. 16. 1. 1981, roč. 26, č. 11, s. 6–7.

NIEDERLAND, Teofil Rudolf, 1995. Hořejší, J.: Kristian Hynek (1879–1960). Osobnost a dílo. *Bratislavské lékařské listy*. Roč. 96, č. 8, s. 459–460. ISSN 0006-924.

POLÁKOVÁ, Ivana, 2013. PhDr. Alice Garrigue Masaryková. *Sdružení knihoven České republiky v roce 2012: ročenka*. Ostrava: Sdružení knihoven ČR, s. 103–109. ISBN 978-80-8624-967-4.

Vybrané české osobnosti a ich zástoj při budování kulturních institucí na Slovensku v podmienkach novovzniknutej ČSR (z pohľadu slovenskej tlače)

ŠOURKOVÁ, Anna, 2004. Alice Masaryková. *Knižnica*. Roč. 5, č. 4, s. 207–208. ISSN 1335-7026.

TICHÝ Miloš a Viera KANTÁROVÁ, 1981. Vznik Lekárskej fakulty UK v Bratislave: 4. iniciatíva Hynkovej skupiny. *Bratislavské lekárske listy*. Roč. 75, č. 1, s. 92–97. ISSN 0006-924.

Z národných slávností v Turčianskom Sv. Martine v auguste roku 1926. *Živena: zábavno-poučný časopis, orgán spolkov Živeny a Lipy*. Roč. 16, č. 9–10, s. 165. ISSN 1337-2416.

Z ústavu M. R. Štefánika v Turčianskom Sv. Martine, 1928.. *Živena*. Roč. 18, č. 1, s. 95. ISSN 1337-2416.

Sborník štátneho banského muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici. 10 rokov muzea, 1937. Sv. 1 (1927–1937). Banská Štiavnica: Štátne banské muzeum Dionýza Štúra.

Sborník štátneho banského muzea Dionýza Štúra v Banskej Štiavnici, 1938. Sv. 2. Banská Štiavnica: Štátne banské muzeum Dionýza Štúra.

Slovenské národné divadlo v Piešťanoch: nový úspech Nedbalov, 1924. *Slovenský východ*. 5. 7. 1924. roč. 6, č. 153, s. 4.

ŽILI MEDZI NAMI

Viola Bieliková

Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre

Abstrakt

Nitra, Zlaté Moravce a Topoľčianky sa stali na krátky čas domovom a pôsobiskom známych osobností, ktorými boli vo svojej dobe básnik maďarskej národnosti Imrich Forbáth, editorka Mária Wallenfelsová, česká spisovateľka Marie Štechová-Lehnertová, český dramatik a básnik Karel Čapek.

Abstract

Nitra, Zlaté Moravce and Topoľčianky became, for a short time, a home and a workplace of famous people of its time. For example, the writer of the Hungarian origin Imrich Forbáth, the editor Mária Wallenfellsová, the Czech writer Marie Štechova – Lehnertová and the Czech playwright and poet Karel Čapek.

Cieľom môjho príspevku je pripomenúť a predstaviť osobnosti literárneho a kultúrneho života, ktoré sa narodili, žili a pôsobili na území Slovenska, Česka i Maďarska. Ľudia totiž väčšinou nezostávajú po celý život na jednom mieste. Sťahujú sa, mávajú na kratšiu či dlhšiu dobu aj druhý domov a niekedy tých domovov je aj viacero v rôznych kútoch sveta i krajiny. V príspevku Vám predstavujem osobnosti z najstarobylejšieho mesta Nitry, odtiaľ poputujeme do Zlatých Moraviec a skončíme v Topoľčiankach, kde vynikne klasicistický kaštieľ, ktorý je spolu s parkom národnou kultúrnou pamiatkou. Môj príspevok o tvorcoch, o ich dielach, o miestach, čo vplývali na ich život a tvorbu som pripravila preto, aby som vzbudila záujem o ďalší výskum o ich živote a najmä preto, aby sme na nich nezabudli a neupadli do zabudnutia.

IMRICH FORBÁTH (1898–1967)

Imrich Forbáth, vlastným menom Emerich Fuchs, popredný maďarský básnik prvej Československej republiky, diplomat, lekár, sa narodil 17. novembra 1898 v obci Böhönye (pri Ba-

latone) v Maďarsku. V roku 1902, keď mal štyri roky sa rodina presťahovala do Nitry. Jeho rodina pochádzala z Nitry, jeho starý otec Filip Róth a otec Hynek Fuchs bývali v tzv. Gombarikovom dome (teraz Štefánikova tr.). Štúdiá absolvoval v Bratislave a v Nitre, kde aj zmaturoval a v roku 1916 vstúpil do armády. Na fronte utrpel zranenie a dostal sa do nemocnice. Po uzdravení odišiel do Budapešti a začal študovať na univerzite medicínu. Počas štúdia pôsobil v mládežníckom hnutí, bol členom komunistickej strany a vykonával rôzne ilegálne práce. V rokoch 1918–1919 bol aktívnym účastníkom Maďarskej republiky rád. Po páde Maďarskej republiky rád utiekol do Československa a v rokoch 1919–1926 pokračoval v štúdiu lekárstva na Karlovej univerzite v Prahe. Dlhé roky žil v Prahe v tesnom spojení s československou politickou a umeleckou avantgardou. Tu sa stal členom Komunistickej strany Československa a spolupracoval s českými a slovenskými avantgardistami. Spriatelil sa s Vítězslavom Nezvalom, Egonom Erwinom Kischom, Lacom Novomeským a inými. Po štúdiách pôsobil ako lekár, banský lekár v Čechách, na Morave i na Slovensku. Bol členom kruhu komunistickej inteligencie, v rokoch 1936–1938 spolupracovníkom komunistického časopisu *Magyar Nap*. Patril k úzkemu kruhu spolupracovníkov Vladimíra Clementisa a v lete 1938 spolu s Vladimírom Clementisom, Vítězslavom Nezvalom a Jánom Poničanom zastupoval československých spisovateľov na parížskej medzinárodnej mierovej konferencii antifašistických spisovateľov. Pred nacistami bol nútený utiecť z Československa. V marci 1939 sa cez Poľsko a Švédsko dostal do Anglicka. V rokoch 1939–1945 žil v exile v Londýne a v Birminghame, kde pôsobil ako lekár a naďalej pokračoval v práci na protifašistickom odboji. V Londýne vyšiel v maďarčine jeho šestnásťstranový výber básní pod názvom *Panasz és remény (Žaloba a nádej)*. Tu sa stal členom medzinárodného zväzu spisovateľov (Association internationale des écrivains) a tiež členom Pen Clubu, medzinárodnej organizácie spisovateľov, založenej v roku 1921 v Londýne. Od roku 1945 žil na Slovensku a najmä v Čechách, kde našiel svoj domov. Po oslobodení už nepísal poéziu, vytratil sa z kultúrneho života aj keď podľa maďarského spisovateľa a esejistu Zoltána Fábryho bol jedným z najlepších básnikov svojej doby. Takmer desaťročie nedal o sebe vôbec vedieť. Pracoval ako banský lekár v Ostrave, v rokoch 1959–1961 ako diplomat na ministerstve zahraničných vecí, naposledy ako lekár v Tepliciach. Na dôchodku žil v Košiciach, Ostrave a v Tepliciach, kde zomrel 16. mája 1967.

Forbáth Imrich je predstaviteľom socialistickej lyriky. Svoje prvé básne napísal už ako 12 ročný. Debutoval ako člen avantgardistickej skupiny Nyugat Lajosa Kassáka. Jeho prvá zbierka vyšla pod názvom *Versek (Básne)* vo Viedni v roku 1922 v Kassákovom časopise *Ma (Dnes)*. Svoje básne posielal do časopisu *Nyitvármegye* a do antológie *Nyitrai írók könyve*,

ktorá vyšla v roku 1935 v Nitre, prispel dvoma básňami Feltámadás (Vzkriesenie) a A feketé irtványon (V čiernom plienení). Svoje básne a štúdie uverejňoval aj v maďarských komunistických časopisoch *Az Út* a *Korunk*. Jeho zbierka básní pod názvom *Vándordal (Pútnikova pieseň)* vyšla v Nových Zámkoch v roku 1923 a zbierka *A favágók (Drevorubači)* v Bratislave v roku 1930. Jeho básnické dielo nie je rozsiahle, vychádza z dvoch kultúr, maďarskej a českej. Veľkú časť svojich veršov písaných pred druhou svetovou vojnou postrácal. Vo svojich expresionistických básňach so silným nádychom grotesknosti často zobrazoval život pražskej periférie (napr. v básni *Dejvice, U tří pštrosů*, atď.), vyjadroval odpor proti vojne a výrazné sociálne cítenie. Do roku 1939 vydal deväť básnických zbierok a potom sa ako básnik umlčal. Písal však štúdie, eseje i aforizmy. Až v roku 1958 vyšla jeho zbierka básní pod názvom *Mikor a néma beszélni kezd (Až nemý prehovorí)*, ktorá v roku 1964 v Prahe vo vydavateľstve Československý spisovateľ vyšla v češtine pod názvom *Až němý promluví*, v roku 1966 zbierka štúdií o česko-maďarských kultúrnych vzťahoch pod názvom *Eszmék és arcok (Zásady a portréty)* a v roku 1967 jeho zbierka básní v maďarčine pod názvom *A csodaváró*, slovensky *Na zázrak čakajúci*. Po päťdesiatich rokoch, v roku 2017 Spolok maďarských spisovateľov na Slovensku vydal zbierku Imricha Forbátha s názvom *Bábel tornyában liftboy (Liftboy v Babelovej veži)*, zostavovateľom ktorej je Ladislav Tóth.

Imrich Forbáth aj ako hotový lekár sa do Nítry vracal z miest svojho pôsobenia – z Ostravy alebo Teplic. Prichádzal často, aj vtedy, keď ani jeho starý otec Filip Róth, ani jeho rodičia už nežili.

MÁRIA WALLENFELSOVÁ (1860–1942)

Mária Wallenfelsová (rodená Pauliny-Tóthová), editorka básnickej zbierky sa narodila 26. februára 1860 v Kecskeméte v Maďarsku. Jej otec bol Viliam Pauliny-Tóth (3. Jún 1826 Senica – 6. máj 1877 Martin), slovenský básnik, prozaik i dramatik, publicista, podpredseda Matice slovenskej, politik, poslanec na uhorskom sneme. V roku 1855 v Kecskeméte, kde pôsobil ako stoličný komisár, sa oženil s Vilmou Tóthovou (18. november 1837 – 31. júl 1875). Pri tejto príležitosti si manželkin strýc, Ján Tóth, Paulínyho adoptoval a tak získal uhorský šľachtický titul a prímene Tóth. Mária mala dvoch bratov, Žigmunda a Ľudovíta (1868–1905), ktorý bol právnikom, a štyri sestry, Vilmu (1856–1908, manželka Matúša Duľu), Oľgu (1859–1942, manželka Štefana Hrušovského), Eleny (1862–1950, manželka Miloša Štefanoviča) a Vieru (1872–1957, manželka Jaroslava Vlčka).

Mária Wallenfelsová navštevovala súkromnú dievčenskú školu Ľ. Kourkovej v Martine. Jej prvým manželom bol advokát, národný pracovník a mecén národných podujatí Pavol Valášek (26. 11. 1849 Myjava – 1918 Budapešť, pseud. Belko Igor, Igor, Pravoslav Zborovin), ktorý advokátsku skúšku zložil v Budapešti a pôsobil ako advokát v Budapešti, v Nitre aj v Hlohovci. Literárne začal tvoriť v Revúcej a pokračoval v Bratislave. Jeho listy, úvahy, besednice, ktorými v rokoch 1871–1875 prispieval do *Národných novín* majú dokumentárnu hodnotu. V roku 1877 v polemike s hlohovským učiteľom Mórom Orbókom v časopise *Nyitrai Közlöny* obhajoval národnú a umeleckú hodnotu veršov V. Paulinyho-Tótha. Mária po vydaji za Pavla Valášeka v roku 1876 žila v Nitre, po rozvode a druhom vydaji za Christiana Wallenfelsa, majiteľa chemických fabrík v Ústí nad Labem a vo Viedni (1870–1943). Z druhého manželstva mala dcéru Elzu (vyd. Rudolfová, 1895–1971). Aj druhýkrát sa rozviedla, žila vo Viedni a od roku 1936 opäť v Ústí nad Labem.

Po prepuknutí otcovej ťažkej choroby pod jeho vedením zozbierala jeho básnické dielo, urobila z neho výber a pripravila ho na vydanie. Viliam Pauliny-Tóth v liste písanom v novembri 1876 Danielovi Lichardovi do Skalice, ktorý mu mal sprostredkovať jej vydanie u kníhtlačiara Jozefa Škarnicla okrem iného píše: „*Ked' som do tejto ťažkej choroby upadol, vznikla vo mne myšlienka zobrať moje básnické práce a vydať ich osobitne vo forme Besiedok, z nichžto štyri zväzky náš velezaslúžilý nakladateľ pán Jozef Škarnicel bol vydal. K prevedeniu tejto myšlienky som sa hneď chopil. Čo mi tým ľahšie bolo, že moja dcéra Mariška ochotne prijala na seba úlohu zobrať týchže prác. Básne moje sú teda všetky už zobrať...*“ (Gombala, 1975, s. 222). Z neznámych príčin knižku vydal v Martine Kníhtlačiar-sky účastinársky spolok v roku 1877 pod názvom *Básne Viliama Paliny-Tótha* dva mesiace pred autorovou smrťou. Podtitul uvádza zostavovateľku autorovu dcéru Máriu, ktorú pri výbere básní usmerňoval sám básnik. Čoskoro po Paulinyho smrti uverejnil J. M. Hurban v VII. ročníku almanachu *Nitra* roku 1877 Paulinyho životopis pod názvom *Viliam Pauliny-Tóth a jeho doba* s podtitulom *Náčrtky životu- a povahopisné*. Mária Wallenfelsová v rokoch 1875–1876 vystúpila ako ochotníčka herečka v dvoch menších úlohách na javisku Slovenského spevokolu v Martine, od roku 1893 bola podporujúcou členkou literárneho spolku *Národ* vo Viedni. Neskôr sa literárneho a verejného života nezúčastňovala. Zomrela 12. septembra 1942 v Ústí nad Labem.

Máriina sestra Elena bola národnou a kultúrnou pracovníčkou a pracovala v Živene. Žila v Nitre a v Novom Meste nad Váhom, od roku 1885 po vydaji za právnika a politika Miloša Štefanoviča v Bratislave, od roku 1903 v Martine. Po manželovej smrti sa v roku 1909 presťahovala do Bratislavy. Po roku 1918 bola spoluvlastníčkou Prvého hlavného skladu tabaku

v Bratislave. Viedla domácnosť, ktorá sa stala jedným z mála centier národného života v Bratislave, čím prispela k udržaniu národného vedomia študujúcej mládeže v Bratislave.

MARIE ŠTECHOVÁ-LEHNEROVÁ (1890–1970)

Marie Štechová-Lehnertová, česká spisovateľka, publicistka, prekladateľka, učiteľka sa narodila 18. júna 1890 v Slanom, okrese Kladno v rodine učiteľa Václava Štecha (1859–1947) a Marie Štechovej, rod. Brejchovej (1872–?). Základné vzdelanie nadobudla doma v Slanom a na obecnej dievčenskej škole v Prahe na Žižkove, kde jej otec pôsobil ako učiteľ. V rokoch 1904–1907 študovala na Dívčím lyceu „Vesny“ v Brne, v rokoch 1907–1912 na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe históriu a zemepis. Od roku 1913 pôsobila ako suplujúca a výpomocná učiteľka na viacerých školách – na Dievčenskom lýceu v Prahe-Vinohrady, na Priemyselnej škole a obchodnej prípravke Ženského výrobného spolku v Prahe, na Mestskej dievčenskej škole priemyselnej v Prahe, na Dievčenskom reálnom gymnáziu vo Valašskom Meziříčí. 21. februára 1918 dostala diplom definitívnej učiteľky a už ako profesorka prišla na Slovensko. Krátko učila v Levoči a od 1. septembra 1919 pôsobila ako profesorka a riaditeľka škôl Živeny v Martine. Vyučovala češtinu, dejiny vzdelanosti, zemepis, prírodovedu na Vyššej škole pre ženské povolanie a na Gazdinskej škole vlastivedu a zdravovedu. 30. augusta 1920 odišla na vlastnú žiadosť z Martina do Brna, ale v jeseni 1923 sa znovu vrátila na Slovensko, do Zlatých Moraviec, kde sa 10. mája 1924 vydala za profesora Ferdinanda Lehnerta (nar. 1882). Spočiatku šťastné manželstvo sa postupne zmenilo na manželstvo plné nedorozumení a preto roku 1929 opúšťa manžela, dáva sa dočasne pre chorobu penzionovať a odchádza do Prahy. Od roku 1930 začala v Heliose redigovať Nečasovu knihovnu. Zomrela 29. júla 1970 v Strančiciach, okr. Praha-východ.

V Brne na lýceu začala literárne tvoriť, bola spoluvydavateľkou študentského časopisu *Jiskry*, v rokoch 1906–1907 v ňom debutovala básňami, poviedkami a dramatickými scénkami. Počas pražských štúdií ovplyvnená Františkom Xaverom Šaldom, spolupracovníčka jeho *Kmena*, prispievala aj do Šamalíkovho periodika *České svědomí*, Horkého *Stopy* (Karel Horký, 25. 4. 1879 – 2. 3. 1965, novinár, fejtonista, spisovateľ, kritik a vydavateľ) a ženských periodík *Ženská revue*, *Ženský svět*. Jej eseje a úvahy o živote, jednotlivcovi (zvlášť o žene) a národe obsahovali silný filozofický náboj, čerpala najmä z českých, nemeckých, ale i z ruských, indických i čínskych mysliteľov (Petr Chelčický, Jan Amos Komenský, Immanuel Kant, Lev Nikolajevič Tolstoj, Blaise Pascal, Sören A. Kierkegard, Björnsterne M. Björnson, Móhandás Karamčand (Mahátma) Gándhí, Lao-Tse, Čuang-Tse),

ako aj z popredných náboženských spisovateľov (Georges Bernanos, Leon Bloy, Henry David Thoreau). Jej výber článkov z rokov 1914–1918 vyšiel v roku 1919 v Prahe pod názvom *Prameny života* ako I. zväzok knihovny Ženského sveta.

Na literárne vzťahy Marie Štechovej so Slovenskom malo najväčší vplyv jej pôsobenie v Martine v rokoch 1919–1920, kde sa zoznámila so spisovateľkou Elenou Maróthy-Šoltésovou a redaktorom, estétom a básnikom Štefanom Krčmérym. Úzko spolupracovala s Krčméryho *Slovenskými pohľadmi*, v ktorých v rokoch 1923–1932 uverejnila 97 príspevkov, vrátane seriálov *Poznámky o ľuďoch a veciach* (knižne 1928) a *Slovenské melódie*. V *Slovenských melódiách* sa dočítame: „*Pohľad z Nitrianskeho hradu vyvolal mi spomienky na Toscanu... Mám veľkú radosť z toho, že tu mali najstaršie známe sídlo naši pohanskí predkovia, že tu bol stred ríše Svätoplukovej, že odtiaľ šírili sa prvé lúče kresťanstva... Zlaté Moravce dostali meno od Moravcov, t. j. ľudí od srbskej Moravy prichodiacich sem ryžovať zlato...*“ (Štechová, 1984, s. 23, 25). V eseji *Čo možno vidieť a počúvať* si prečítame: „*Ale najmohutnejší obraz otvára sa na vrchu vinice. Tam začína sa už náhorná planina. Stanica, Kňazice, Opatovce, Topolčianky, Zlaté Moravce, Chyzerovce, Veľký majer (Nádaš), Vieska, hradská i železnica na Hronský Beňadik rozprestierajú sa široko pod nami, každé význačnejšie stavenie možno určiť; za nami Zobor, Gýmeš s mohutnou zrúcaninou a Veľký Tribeč. Kráse tohto pohľadu pomohla živá obruba lúk a polí, rozťahnutých po rovine podľa Žitavy, Zlatého a Mlynskeho potoka, stromy a kry pozdĺž vôd, meniace sa každým dňom v roku.*“ (Štechová, 1984, s. 42). A čítame ďalej: „*V Zlatých Moravciach vedeli o básnikovi iba tolko, že mal dlhú fajku; veľmi sa čudovali, že bol básnikom. Kúzlím si rozličné obrázky, ako sa tu asi žilo Jankovi Kráľovi pred päťdesiatimi rokmi...*“ (Štechová, 1984, s. 43). S učiteľom, dlhoročným riaditeľom gymnázia v Zlatých Moravciach Dr. Františkom Skovajskom sa zaslúžila o znovuzrodenie pamiatky Janka Kráľa v Zlatých Moravciach a jej pričinením Štefan Krčméry odhalil v Zlatých Moravciach v roku 1928 Jankovi Kráľovi pamätnú tabuľu. Napísala esej aj O Jankovi Kráľovi a na reálnom gymnáziu v Zlatých Moravciach v rámci samovzdelávacieho krúžku Janka Kráľa podporovala tvorivú činnosť študentov – v krúžku odznelo napríklad niekoľko prednášok o dejinách Matice slovenskej aj o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi.

V diele *Z listov* písaných Elene Maróthy-Šoltésovej, Štefanovi Krčmérymu, Hane Gregorovej a Andrejovi Mrázovi sa dozvedáme o jej osobných i rodinných problémoch a plánoch. V liste Elene Maróthy-Šoltésovej, Zlaté Moravce 18. I. 1925 a 25. IV. 1928 píše: „*Tu na južnom Slovensku veľmi dobre mi padne klíma i sa mi páči – najviac Nitriansko – a tu by sme i radi niečo našli.*“ „*Môj život na Slovensku utvrdil vo mne dve veci: lásku k Slovensku a lásku k filozofii. Čím dlhšie tu žijem, tým viac ľúbim zem i Slovákov... Čo sa môjho manželstva týka,*

rozbíja sa ono o nedostatok srdca u človeka, s ktorým som sa spojila.“ (Štechová, 1984, s. 202, 203). V liste Štefanovi Krčmérymu, Zlaté Moravce 2. II. 1926 sa dočítame: „*V Zlatých Moravciach sa už – asnád’ – usadím definitívne, lebo tu je teraz môj obor (hist., zemep.) vypísaný a chcem žiadať o definitívu.*“ (Štechová, 1984, s. 206) a zo dňa 30. X. 1929: „*Dala som sa dočasne penzionovať (krčná choroba mi znemožňuje dlhšie prednášky), preto sa však so Slovenskom nelúčim – myslím, že budem mu vždy verná. Ostatne od jari mienim žiť na viniči (mám tam domček) v Zlatých Moravciach.*“ (Štechová, 1984, s. 210). V liste písanom Andrejovi Mrázovi v Prahe 12. mája 1932 sa dočítame: „*Už sa nemôžem dočkať Slovenska, odcestujem o mesiac do Zl. Moraviec a zostanem až do jesene. Praha, to je próza života. Slovensko – poézia.*“ (Štechová, 1984, s. 213). V liste písanom Hane Gregorovej v Sázave zo dňa 19. októbra 1945 sa dočítame: „*So Slovenskom som nemala po celých dlhých sedem rokov žiadneho spojenia, pretože Nemci korešpondenciu ničili. Raz som bola predvolaná k civilnému nemeckému súdu k vyšetrovaniu o svojich vzťahoch k Slovensku – pod zámenkou devízových opatrení. Potrebujeme veľkú solidaritu – Čechov a Slovákov – a musíme ju robiť, ako sa musí robiť spojovanie Slavianov. A musíme robiť spojovanie človeka s človekom ako božích tvorov, v láske a spravodlivosti. Po celú vojnu som vlastne nemohla nič písať...*“ (Štechová, 1984, s. 215, 216).

Marie Štechová sa venovala aj recenzii kníh, publikovala články o veľkých postavách svetovej a českej literatúry (Romain Rolland, Gilbert Keith Chesterton, Herbert George Wells, Charles Dickens, Franz Viktor Werfel, Maxim Gorkij, Lev Nikolajevič Tolstoj, John Galsworthy, Johann Wolfgang Goethe, Gustave Flaubert, Marcel Proust, Erich Maria Remarque, Heinrich a Thomas Mann, George Bernard Shaw, William Makepeace Thackeray, Sigrid Undsetová, Viktor Dyk, František Kvapil, Božena Němcová, Ladislav Klíma, Otokar Březina, František Xaver Šalda, a i.). Zo slovenskej literatúry venovala pozornosť Jankovi Kráľovi, Elene Maróthy Šoltésovej a Pavlovi Országhovi Hviezdoslavovi. Vo svojich článkoch zamýšľala sa nad jednotlivými dielami, autormi a nad ich prínosom do literatúry. Venovala sa problémom literárnej kritiky, umenia, čítania kníh klasických, historických a detektívok. Zriedkavejšie prispievala aj do *Živeny*. V roku 1920 vydal nakladateľský účastinársky spolok Tatran v Martine jej jedinú prózu z knihy *Prameny života* pod názvom *Zlý deň*. Po časopisoch (*České svědomí, Ženský svět, Živena, Slovenské pohľady*) uverejňované *Poznámky o ľuďoch a veciach* zozbierala, usporiadala a vydala roku 1928 v Prahe pod názvom *Poznámky o ľuďoch a věcech*. V rukopise zostali *Budovanie človeka* a *Čertova brázda*, tiež zbierka intímnych básní a preložila časť diela čínskeho filozofa Čuang-Tseho do češtiny.

KAREL ČAPEK (1890–1938)

Karel Čapek, český spisovatel, prozaik, dramatik, básnik, publicista, prekladateľ sa narodil 9. januára 1890 v Malých Svatoňoviciach v rodine vidieckeho lekára. Detstvo prežil v Úpici v Podkrkonoší. Gymnázium absolvoval v Hradci Králové, v Brne a v Prahe, kam sa rodina neskôr presťahovala. Bol človekom s všestranným humanitným vzdelaním. Na pražskej univerzite v rokoch 1909–1915 študoval estetiku, dejiny filozofie, dejiny umenia, francúzsku, nemeckú a anglickú filológiu. Od gymnaziálnych čias publikoval v časopisoch drobné prózy, básne a referáty o umení. Patril k iniciátorom Almanachu na rok 1914, prvého programového vystúpenia „predvojnovnej Moderny“. Od roku 1908 bol v spolupráci s bratom Jozefom, maliarom a spisovateľom popri povolani novinára aj literárne činný. Po skončení štúdia v roku 1915 pracoval ako knihovník v Akademickej knižnici, neskôr ako vychovávateľ syna grófa Lažanského v Chýši pri Žluticiach. V rokoch 1917–1920 pôsobil v redakcii *Národních listů*, od roku 1921 v pražskej redakcii *Lidových novin*, kde mal vo výbere tém úplnú voľnosť a v ktorých vyšla prevažná časť jeho článkov a fejtónov. Zaujímal sa o kultúrne dianie a verejné veci a vyjadroval sa k nim. Okrem toho spoluredigoval časopis *Nebojsa* a prispieval do množstva iných časopisov. V roku 1920 sa zoznámil s herečkou Olgou Scheinpflugovou, budúcou manželkou, dcérou svojho redakčného kolegu z *Národních listů* Karla Scheinpflugala a začína si s ňou dopisovať. Úspech jeho prvých dramatických diel, najmä *RUR* spôsobil zmenu povolania, stal sa dramaturgom, neskôr aj režisérom Vinohradského divadla a podnikol viacero zahraničných študijných ciest do Talianska, Anglicka, Španielska, Holandska, Dánska, Švédska a Nórska. Postrehy a zážitky z jednotlivých krajín zachytil v niektorých cestopisných knižkách (*Anglické listy*, *Italské listy* a i.). Hlavnú pozornosť v novinárskej práci venoval problematike nového štátu, vytváraniu kultúry prvej republiky a novým vedeckým poznatkom. V roku 1922 bol predstavený Tomášovi G. Masarykovi, s ktorým potom nadviazal priateľstvo. Jeho politická pozícia „demokratického stredu“ a osobné priateľstvo s prezidentom Tomášom Garykom Masarykom urobili z neho už na začiatku dvadsiatych rokov oficiálneho autora mladého štátu, ktorému slúžil predovšetkým svojou publicistikou. Bol dlhoročným predsedom československého Pen klubu, za svoju literárnu činnosť získal viacero ocenení a objavili sa aj návrhy, aby mu bola udelená Nobelova cena za literatúru. Zomrel 25. decembra 1938 v Prahe.

Karel Čapek, autor množstva románov, poviedkových cyklov, hier a rozprávok pre deti uverejnil množstvo cestopisov, fejtónov a článkov. Počas svojej tvorivej činnosti v rokoch 1916–1938 vydal desať zväzkov próz, osem románov, osem divadelných hier, devätnásť

zvážkov fejtónov, cestopisov či úvah a tri preložené knihy. Napísal stovky drobných článkov, komentárov, stĺpčiekov a glosov najrôznejšieho zamerania. Na Slovensku pripravil, dokončil, či napísal viacero svojich diel. Za svoje najobľúbenejšie oblasti na Slovensku označil Trenčiansko, Oravu a Zlatomoravecko. Chodil na Slovensko za rodičmi do Trenčianskych Teplíc so svojimi súrodencami od roku 1911, najprv počas študijných prázdnin. Tu bol jeho otec, MUDr. Antonín Čapek, kúpeľným lekárom počas letnej sezóny. V roku 1916 sa sem jeho rodičia natrvalo presťahovali a bývali tu do 1. októbra 1923. Tu dopísali s bratom Jozefom *Zářivé hlubiny* a Karel Čapek tu napísal hry *Lúpežník* (1918), *RUR* (1920, robot – od slovenského slova „robot“), román *Továreň na absolutno* (1922) a prvé kapitoly románu *Krakatit* (1924).

Topoľčianky navštevoval od roku 1926 na pozvanie prezidenta Tomáša G. Masaryka. V roku 1927 bol častým návštevníkom prezidenta T. G. Masaryka na zámku v Topoľčiankach. Tu, v Topoľčianskom zámku, vznikli postupne v rokoch 1928, 1931 až 1935 jeho slávne *Hovory s T.G.M.*, ktoré neskôr vyšli v troch zväzkoch: 1. diel v roku 1928 pod názvom *Věk mladosti*, 2. diel v roku 1931 pod názvom *Život a práce* a 3. diel v roku 1935 pod názvom *Myšlení a život*. V roku 1935 vyšlo *Mlčení s T. G. Masarykem*. Karel Čapek sa určitú dobu venoval aj fotografovaniu a v roku 1930 (v septembri), keď pripravoval druhý diel *Hovorov* urobil v Topoľčiankach fotografiu prezidenta T. G. Masaryka. O Topoľčiankach uverejnil aj dva stĺpčeky v *Lidových novinách* (14. 10. 1932 a 14. 9. 1933). Písal o odchode pána prezidenta z Topoľčianok a o prijatí delegácie medzinárodného zlievárenského kongresu u pána prezidenta. Posledná Čapkova návšteva v topoľčianskom zámku trvala podľa prezidentovho tajomníka len päť dní (19. – 24. septembra 1933).

Karel Čapek viackrát navštívil aj Arborétum Mlyňany. Napísal o nich 3 stĺpčeky v *Lidových novinách* (19. 8. 1926, 30. 12. 1927, 26. 6. 1932). V článku zo dňa 19. 8. 1926 o Arboréte Mlyňany napísal: „*Je to tak trochu od ruky, zrovna tam, kde přestávají slovenské kopce a začíná sa ta velká dunajská rovina; a na jednom z těch pěkně zaoblených kopečků je mlyňanské arboretum, unikát republiky...*“ V článku zo dňa 30. 12. 1927 píše: „*Hodlá-li náš stát získat mlyňanské arboretum přimlouváme se, aby nevznikla dlouhými průtahy škoda těžko nahraditelná.*“

Karel Čapek niekoľkokrát navštívil aj Rumanovú a jeho návštevy mali výlučne súkromný charakter. Dôvodom jeho návštev bol miestny veľkostatkár Maximilián (Alexander) Schwarz, obdivovateľ kultúry a umenia, mecenáš mladých začínajúcich pražských umelcov. Stretávali sa už v 20. rokoch, pretože M. Schwarz ako spoločenský človek s umeleckými záľubami často chodil do Prahy do divadla, na výstavy obrazov a na rôzne kultúrne podujatia. Spisovateľ

si k nemu vytvoril blízky vzťah, o čom svedčí nielen oslovenie Miško, ale i jeho opakované vyjadrenia, že „*je to veľmi hodný a slušný človek*“ (Keresteš, 2016, s. 170). Schwarz pozýval na pobyty do Rumanovej hercov, spisovateľov, maliarov, novinárov. Medzi prvými hosťami bola aj herečka a spisovateľka Olga Scheinpflugová a jej osobný priateľ, neskorší manžel Karel Čapek. O ich vzájomných kontaktoch dosvedčuje fotografia zo septembra 1927 zo Zama-guria, na ktorej je jej sestra Božena, Karel Čapek a Maximilián Schwarz. Karel Čapek sa zaujímal a dobre poznal každodenný život na veľkostatku v Rumanovej, čo dokazujú niektoré jeho listy. V roku 1931 sa napr. pokúšal prehovoriť Oskara Smrža, dodávateľa kvetov pre svoju záhradu, aby sa v Rumanovej zamestnal ako odborník, ktorý by posudzoval možnosti produkcie semien i založenia škôlky vo väčšom rozsahu a preskúmal podmienky pestovania a kríženia tabaku. O uvedenú prácu však Oskar Smrž hľadajúci zamestnanie počas hospodárskej krízy neprejavil záujem, možno aj preto, lebo „*pan Schwarz letos investoval všetky peniaze do tabáku (sušárny atd.), musí šetriť a nabíza pro začátek minimální plat.*“ (Keresteš, 2016, s. 170). Karel Čapek prvýkrát navštívil Rumanovú v auguste 1929 po smrti svojho otca. Druhýkrát 24. – 25. júla 1935, kedy sa tu zastavili Olga a Karel z cesty po rakúskych Dolomitoch, kde sa rozhodli uzavrieť manželstvo. M. Schwarz ich pohostil a naplnil nádrže ich áut benzínom. Svoj pobyt v Rumanovej potvrdil nepriamo aj črtou *Tabak*, ktorú uverejnil v *Lidových novinách* 28 .4. 1935 a znovu 21. 12. 1935. V črte *Tabak* píše o pestovaní a spracovaní tabaku a spomína tiež Zobor: „*Krajina s tabákovým polem vypadá exoticky, i když z ní vykukuje nitranský Zobor.*“

Ochotnícky divadelný súbor v Nitre, ktorý vznikol 1920 pod názvom Dramatický krúžok ochotníkov, v roku 1928 sa premenoval na Dramatický krúžok Čapek. Karel Čapek v tomto divadelnom súbore prijal aj čestné členstvo.

O Čapkových slovenských cestách a zážitkoch, vzťahu k Slovákom sa viac môžeme dozvedieť z jeho listov Olge Scheinpflugovej. Môžeme skonštatovať, že Karel Čapek, jeden z najvýznamnejších českých spisovateľov v období medzi dvoma vojnami, najviac prekladaný autor a na domácich i cudzích javiskách hraný český spisovateľ všetkých čias mal vrelý vzťah k Slovensku.

Zoznam bibliografických odkazov

BENYÁK, Mária, 2018. *Forbáth Imre újra bekerülhet a köztudatba* [online]. [Cit. 2018-09-24]. Dostupné z: <https://felvidek.ma/.../forbath-imre-ujra-bekerulhet-a-koztudatba/>

- Biografický lexikón Slovenska. II. zväzok*, 2004. Martin: Slovenská národná knižnica. ISBN 80-89023-44-4.
- BOHÁČ, František, 1991. Spomienky na osobnosť Márie Štechovej. In: *Kultúrny život*. Roč. 25, č. 45, s. 6.
- BURIÁNEK, František, 1978. *Karel Čapek*. Praha: Melantrich. 299 s.
- CSANDA, Alexander a Ladislav MÁRTONVÖLGYI, 1963. Z pokrokových maďarských literárnych tradícií mesta Nitry. In: *Kapitoly z dejín Nitry*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, s. 161–181.
- DALLOS, István, 1968. Forbáth Imre emlékére: Nyitrától a halhatatlanságig. In: *Szabad földműves*, [20. 7. 1968].
- Encyklopédia Slovenska. V. zväzok*, 1981. Bratislava: Veda.
- FORBÁTH, Imre, 1964. *Až němý promluví*. Praha: Československý spisovatel. 87 s.
- FÓNOD, Zoltán, zost., 2004. *A csehszlovákiai magyar irodalom lexikona 1918–2004 = Lexikon maďarskej literatúry v Česko/Slovensku 1918–2004*. Bratislava: Madách. 478 s. ISBN 80-7089-391-5.
- GOMBALA, Eduard, 1976. *Viliam Pauliny-Tóth: život a dielo*. Martin: Matica slovenská. 321 s.
- HALÍK, Miroslav, 1983. *Karel Čapek, život a dílo v datech*. Praha: Academia. 88 s.
- KERESTEŠ, Peter, zost., 2016. *Rumanová: 1156–2016: monografie obce*. Nitra: EN ARS. 358 s. ISBN 978-80-970612-8-9.
- KOHÁČEK, Petr, usp., 1989. *Karel Čapek fotografuje*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství Novinář. 161 s. ISBN 80-7077-000-7.
- Lexikón slovenských žien*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2003. ISBN 80-89023-30-4.
- MARTINČEK, Ladislav, 1979. Pokrokový umelec. In: *Život a kultúra mesta Nitry*. Roč. 3, č. 6, s. 14.
- Nitra a Karel Čapek, 1970. *Svobodné slovo* [30. 1. 1970].
- Slovenský biografický slovník. II. zväzok*, 1987. Martin: Matica slovenská.
- Slovenský biografický slovník. V. zväzok*, 1992. Martin: Matica slovenská. ISBN 80-7090-216-7.
- Slovenský biografický slovník. VI. zväzok*, 1994. Martin: Matica slovenská. ISBN 80-7090-111-X.
- Slovník českých spisovatelů*, 1964. Praha: Československý spisovatel.

ŠKULA, Karol, 2009. Karel Čapek v Rumanovej. In: *Meteorit. Č.* 1, s. 6.

ŠTECHOVÁ, Maria, 1984. *Myšlienky o ľuďoch a veciach*. Bratislava: Tatran. 239 s.

VOČADLO, Otakar, 1970. K. Č. a Slovensko. *Svobodné slovo* [10. 1. 1970].

WINCZER, Pavol, 2013. *Literatúra v hľadani čitateľa: (20. roky: Karel Čapek, Ilja Erenburg)*. Bratislava: Veda. 192 s. ISBN 978-80-224-1330-5.

IV. TEMATICKÝ BLOK

ZEMĚDĚLSTVÍ V REGIONECH A LITERATUŘE

**OSUDY SEDLÁKŮ PO ROCE 1948 V NAŠEM REGIONU V DÍLE
REGIONÁLNÍHO BADATELE JOSEFA NĚMEČKA**

Martina Zlatohlávková

Krajská knihovna v Pardubicích

Abstrakt

Příspěvek je věnován autorům, kteří se zabývají násilnou kolektivizací zemědělství na Pardubicku a Chrudimsku po roce 1948 a sledují osudy sedláků a jejich rodin. Především je zaměřen na práce Josefa Němečka z Luže, Bohumila Černíka z České Rybné u Proseče a Jana Boštíka z Mladočova.

Abstract

This article is dedicated to authors dealing with the severe collectivisation of agriculture in Pardubice and Chrudim area after 1948 and who are monitoring the lives of farmers and their families. We will focus mainly on the works of Josef Němeček from Luže, Bohumil Černík from Česká Rybná in Proseč region, and Jan Boštík from Mladočov.

JOSEF NĚMEČEK (*1940)

Josef Němeček je publicista, regionální badatel, spisovatel a vydavatel. Pochází z Perálce, žije v Luži. Byl vydavatelem prvního polistopadového soukromého týdeníku *Naše Chrudimsko*, který vycházel v letech 1991–1996. Od roku 2009 vydal již 24 knih, téměř všechny vlastním nákladem. Věnuje se především novodobé historii chrudimského a pardubického regionu, druhému i třetímu odboji, dějinám obcí na Chrudimsku.

Jedním z hlavních témat jeho bádání a tvorby je násilná kolektivizace zemědělství po roce 1948, vysídlování rodin, proměna české vesnice v 50. letech 20. století. Kromě vlastních vzpomínek čerpá z vyprávění jiných pamětníků či jejich příbuzných, archivních materiálů a kronik. První kniha s touto tematikou byla věnována Chrudimi a okolí, následovalo Pardubicko, Vysokomýtsko, Poličsko, Litomyšlsko a Holicko. V publikacích najdeme i seznamy všech, kteří

přišli o svůj majetek, museli opustit své domovy, či byli dokonce odsouzeni. Nechybějí ani dobové fotografie.

V úvodu své první knihy vzpomíná na své dětství prožité v Perálci, na žně a dožínky v roce 1947: *„Abych nebyl obviněn některými čtenáři, že píši o situaci na vesnici v padesátých letech minulého století, aniž bych o tom něco věděl, musím teď na svou obhajobu napsat několik řádků a vrátit se až do svých prvních školních prázdnin v létě 1947. Dá se předpokládat, že tím pádem budu psát o sobě, o svých vzpomínkách, ale i o lidech, na které rád, ale i velmi nerad, vzpomínám.“*

„Musím předeslat, že jsem rád tomu, že jako mladý kluk jsem zažil poslední roky vesnice, kdy se žilo po ‚staru‘. Doma vedle hospody a krámu jsme měli tři a půl hektaru polí a luk, což znamenalo, že stejně jako moji kamarádi a kamarádky musel jsem doma v hospodářství pomáhat. Ještě za ranní letní rosy s knížkou pod paží chodit pást krávu, nejméně každé dva dny být při sekání krmiva, sušit seno i otavu a samozřejmě pomáhat při žních a sklizni brambor. Už nikdy neuslyším po celé vsi rozléhající se klepání kos ‚starých sekáčů‘, kteří za výdělky dokonce chodívali sekat obilí na Moravu. Svody dobytka a rozorávání mezí byly začátkem konce české vesnice,“ dodává Josef Němeček později v rozhovoru pro *Svitavský deník*.

RODINA ZITKOVA Z VLČNOVA

Podle dochovaných historických pramenů sahá zemědělská činnost rodu Zitků až do roku 1670, když ve Vlčnově hospodařili na 30 hektarech půdy, s pěti páry koní a dvěma páry volů do tahu. Jak to bylo ve dvacátém století a jak kolektivizace zničila výsledky dřiny několika staletí, vypráví pan Miloslav Zitko: *„Rodiče hospodařili na 38 hektarech, měli traktor, tři koně a veškerou mechanizaci, která byla v té době dostupná. Otec v roce 1936 založil chov prasat plemene české bílé ušlechtilé. Asi polovina odchovaných prasniček byla každoročně prodána hlavně do Holandska, Jugoslávie, Švédska a Rakouska, kanečci do Holandska, Německa i Dánska. V chlévě bylo patnáct dojnic a dvacet jalovic a už v roce 1945 měl otec strojní dojení krav a nevěřili byste, co sem jezdilo lidí se na to dívat, neboť nemohli pochopit, že stroj dokáže podojit krávu.“* To vše bylo násilně ukončeno po únoru 1948.

„Na některé dny z té doby si pamatuji, i když mi bylo jen devět roků“, říká pan Zitko a vzpomíná, jak byli jednoho večera vyrušeni od večere pěti muži, kteří jeho otce, pana Františka Zitka, odvezli do Chrudimi, kde byl vyšetřován. Domů se vrátil až druhý den. Za dva dny nato

obdržel dopis od Národní správy, který oznamoval, že je majetek zabrán. Národním správcem byl však ustanoven neschopný opilec, který měl tu drzost přijít za panem Zitkem, aby mu radil, co má dělat. Často také již dopoledne usínal opilý s cigaretou v kupce sena nebo ve stohu slámy a pan Zitko musel vše, co mu už nepatřilo, zachraňovat před požárem. „*Kdyby od Mazucha chytlo stavení, táta by dostal minimálně 25 let vězení. Nikdo by mu to neuvěřil, že to zapálil Mazuch*“, říká pan Miloslav Zitko.

„Kvality“ národního správce na hospodaření nestačily a v červnu 1951 MNV Vlčnov přikázalo hospodářství Zitkových do nuceného pachtu.

Tím však útrapy rodiny Zitkových zdaleka nekončily. Pan František Zitko byl odsouzen ke třem měsícům nucených prací a pak mu bylo znemožněno najít si dobře placené zaměstnání.

Nechme opět hovořit pana Miloslava Zitka: „*Trest tři měsíců nucených prací odpracoval táta při výstavbě průčivské přehrady a poté tam zůstal pracovat v tesařské partě a hodně si vydělal. Jenže na okresním výboru strany někdo zjistil, že si hodně vydělává, a tak byl vyhozen a bylo mu nařízeno, aby šel pracovat do lihovaru do Chrudimi. Začal v kotelně, kde vyvážel koks od kotlů. Asi za čtyři měsíce mu některý z vedoucích řekl, že když je tak šikovný, že je ho tady škoda, aby si udělal zkoušky na vysokotlaké kotle a aby topil. Otec odejel na několik měsíců na Moravu, a když přijel, začal dělat topiče a zase si hodně vydělával. Zase se to někdo dověděl na okresním výboru strany a opět mu byla práce zakázána. To bylo v roce 1953, kdy jsme dostali písemné vyrozumění, že se z Vlčnova musíme vystěhovat. Bylo to v květnu, asi tak dva dny před měnovou reformou, a my se stěhovali do Vestce.*“

Ve Vestci museli bydlet ve velmi nevyhovujících podmínkách v téměř neobyvatelném domku. Pan František Zitko tam pracoval nejprve jako kočí a poté jako traktorista. To nejhorší však přišlo v roce 1960. Rodina Zitkova byla neustále sledována Státní bezpečností, pan František Zitko byl znovu zatčen a odsouzen ke třem letům vězení. „*Vězení si odpykával v Jáchymově, kde více než dva roky těžil uran, vzpomíná dále syn Miloslav. Pár týdnů byl i na Pankráci a vrátil se domů s podlomeným zdravím. Dokonce musel být propuštěn o tři měsíce dříve, když vězeňští doktoři zjistili, v jak zuboženém je stavu. Matka se k tomu vyjádřila, že se vrátil domů jako úplně jiný člověk. Při propuštění musel podepsat, že o ničem nebude s nikým hovořit, ale přesto nám o tom někdy vypravoval, co tam zažil.*“

Kromě Zitkových bylo z Vlčnova vystěhováno ještě dalších šest rodin sedláků. A jak dopadlo „slavné“ JZD ve Vlčnově? „První JZD na okrese Chrudim nedopadlo dobře. Začalo v roce 1950 hospodařit na společném, ale velice špatně, takže už v roce 1956 skončilo. V tom roce už se neoralo, nechalo se to být a hospodaření převzaly státní statky“, říká pan Miloslav Zitko.

Panu Miloslavu Zitkovi nebylo dovoleno studovat. „Třikrát jsem se hlásil na zemědělskou školu a třikrát mě vyhodili. Například v září jsem nastoupil do školy a v prosinci už jsem byl doma, protože se neustále kádrovalo, a když zjistili, z jaké pocházím rodiny, bylo to jasné.“ Doplnit vzdělání si mohl až mnohem později.

Majetek byl Zitkovým po roce 1990 vrácen v hrozném stavu. Osmdesát procent statku bylo zbouráno, zbyla vlastně jen jedna stodola s propadlou střechou. Přesto se pan Miloslav se svými syny Janem a Jiřím pustili do práce. Pronajali si ještě další půdu a zaměřili se na chov prasat a rostlinnou výrobu.

BOHUMIL ČERNÍK (*1924)

Bohumil Černík, tvrdošíjný katolík, ale také kronikář, bylinkář a spisovatel, se narodil v roce 1924. Dětství prožil ve Střemošici u Luže. V roce 1938 se rodina přestěhovala do České Rybné u Proseče, kde koupila selské stavení. V roce 1950 byl odsouzen ke čtrnácti měsícům, které si stejně jako pan František Zitko odpykával v uranových dolech na Jáchymovsku. Následně byli uvězněni i jeho rodiče. Navzdory komunistické perzekuci a šikaně ale soukromě hospodařil v České Rybné až do roku 1970, kdy byl majetek rodiny násilím zestátněn. O osudech rodiny i dalších soukromých zemědělců vypráví v knize *Z chalup i statků*, kterou vydal vlastním nákladem v roce 1995. Další vzpomínky na období po roce 1948 najdeme v knize *Rudé temno nad Vysočinou*, vydané rovněž vlastním nákladem. Je také autorem několika životopisů osobností Vysočiny (*Jindřich Nermut, poslanec Vysočiny; Jindřich Soukal, básník Vysočiny* či *Velký dějepisec z malého biskupství* – poslední je věnována faráři a regionálnímu historikovi Josefu Malému). Roku 2006 vydal spisovatel a publicista Miloš Doležal knihu rozhovorů *Proti zlému krompáč a lopata*. Najdeme v ní i rozhovor s Bohumilem Černíkem. „I když mě svázali a ponižovali, cítil jsem se šťastný a svobodný, protože jsem věděl: to všechno je jenom násilí, které ducha nepokoří“, řekl Bohumil Černík na závěr rozhovoru. Rozhovor

s Bohumilem Černíkem odvysílala také Česká televize v cyklu *Neznámí hrdinové* v dubnu roku 2010 pod názvem *Nenávist neživím, ale nezapomínám*.

JAN BOŠTÍK (1903–1981): Kronika kolektivizace malé vesnice

Další svědectví o kolektivizaci v našem kraji podává Jan Boštík, který prožil celý svůj život v Mladočově u Litomyšle. Jan Boštík byl drobný rolník, vlastníci necelých deset hektarů orné půdy a něco přes hektar lesa. Byl ale také vesnickým písmákem, velmi aktivně se zabýval historií a archeologií. Měl bohatou soukromou knihovnu, která byla otevřena všem zájemcům o četbu. Protože v Mladočově v té době obecní knihovna nebyla, byly pro místní obyvatele jeho knihy často jedinou příležitostí, jak vůbec nějakou četbu získat. Během druhé světové války pomáhal partyzánům, kterým poskytoval jídlo a ošacení. Převáděl je a pomáhal jim se orientovat v okolních lesích. V roce 1954 prošel třídním intenzívním výslechem na litomyšlské vyšetřovně STB. Po jeho skončení se vrátil domů zdeptaný a vyčerpaný. Jako následek mu zůstaly celoživotní poruchy spánku. V jeho okolí se však nacházeli skuteční političtí vězni. Jeho přítelem a vzdáleným bratrancem byl František Ambrož Stříteský, poslední rektor piaristické koleje v Litomyšli, který byl v roce 1950 odsouzen do vězení ve známém procesu Stříteský a spol. O událostech spojených s kolektivizací v Mladočově a okolních obcích se dočteme v dokumentu nazvaném *Kronika kolektivizace malé vesnice*. Poutavým způsobem píše o neuvěřitelné houževnatosti mladočovských rolníků, kterým se přes veškeré krásné sliby i přes veškeré vyhrožování a zastrasování podařilo vzdorovat kolektivizaci až do roku 1959. Publikaci vydal v roce 2008 Ústav pro soudobé dějiny.

Seznam bibliografických odkazů

BOŠTÍK, Jan, 2008. *Kronika kolektivizace malé vesnice*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČR.

ČERNÍK, Bohumil, 1995. *Z chalup i statků*. [Proseč u Skutče]: B. Černík.

NĚMEČEK, Josef, 1993. Od historie k současnosti. *Naše Chrudimsko*. Roč. 3, č. 13, s. 3.

NĚMEČEK, Josef, 2009. *Osudy sedláků na Chrudimsku a Hlinecku po roce 1948: akce STB Kulak*. Česká republika: Josef Němeček.

OD ČESKOSLOVENSKEJ POĽNOHOSPODÁRSKEJ BIBLIOGRAFIE

K AGROBIBLIOGRAFII

Ing. PhDr. Dagmar Bugárová

Slovenská poľnohospodárska knižnica v Nitre

Abstrakt

Slovenská poľnohospodárska knižnica pri SPU v Nitre, napriek nie vždy priaznivým podmienkam, zachováva kontinuitu bibliografického spracovania slovacikálnej poľnohospodárskej literatúry. Pokusy o systematickú bibliografickú činnosť zameranú na slovenské poľnohospodárstvo začali rokom 1950, prvým ročníkom *Prehľadu poľnohospodárskej a lesníckej literatúry*. V 50. rokoch pokračovali bibliografickým časopisom *Přehled československé zemědělské a lesnické literatury*, na ktorom knižnica čiastočne participovala. V roku 1967 prevzalo jej bibliografické oddelenie prípravu slovenskej časti *Československej poľnohospodárskej bibliografie* a spoluprácu ukončil až rozpad Československa. V nových podmienkach a meniacom sa svete s dominanciou informačných technológií bibliografická práca pokračuje a výsledkom je databáza Agrobibliografia. Pri jej spracovaní sa prelína slovacikálna literatúra z oblasti poľnohospodárstva s publikáciami zamestnancov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre. Od výlučne bibliografickej databázy sa posúva k čiastočne plnotextovej. Z takmer 120 000 záznamov, ktoré databáza obsahuje, je takmer 11 000 s plným textom a podiel plnotextových dokumentov narastá.

Abstract

Slovak Agricultural Library, affiliated with the Slovak University of Agriculture in Nitra, retains its continuity as a Slovak bibliographical processing unit of agriculture literature, despite of not always promising conditions. The attempts of systematic bibliographical activity focused on Slovak agriculture started in 1950 with the first annual volume of the *Overview of Agricultural and Forestry Literature*. This continued in the 50's with the journal *Overview of Czechoslovak Agricultural and Forestry Literature*, on which the library participated to some extent. In 1967, the library's Bibliographical Department took over the publication of the Slovak part of *the Czechoslovak Agricultural Bibliography*, which has ended with the split-up of Czechoslovakia. The bibliographical work continues in those new conditions and this everchanging world,

where informational technologies dominate the opposition. The result of this work is the Agrobibliografia database. During its processing, there is the mixing of Slovak literature from the field of agriculture together with employees' publications of Slovak University of Agriculture in Nitra, where the exclusive bibliographical database is moving to a partly full-text one. From nearly 120 000 records contained in the database system, almost 11 000 are of the full-text nature, and the full-text ratio is slowly raising.

Odborové databázy na Slovensku predstavujú užitočný zdroj informácií zo slovacikálnych dokumentov v rámci svojho odboru (napr. Slovenská pedagogická knižnica tvorí a sprístupňuje databázu v oblasti výchovy, vzdelávania, školstva, Slovenská ekonomická knižnica v Bratislave v oblasti ekonomiky a manažmentu, Slovenská lesnícka a drevárska knižnica vo Zvolene v oblasti lesníctva a drevárstva, Slovenská lekárska knižnica Bratislave z oblasti lekárskeho vied a zdravotníctva). Používatel'om umožňujú rýchly a jednoduchý spôsob získavania informácií z rôznych odborov. Budovanie a sprístupňovanie odborových databáz v knižniciach SR prispieva k mapovaniu a spracovaniu znalostnej produkcie z jednotlivých vedných odborov. Odborová databáza z oblasti poľnohospodárstva a príbuzných oblastí sa volá Agrobibliografia.

Pokusy o systematickú bibliografickú činnosť zameranú na slovenské poľnohospodárstvo sa začali rokom 1950, kedy vyšiel prvý ročník *Prehľadu poľnohospodárskej a lesníckej literatúry*. O rok neskôr vyšiel tento prehľad vo forme referátového časopisu a tretí a posledný ročník vydala Ústredná pôdohospodárska knižnica v Nitre (ÚPK) pod názvom *Prehľad poľnohospodárskej, lesníckej a drevárskej literatúry*. V 50. rokoch participovala ÚPK na bibliografickom časopise *Přehled československé zemědělské a lesnické literatury*. V roku 1966 vyšiel prvý ročník *Československé zemědělské bibliografie*, pracovníci ÚPK do nej pripravili záznamy o poľnohospodárskych knihách vydaných na Slovensku za rok 1966. V roku 1967 prebralo Bibliografické oddelenie ÚPK prípravu celej slovenskej časti pre túto bibliografiu. Bibliografia nebola anotovaná, záznamy boli radené podľa predmetových hesiel a dopĺňal ju autorský a predmetový register, obsah bol v češtine, angličtine, nemčine, francúzštine a ruštine. Okrem toho knižnica vydala dva diely bibliografie publikačnej činnosti pracovníkov Vysokej školy poľnohospodárskej do roku 1966. Od roku 1967 začala knižnica registrovať publikačnú činnosť zamestnancov vtedajšej Vysokej školy poľnohospodárskej v bibliografických ročenkách, ktoré

obsahovali vecný a menný register. Posledná ročenka v tlačenej forme vyšla v roku 1989. Rozpadom Československa zaniká *Československá zemědělská bibliografie*. Od januára 1993 začala Slovenská poľnohospodárska knižnica analyticky spracovávať celú slovenskú poľnohospodársku literárnu produkciu v systéme CDS/ISIS. Vznikol nový automatizovaný produkt – Agrobibliografia, ktorý je slovenským pokračovaním zaniknutej *Československej zemědělskej bibliografie*. Obsahovala anotované a neanotované záznamy o dokumentoch z poľnohospodárstva a príbuzných oblastí. V roku 1993 bola Agrobibliografia vydaná v tlačenej forme, bola rozdelená do 14 tematických skupín, mala obsah v slovenčine a angličtine, obsahovala menný a predmetový register s odkazmi na príslušné bibliografické záznamy. V roku 2001 bola vydaná jej retrospektíva za roky 1993–2000 na CD-ROMe. Od roku 1994 existuje len ako databáza a je súčasťou Bibliografickej databázy Slovenskej poľnohospodárskej knižnice v Nitre. Od roku 2003 sa Agrobibliografia začala spracovávať v systéme Advanced Rapid Library, v module RL-EPCA, ktorý umožňuje dodržiavanie medzinárodných a národných štandardov v oblasti bibliografického spracovania a stáva sa dostupnou na webe. Pridanou hodnotou záznamov sú plné texty, ktoré sú súčasťou databázy od roku 2003. V súčasnosti obsahuje vyše 11 000 záznamov plné texty a ich podiel sa neustále zvyšuje. Bibliografická databáza SIPK v súčasnosti obsahuje vyše 129 000 záznamov a jej súčasťou sú subdatabázy – Agrobibliografia s približne 118 500 záznamami, Publikačná činnosť zamestnancov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre predstavuje vyše 56 400 záznamov. Ďalšie subdatabázy súvisia so spoluprácou na vedecko-technických projektoch aplikovaného výskumu MŠVVaŠ SR. Ide o projekty Klimatická zmena a sucha SR: dopady a východiská pre udržateľné poľnohospodárstvo, produkciu a kvalitu, Záchrana genofondu starých a krajových odrôd z rastlinných druhov na Slovensku, Genetické zdroje a biopotraviny a Netradičné druhy rastlín ako zdroje biopotravín a suroviny pre nové spracovateľské technológie. Bibliografická databáza je multiodborová, vzhľadom na širokospektrálne zameranie univerzity. V rámci databázy sa vymedzuje nepoľnohospodárska literatúra, ktorej sa dodáva príznak „N“.

Pri spracovaní databázy Agrobibliografia je dôležitý výber relevantných dokumentov. Uskutočňuje sa úplné a neúplné analytické spracovanie článkov z časopisov a konferenčných a nekonferenčných zborníkov. Výber a bibliografické spracovávanie článkov sa realizuje operatívne na základe zhodnotenia aktuálnej obsahovej profilácie excerpovaných titulov periodík a zborníkov. Zborníky sa získavajú priamo od účastníkov konferencií, ako aj z výskumných ústa-

vov poľnohospodárskeho zamerania, s ktorými má SIPK spoluprácu. Kompletne sa spracovávajú publikácie z produkcie Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, všetky časopisy vydané na SPU (*Acta fyto-technica et zootechnica, Acta regionalia et environmentalica, Acta horticulturae et regiotecturae, Acta technologica agriculturae, Agrochémia, Agrárne právo EÚ, Journal of Microbiology, Biotechnology and Food Sciences, Mathematics in Education, Research and Applications, Potravinárstvo, Review of Agricultural and Applied Economics, Visegrad Journal of on Bioeconomy and Sustainable Development*), ako aj konferenčné a nekonferenčné zborníky. Okrem toho sa kompletne spracovávajú niektoré periodiká vydávané na Slovensku, a výberovo z Českej republiky.

Implementáciou automatizovaného knižnično-informačného systému Advanced Rapid Library (ARL) sa umožnilo budovanie súboru autorít podľa medzinárodných pravidiel a štandardov, ako sú katalogizačné pravidlá AACR2, ISBD, výmenný formát MARC21. Tvoria sa menné autority (predovšetkým autorov z SPU Nitra, ale aj ďalších vedcov a výskumníkov z oblasti poľnohospodárstva), autority korporácií, konferencií/akcií, edícií, ako aj predmetové heslá. Autoritatívny záznam osobného mena obsahuje polia kódovaných údajov, autoritatívne záhlavie – osobné meno, odkazové záhlavia (vylučovacie a pridružovacie odkazy typu „pozri“, „pozri aj“), tituly, dátum narodenia, príp. úmrtia, pracovisko, profesijné zameranie, zdroj, v ktorom boli nájdené informácie o záhlaví. Autoritatívny záznam predmetového hesla obsahuje polia kódovaných údajov, autoritatívne záhlavie, odkazové záhlavia (vylučovacie a pridružovacie odkazy typu „pozri“ a „pozri aj“), anglický ekvivalent podľa medzinárodného poľnohospodárskeho tezauru AGROVOC (resp. latinský ekvivalent), MDT, zdroj, v ktorom bola nájdená informácia.

Českým pokračovaním *zaniknutej Československé zemědělské bibliografie* je Česká zemědělská a potravinářská bibliografie. Spracováva ju Knihovna Antonína Švehly (pôvodne Zemědělská a potravinářská knihovna). Obsahuje záznamy článkov z vybraných českých periodík a zborníkov z oblasti poľnohospodárstva, potravinárstva a príbuzných oblastí. Využíva sa ako zdroj informácií pre používateľov Slovenskej poľnohospodárskej knižnice, najmä študenti z nej čerpajú informácie do svojich záverečných prác. Pri tvorbe Agrobibliografie ju využívajú pracovníci SIPK ako zdroj slovacikálnych dokumentov.

AGRIS (The Agricultural Research Information System) je celosvetový informačný zdroj pre oblasť poľnohospodárstva, do ktorého od roku 1995 prispieva aj SIPK. Do databázy sa selektívne

spracovávajú bibliografické záznamy vybraných titulov časopisov z produkcie SPU v Nitre a vybrané monografie v anglickom jazyku. Priemerne sa spracuje 150 záznamov ročne.

Databáza je prístupná všetkým návštevníkom webovej stránky knižnice bez obmedzenia. Využívajú ju študenti zo SPU, ďalších vysokých škôl a univerzít na Slovensku, ako aj široká verejnosť. Agrobibliografia predstavuje užitočný zdroj informácií predovšetkým zo slovacikálnych dokumentov v rámci poľnohospodárstva a príbuzných odborov. Prispieva k rozvoju vedeckovýskumnej činnosti na Slovensku, vypracovávajú sa z nej rešerše nielen pre študentov a pracovníkov SPU, ale aj pre pracovníkov výskumných ústavov, rôznych univerzít a komerčné pracoviská. Mapuje a spracováva sa znalostná produkcia z odboru poľnohospodárstva a príbuzných vied. Spracovanie poľnohospodárskej analytickej bibliografie je predpokladom kvalitného výskumu v danej vedeckej disciplíne.

Zoznam bibliografických odkazov

BUGÁROVÁ, Dagmar a Ľubica JEDLIČKOVÁ, 2006. Bibliografická databáza Slovenskej poľnohospodárskej knižnice pri SPU v Nitre – obohacovanie obsahu o plné texty. In: *Bibliografický zborník 11. bibliografickej konferencie* [online]. Martin: Slovenská národná knižnica [cit. 2018-10-29]. Dostupné na: <http://www.infolib.sk/index/podstranka.php?id=1226>

BUGÁROVÁ, Dagmar a Ingrid JIRÁSKOVÁ, 2012. Novinky v knižnično-informačnom systéme. In: *Sieťové a informačné technológie 2012: celoškolský odborný seminár s medzinárodnou účasťou* Nitra, 24. máj 2012. Nitra: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre, s. [6].

KRUŽLÍK, Peter, 1996. Bibliografická činnosť SLPK. In: *50 rokov Slovenskej poľnohospodárskej knižnice v Nitre – 1946–1996*. Nitra: Vysoká škola poľnohospodárska v Nitre, s. 31–38.

PĚSTITELSKO-CHOVATELSKÉ ZAJÍMAVOSTI Z PODKRUŠNOHOŘÍ

Gerda Lorenzová

Krajská knihovna Karlovy Vary

Abstrakt

I podhůří Krušných hor může nabídnout zajímavé produkty rostlinné výroby a výsledky chovatelství domácího zvířectva.

Abstract

The foothills of Ore Mountains can offer a variety of products of crop production together with fruits of domestic animal breeding.

Karlovarský kraj je s rozlohou 334 kilometrů čtverečních nejmenším krajem České republiky. Znám je hlavně svými minerálními prameny a lázeňstvím. V minulosti proslul těžbou stříbra a cínu, v současnosti se povrchově těží hnědé uhlí a kaolin.

Při pohledu na mapu povrchu regionu si řeknete, co by tady mohli pěstovat zajímavého. Naučila jsem se však nesoudit tak rychle, a to díky příspěvku, který jsem připravovala na kolokvium v Pezinku v roce 2014. Odhalila jsem pro sebe neznámou skutečnost, jak bylo v 16. století proslulé kadaňské vinařství. Na nejlepších vinicích na Svaté hoře se pěstovala nejvíce ceněná zdejší odrůda Breitensteiner. Její rudé hrozny byly místními opěvovány jako drahokamy, rudé granáty, z nichž se vyrábělo víno hnědorudé barvy, prý účinný božský nektar.

Začala jsem pátrat ve všech dostupných informačních zdrojích. A skutečně jsem zjistila, že je čím se pochlubit. Zaujala mě oblast Doupovských hor, která je dost neprozkoumanou oblastí. Již od roku 1953 je zde vojenský újezd s vojenským výcvikovým prostorem. Ani v minulosti nebyly Doupovské hory bohatou a známou oblastí, přesto existovalo několik oborů, kterými byly vyhlášené. Pěstoval se zde len. Doupov býval v širokém okolí známý především svým soukenictvím. V 18. století zde pracovalo dokonce 60 až 70 soukeníků, což je na celkový počet obyvatelstva té doby vysoký podíl. Vedle soukeníků je doloženo i 14 plátenických mistrů se 13 pomocníky. Zánik řemesla nastal zaváděním strojů. Na dou-

povských svazích se dobře uchytilo rovněž v širším okolí známé včelařství, které úzce souvisí s pěstováním ovocných stromů. A právě ovocnářství bylo zdejší nejvyhlášenějším oborem. V dnešní krajině si starých sadů a alejí mnohdy ani nevšimneme, neboť jsou většinou značně zarostlé křovinami. Nápadné jsou jen v době květu. Když se bíle a růžově zbarví stráně v údolí Ohře od Nové Kyselky po Kadaň, okolí cest, prostranství stávajících i zaniklých obcí, pochopíme, jak důležité byly ovocné stromy pro zdejší oblast. Ovocnářství přinášelo zisk i ze svažitých a kamenitých pozemků, které by se jinak jen těžko obdělávaly. Většinou se pěstovaly odrůdy nenáročné na péči, které přitom musely poskytovat přiměřeně kvalitní a chutné ovoce. Kromě přímého prodeje se ovoce uchovávalo i pro pozdější konzumaci. Skladovalo se ve sklepích, sušilo, moštovalo, zavařovalo, vyráběly se z něj marmelády a také se samozřejmě kvasilo a pánilo. Sušená jablka se v době neúrody mlela a používala se namísto obilné mouky.

Význam starých sadů ovocných stromů není pouze krajinářský a nespočívá ani v produkci ovoce, ale v tom, že jsou přirozeným zdrojem variability – genetickou bankou, která může být využita pro budoucí šlechtitelské programy. Zdejší ovocné dřeviny se vysazovaly po 1. světové válce, přičemž se jednalo i o odrůdy krajové či jen lokálně rozšířené, které se dnes již běžně nepěstují. Staré odrůdy nabízejí pestrou alternativu k současnému ovoci, které je mimo jiné šlechtěno k „univerzální“ chuti a vzhledu. Poznání starých ovocných odrůd, vlastností jejich plodů nebo stanovištních nároků se kvůli přerušení kontinuity hospodaření ocitlo opět na počátku. V 90. letech minulého století byl v České republice zahájen program na záchranu tradičních genotypů ovocných dřevin, které se v minulosti na našem území pěstovaly. V Doupovských horách byly v rámci projektu zjištěny především odrůdy oblíbené a v minulosti rozšířené po celé střední Evropě. Z jabloní například Baumannova reneta, Blenheimská reneta, Parména zlatá zimní, Croncelské nebo Strýmka. Z hrušní to byly Hardyho máslovka, Solanka, Špinka či Krvavka a ze slivoní švestka Domácí a Wangenheimova. Třešně jsou zastoupeny odrůdami Germersdorfská, Napoleonova, Hedelfingenská a jedinou dosud známou českou lokální odrůdou z Karlovarska Doupovskou černou. Třešň Doupovská černá je černá polochrupka protáhle srdčitého tvaru, která zraje v druhé polovině června. Plod je středně velký, dobré a navinule sladké chuti.

A ještě jedna zajímavost se váže k této lokalitě. Posledními pány v Doupově byl rod Zedtwitzů. Kurt Zedtwitz koupil panství od Černínů v první polovině 19. století. Byl výborný hospodář, takže do té doby ztrátové hospodářství během tří let začalo přinášet zisk. Jednou z plodin, která zažívala boom, byl oves. Probíhalo zde nejvýznamnější šlechtění ovsa před první světovou válkou. Odrůda Doupovský byla u nás několik desítek let významně roz-

šířena zejména ve vyšších polohách a posloužila i jako významný genetický zdroj ranosti i produktivity. Byla velmi kvalitním a žádaným osivem. Zrno mělo vysokou krmnou hodnotu a rostlina poskytovala díky dlouhému stéblu hodně slámy.

Pomologickým objevem staré odrůdy peckoviny v Martinově v okolí Mariánských Lázní je zelená švestka. Pomolog Ing. Václav Tetera vysvětluje: „*Takový typ zelené slívy jsem ještě v ruce neměl a není totožný s žádným typem popsáním v Ovoci Bílých Karpat. Bohužel se neshoduje ani s popisem Pixy z roku 1848. V oblastech jižního Německa se hojně vyskytuje zelená slíva Zibart, což by geograficky mohlo souviset, ale plody nejsou totožné.*“ Možná, že se jedná o starý spontánní hybrid slívy s typem švestky. List svým charakterem připomíná skupinu pravých švestek. Na peckách se objevují šárkovité skvrny, na plodech zkoumaného vzorku nejsou zaznamenány.

Z východní části Karlovarského kraje bych se teď přesunula na jeho západní část, na Chebsko, které má dvě chovatelské zajímavosti. Třebaže chebští sedláci nepatřili k pionýrům německého agrárního hnutí v Čechách, nelze o zemědělské oblasti historického Chebska tvrdit, že by s dobovými trendy nedržela krok. Již roku 1851 mělo Chebsko svůj vlastní zemědělský spolek, na jehož působení po krátké pauze přelomu 70. a 80. let navázal roku 1883 spolek pro chov zvířat (Egerländer Tierzuchtverein). Ten společně se zemědělským kasinem v Lipoltově (Egerländer politisch-landwirtschaftliches Casino Lappitzfeld) představoval „duši agrárního hnutí na Chebsku“, neboť byl výchozím bodem veškeré svépomoci v oblasti rozvoje, vzdělávání a organizace místních zemědělců. Pro povznesení zemědělského hospodaření byla spolkem roku 1884 založena plemenná kniha chebského skotu (Egerländer Rotvieh), pravidelně pořádány chovatelské a pěstitelské výstavy, četné osvětové přednášky a z jeho popudu byla také roku 1891 v Dolnici u Chebu zřízena chebská zemědělská škola, jejíž vznik podpořil i pán na Tachově a člen zemské zemědělské rady Alfred kníže Windisch-Graetz.

Ve fondu Krajské knihovny Karlovy Vary máme studii o plemeni chebského skotu z roku 1924, která dokládá původ plemene, jeho vývoj a rozšíření, jeho další chov a hospodářský význam. Chebský skot je robustní jednobarevné plemeno. Barva srsti je červená, červenohnědá, až tmavě hnědá. Toto odolné horské plemeno je ve starší literatuře označováno jako skot Keltů (Keltenvieh). Je nenáročný, plodný a dlouhověký. Mělo trojí využití – dávalo mléko, skvělé maso a bylo využíváno jako tažné zvíře – za pluh, do potahu nebo i ke stahování dřeva.

Evropská unie opakovaně vyzývá členské státy, aby věnovaly zvýšenou pozornost ohroženým lokálním domácím plemenům všech zvířat.

V Evropě ve 20. století vymizela celá řada původních lokálních plemen holubů, většinou dříve, než se v konkrétní zemi dočkali oficiálního uznání. Výjimkou není ani území České

republiky. Před několika lety začali chovatelé pátrat po lokálním plemeni – Egerländer Scheck, původně chovaném na Chebsku zejména sudetskými Němci. Podle některých odborníků lze název přeložit nejen jako chebská straka, ale také jako straka z Poohří. Poté, co odtud německy hovořící obyvatelé odešli, vzali s sebou i holuby. Chebská straka tak v Česku stála před vyhynutím. Tvarem těla tyto holubi připomínají starší typ českých staváků a mají rovněž perlové oči a světlý zobák. Kresba je výhradně „anglická“ s rozetami na křídlech a není příliš přesně vymezena. Bílý půlměsíc na voleti je u některých jedinců nahrazen oválnou bílou skvrnou. Ptáci jsou mimořádně temperamentní a vyskytují se v modré, černé, červené, žluté, šedohnědé a měděné barvě. Vyskytují se i bělopruží jedinci. V osmdesátých a devadesátých letech měli čeští chovatelé již i chebské straky importované z Bavorska, kde až do dnešních dnů jako plemeno nebyli uznáni. Navíc je toto plemeno regenerovatelné českým stavákem bělohrotým i sedlatým.

Oficiální část uznávacího řízení chebské straky započala 10. ledna 2014 na výstavě v Lysé nad Labem. Pokračovala prohlídkou chovu žadatelů v severních a západních Čechách, kontrolou chovných záznamů, zhodnocením šlechtitelských cílů a celkové úrovně chovů. V roce 2015 komise učinila výzvu všem chovatelům plemene, aby své chovy přihlásili, a vyzvala je ke vzájemné spolupráci. V té době již Národní standardová komise dotvořila vzorník plemene. Vše bylo prezentováno na výstavě Chovatel v listopadu 2015 v Lysé nad Labem. Byl vypracován uznávací protokol. Dne 26. února 2016 bylo rozhodnuto o začlenění chebské straky mezi národní plemena okrasných holubů České republiky.

Domnívám se, že kdybych pátrala ještě dál, určitě bych narazila na další zajímavosti. Odhalování regionálních dějin naší oblasti je opravdu velmi zajímavé i poučné, neboť musíme ocenit snahu, s jakou se zdejší obyvatelé uměli sžít se zdejší přírodou a využívat jejích darů.

Seznam bibliografických odkazů

BARTOŠ, Jaromír, 2004. Jablka – opomíjený klenot mezi ovocem. *Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje*. Č. 1, s. 15–17. ISSN 1804-1914.

BROUM, Miroslav et al., 2016. *Doupovské hory*. Praha: Česká geologická služba. 545 s. ISBN 978-80-7075-909-7.

DURDIS, Michal, 2010. *Zaniklé město Doupov*. Dalovice. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Fakulta restaurování Litomyšl.

FIEDLER, Karl, 1924. *Das Egerländer Rotvieh*. Prag: Ministerium für Landwirtschaft in der Čechoslovak Republik. 179 s.

ODSTRČIL, Štěpán Karel, 2015. *Politická krajina historického Chebska v letech 1897–1907*. Brno. Magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Historický ústav.

ROLKOVÁ, Jana a Martin LÍPA, 2016. Významný krok k záchraně bohatství našich odrůd ovocných dřevin. *Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje*. Č. 1, s. 10–12. ISSN 1804-1914.

SOUSEDÍK, Tomáš, 2013. Chebská straka ještě žije. *Svět holubů*. Roč. 1, č. 1, s. 16–17.

TETERA, Jaromír a Jana ROLKOVÁ, 2013. Netradiční zelená švestka. *Arnika, přírodou a historií Karlovarského kraje*. Č. 1, s. 32–33. ISSN 1804-1914.

VESELÝ, Alexandr, 2016. Chebská straka završila uznávací řízení. *Svět holubů*. Roč. 4, č. 4, s. 45–47.

V. TEMATICKÝ BLOK

PARTNERSTVÍ SLOVENSKÝCH A ČESKÝCH KNIHOVEN

**1919 – VZNIK UNIVERZIT V NOVÉM STÁTĚ A SPOLUPRÁCE JEJICH
KNIHOVEN V BRATISLAVĚ A BRNĚ**

doc. PhDr. Jaromír Kubiček, CSc

Moravská zemská knihovna v Brně

Abstrakt

Ustavení samostatného československého státu umožnilo zřízení nových univerzit – Komenského v Bratislavě a Masarykovy v Brně. Stát pro ně založil knihovny a jmenoval ředitele. Ředitel bratislavské univerzitní knihovny Jan Emler patří k zakladatelům československého knihovnictví. Mezi oběma novými vědeckými knihovnami byla spolupráce a mezi jejich řediteli přátelské vztahy.

Abstract

The establishing of an independent Czechoslovakia enabled the foundation of new universities – the Komensky University in Bratislava and the Masaryk University in Brno. The state took the opportunity to establish libraries and appoint directors. The director of university library in Bratislava, Jan Emler, is remembered as a founder of Czechoslovakia's librarianship

Na konci velké války v říjnu 1918 gradovaly politické události, jak o tom svědčí také denní listy, které o nich přinášely zprávy. Jejich ranní vydání ze dne 29. října přineslo Prohlášení samostatného československého státu, v němž Národní výbor československý coby nová vláda sděluje, že je nadaný důvěrou veškerého národa a přijal jako jedině oprávněný a zodpovědný činitel do svých rukou správu státu. Šlo o slavnostní svolání, v němž se národu oznamuje, že jeho odvěký sen se stal skutkem a československý národ je členem samostatných, svobodných národů. Uvádí se v něm, že útrapy dějin národa vyvrcholily v nesmazatelný výkon československých legií na západním bojišti a na Sibíři. Současně jsou v něm lidé vyzýváni k zachování kázně tak, aby při vědomí svých práv a povinností se chovali důstojně a nezklamali úsilí osvoboditelů, Masaryka a Wilsona.

Vznik samostatné Československé republiky, vyhlášené 28. října 1918, znamenal pro ustavený parlament a vládu nutnost provést celou řadu zákonných opatření, kterými bylo

třeba uklidnit a stabilizovat poměry. Válka vyčerpala po hospodářské stránce všechny země, nedostatek potravin a ostatních životních potřeb byl příčinou celkového zdražování. Parlament přijal do konce roku 1919 značný počet zákonů, kterými stabilizoval správu státu a snažil se o jeho rozvoj. Když se ustavilo Národní shromáždění, na jeho prvním zasedání předložil Karel Engliš s dalšími poslanci 15. listopadu 1918 návrh na zřízení druhé české univerzity, a to v Brně s fakultami právnickou, lékařskou a filozofickou. Zákonem č. 50 z 28. ledna 1919 k založení Masarykovy univerzity v Brně došlo. Takto byl úspěšně završen více než dvacetiletý boj o zřízení druhé české univerzity v českých zemích.

Podobně Národní shromáždění jednalo o zřízení univerzity v Bratislavě. Tam už od 3. října 1914 působila maďarská královská Alžbětinská univerzita, do které se včlenila tradiční Právnická akademie, a až v letním semestru roku 1918 byly slavnostně otevřeny její fakulty filozofická a lékařská. Zákonem ze dne 11. července 1919 č. 375/19 Sb., o zřízení Československé státní univerzity v Bratislavě, došlo k ustavení třetí státní univerzity v novém státě a stávající Alžbětinská univerzita byla 24. září 1919 převzata do čs. správy a formálně zanikla. Bratislavská Čs. státní univerzita byla poté 15. listopadu 1919 přejmenována na Univerzitu Komenského.

Nezbytnou součástí každé univerzity jsou knihovny. V Brně převzal stát do své správy od země Zemskou knihovnu moravskou, ta se přejmenovala na Zemskou a univerzitní knihovnu a podobně jako tehdejší pražská Veřejná a univerzitní knihovna plnila úkoly centrální knihovny pro univerzitu i odbornou veřejnost. Ředitelem univerzitní knihovny byl jmenován Jaroslav Sutnar (1873–1947), který do Brna přešel z univerzitní knihovny ve Vídni. Sídlem brněnské knihovny byl Zemský dům, v němž pro veřejnost byla půjčovna, všeobecná a profesorská studovna, výstavní sál a šatna, pro personál sedm kanceláří a účelově zařízená skladiště pro téměř 400tisícový knihovní fond.

Do Bratislavy přichází v září 1919 Jan Emler, aby ve funkci vládního komisaře s pověřením ministerstva školství a národní osvěty (MŠANO) vybudoval knihovnu pro potřeby nově založené univerzity. Jan Emler (1877–1951) studoval práva na pražské univerzitě, když však dosáhl po prvním rigorózu titulu JUC, studia nedokončil a v roce 1899 začal pracovat v pražské Veřejné a univerzitní knihovně, nezůstal ovšem jen pilným úředníkem. Když v roce 1905 vznikl Svaz osvětový, aby koordinoval českou osvětu všech organizací, které se staraly o mimoškolní vzdělávání občanů, Jan Emler se stal jeho jednatelem a členem jeho knihovního odboru. V této dobrovolné funkci v něm prosazoval řešení veřejného knihovnictví např. v článkách uveřejněných v časopisu *Česká osvěta* (Nová perioda českého lidového knihovnictví, 1906; Povinnosti obce k lidovýchově, zvláště se zřetelem ke knihovnám,

1911). Od roku 1909 se stal také členem městského zastupitelstva, vykonával funkci inspektora městské knihovny a navrhoval vybudovat v Praze osvětový dům. Kdybychom si připomněli tehdejší heslo nového státu „Nejlepší lidé na Slovensko!“, byl Jan Emler jedním z nich: výborně kvalifikovaný, vzdělaný a společenský odborník odešel z Veřejné a univerzitní knihovny v Praze budovat novou knihovnu v Bratislavě.

Volba Jana Emlera knihovníkem Univerzity Komenského se brzy projevila jako šťastná. Nová knihovna převzala knihovnu Alžbětinské univerzity (skládala se ze tří celků: Právnická akademie, stará „jezuitská“ knihovna a oddělení posoniensí z městské knihovny), což bylo na 70 tisíc svazků, převážně ovšem zastaralých a pro potřeby nové univerzity málo vhodných. Emlerovým cílem bylo vybudovat moderní knihovnu, vyhovující všem vědním oborům vyučovaným na katedrách Komenského univerzity, a dát možnost studia jejím posluchačům. Jako pro ředitele hlavní knihovny Slovenska vyplynul pro Emlera úkol získat pro ni starší i novou slovenskou literaturu. Prosadil změnu nařízení o odvádění povinných výtisků a od listopadu 1919 dostávala UK povinný výtisk tiskové produkce z celého Slovenska a začala plnit úkoly národní knihovny (buduje katalog slovacik, zakládá sbírku „S“ jako konzervační fond slovenských knih, publikace popisuje pro Bibliografický katalog ČR, který vydává od roku 1922 VUK Praha, zakládá souborný katalog vědeckých knihoven na Slovensku). Když v roce 1930 Jan Emler v Bratislavě končil, měla knihovna 15 000 slovenských knih, z nichž jen duplikáty půjčovala absenčně. Knihovna plnila standardní roli univerzitní knihovny a současně doplňováním a zpracováním slovenské literatury pro celostátní *Bibliografický katalog* zastávala roli národní knihovny Slovenska. Podílela se také na výstavní činnosti (v r. 1924 na Dunajském veletrhu v Bratislavě, v r. 1926 při mezinárodním sjezdu knihovníků v Praze, v r. 1928 na Výstavě soudobé kultury v Brně, kde prezentovala svůj předmětový katalog).

Jan Emler se postaral také o logo knihovny. V říjnu 1920 požádal ředitelství Umělecko-průmyslové školy v Praze, aby uspořádala mezi studenty školy soutěž o návrh exlibris pro UK. Ze soutěže byly vybrány návrhy provedené v dřevorytu od Josefa Barucha, Cyrila Boudy a Julia Horna a návrh tohoto posledního mladého umělce zvítězil a používal se až do roku 1939. Zobrazuje J. A. Komenského s otevřenou knihou, nahoře v oblouku jsou data jeho narození a úmrtí, dole název knihovny a volný rámeček, do kterého se dopisovala signatura knihy.

Univerzitní knižnice v Bratislavě sídlí od svého vzniku v historické části hlavního města, což samo o sobě má vždy značné výhody pro její návštěvníky. V době vzniku bylo její sídlo v Klariseu – areálu bývalého kláštera klarisek, v těsném sousedství daleko větší budovy bývalého Uherského sněmu na Michalské ulici č. 1, která byla knihovně přidělena v roce 1951.

V Klariseu v době otevření univerzity roku 1919 sloužila veřejnosti jedna studovna a k 85tisícovému fondu byly postupně zpřístupňovány nové přírůstky i celé knihovní sbírky, které knihovna ze štědrých dotací státu získávala. V roce 1926 byla budova uvolněna od jiných nájemníků a byly zřízeny ještě dvě studovny. V roce 1930, kdy byla dokončena rekonstrukce budovy, dosáhl knihovní fond čtvrt milionu svazků.

Univerzitní knihovny v Bratislavě a v Brně měly společného zřizovatele, kterým bylo MŠANO. Šlo tedy o samostatné instituce, které ovšem měly vycházet vstříc potřebám univerzity. Když však knihovní komise Masarykovy univerzity zaslala v září 1920 MŠANO návrh na úpravu právních vztahů tak, aby po stránce odborné podléhala knihovna univerzitě, resp. akademickému senátu, který by rozhodoval především při doplňování knihovního fondu, požádalo ministerstvo Jana Emlera a také v Praze Jaromíra Boreckého o stanovisko. Emler si dal s odpovědí načas, když důvodem bylo vyčkat ještě některých zkušeností z praxe ze vztahu mezi akademickým senátem a vedením knihovny, a ve svém návrhu zmínil některé ultimativní požadavky univerzity a chtěl, aby se při vzájemném jednání stavělo na vysokém stupni oboplné důvěry.

Ministerstvo bratislavskou knihovnu štědře podporovalo jak v personální oblasti (v r. 1929 měla 20 pracovníků), tak v řešení prostorových problémů a rozšiřování sbírek o významné akviziční celky – r. 1921 kupuje knihovnu bibliografa Ľudovíta Vladimíra Riznera, v r. 1923 převzala do depozita od evangelického konventu Knižnicu inštitútu reči a literatury československej v Bratislave (Štúrovu knižnicu), r. 1924 zakoupila sbírku arabských, tureckých a perských rukopisů a tisků od Safveta beg Bašagića ze Sarajeva. Přebírala také některé gymnaziální a soukromé knihovny a soustavně sbírala komeňiana. Podobně bychom mohli jmenovat významné knihovní celky, které ve dvacátých letech získala brněnská knihovna. Průměrný roční přírůstek byl 20 000 svazků, a to v bratislavské i v brněnské knihovně. Společnou akcí obou nových univerzitních knihoven bylo vydražení sbírky Františka Josefa hraběte Silvertaroucy na zámku Čechy pod Kosířem u Prostějova. Výběr v rámci aukce provedli oba ředitelé Jan Emler a Jaroslav Sutnar v roce 1924 a na základě zmocnění ministerstva za částku 110 000 Kč zakoupili na 3 000 knih, o které se obě knihovny podělily. Od té doby se datuje mezi jejich řediteli bližší spolupráce.

Vzájemná korespondence ředitelů obou univerzitních knihoven svědčí o jejich přátelském vztahu. V archivu Moravské zemské knihovny v Brně najdeme o tom četné doklady, neboť Sutnar ji vyřizoval přes svou sekretářku, a ta každému dopisu přidělila evidenční značku a zařadila do spisovny. Tak Emler píše 14. 12. 1928 Sutnarovi: „*Prosím Vás velmi pěkně, abyste mi dal sdělit, jak máte zařízeny letos prázdninové dny vánoční, resp. kdy mezi 26. a 31.*

prosincem úřadujete...“ a odpověď zní: „Drahý pane kolego! Na Váš laskavý dotaz odpovím takto: Naše knihovna je pro širší publikum zavřena letos ve dnech 23. 12. 1928 – 1. 1. 1929, ve které době pouze pro profesory službu konají v pracovních dnech jen zřízení.“ Podobně se ptal Emler dopisem z 2. 6. 1930: „Drahý pane kolego, když vláda učinila svatodušní pondělí svátkem pro školy – budete mítí prázdnou?“ A Sutnar odpověděl: „Zajisté, pro zdejší knihovnu je svatodušní pondělí svátkem.“

Dnes bychom mohli říci: takové starosti bych chtěl mít. Šlo ovšem také o hlubší problémy. Dopisem z 15. 11. 1929, označeným v záhlaví „soukromé“, učinil Emler na Sutnara dotaz: *„Jak se zachováte ve věci zrušení prázdných dnů... Můj úřednický sbor je na nejvyšší míru vzrušen, ačkoliv jej mírním právě nadějí, že výnos bude doplněn.“* Tomu předcházel Emlerův dopis ze dne 17. 9. 1927, kterým kritizuje dopad mzdového zákona státních zaměstnanců: *„Tak se mi zdá, teď že to ředitelé knihoven prohráli naprosto. Vicepresidenti pošt dostanou II. platový stupeň a titul vládních radů – přeji jim to rád – co pak však nás odškodní za to, že my zcela patrně nebudeme mítí ani první ani druhé, tedy ani ten titul? Patrně je třeba aprobovati – k dosažení řádného zařazení – plný mozek starostí a hlava jako koš zřejmě odkvalifikuje. Tož tedy přetrpěti ještě ta 4 léta a pak hajdy na cesty, trochu dál, než připouští dovolená...“*

V roce 1921 se stal z vládního komisaře ředitel knihovny a Jan Emler se zavázal desetiletou službou v Bratislavě. I když si vedl úspěšně, nechtěl přesluhovat. V Bratislavě měl podnájem a marně usiloval o přidělení státního bytu. Když se začátkem roku 1929 očekávalo zdražování, posteskl si Emler Sutnarovi: *„Uvažte, že platím za pokoj s alkovnou 600 Kč měsíčně bez ústředního topení, takže se mi to o otop ještě zdražuje... Myslím, že tam, kde přívlastkem prvních platových stupnic jsou automobily a to vše ostatní, co je kolem toho při tom, smíme my, příslušníci nejzuboženějšího stavu ve své trojce požadovati aspoň místo, kde bychom mohli alespoň v noci říci, že jsme ve svém.“* A nad mzdovým zařazením si jen povzdechl: *„Myslím, že jsme dnes tak nějakých 25 000 Kč od průměru univerzitních profesorů vzdálení a nezdá se mi, že bychom na předpokladech svého vědeckého postavení byli cokoliv ztratili. Naopak získali jsme velehory administrativy a řadu let popřevratových rozkoší.“*

Aby však náš příspěvek nevyzněl pesimisticky: Emler si svou činností získal respekt i uznání univerzity. Všemi svými silami se zasadil o vybudování takové knihovny, která by sloužila ke cti hlavnímu městu Slovenska a jeho univerzitě. Kromě úspěšného vedení knihovny učil od roku 1922 studenty na univerzitě, které nabádal postarat se o slovenské knihy na venkově. V roce 1925 byl zřízen lektorát knihovnictví, v jehož rámci Emler vyučoval. Za vzornou práci v univerzitní knihovně mu Univerzita Komenského udělila v roce 1927

čestný doktorát. Svou misi ukončil v Bratislavě po více než jedenácti letech ke konci roku 1930 a od ledna 1931 nastoupil místo ředitele Veřejné a univerzitní knihovny v Praze, kde ve své knihovnické dráze úspěšně pokračoval.

Seznam bibliografických odkazů

ČERNÁ, Marie Ludmila, 1938. Emlerovo působení v Bratislavě. In: BEČKA, Josef, KLEINSCHNITZOVÁ, Flora a Jan THON, eds. *Kapitoly knihovnědné a knihovnické Janu Emlerovi k šedesátce*. Praha: Československá společnost knihovědná, s. 50–59.

ECKER, Juraj, 1994. *Dejiny Univerzitetnej knižnice v Bratislave 1919–1985*. Bratislava: Univerzitná knižnica. 257 s.

JIRÁNOVÁ, Olga a Jaromír KUBÍČEK, eds., 1983. *Státní vědecká knihovna: jubilejní sborník*. Brno: Blok. 292 s.

Príspevky zo seminára k 115. výročiu narodenia Dr. H. c. Jana Emlera: Bratislava, 29. septembra 1992. *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Roč. 3, č. 3, s. 5–53.

ŠERŠÍKOVÁ, Andrea, 1992. Exlibrisy Univerzitetnej knižnice v Bratislave. *Bulletin Univerzitetnej knižnice v Bratislave*. Roč. 3, č. 4, s. 5–12.

TRGIŇA, Tibor, ed., 2009. *Univerzitná knižnica v Bratislave 1919–2009*. Bratislava: Univerzitná knižnica. 131 s. ISBN 978-80-89303-14-4.

**KRATUČKÉ OBJATIA: PRÍBEH MARTINSKO-JIČÍNSKEJ LITERÁRNEJ
SPOLUPRÁCE**

Ing. Ivana Poláková

Žilinská univerzita v Žiline

Abstrakt

Spolupráca medzi Turčianskou knižnicou (TK) v Martine a Knihovnou Václava Čtvrťka v Jičíně sa datuje od roku 2003, kedy na podnet pracovníkov Mestského úradu v Martine prijali členovia Literárneho klubu pri TK pozvanie literárneho klubu v Jičíně na Jičínske poetické jaro. Podujatie sa u Martinčanov stretlo s takým ohlasom, že sa rozhodli podobnú akciu zorganizovať ešte v tom roku v jesenných dňoch v Martine. A tak v septembri 2003 mali možnosť členovia literárneho klubu v Jičíně, ktorý pracuje pod názvom LIS, zúčastniť prvého ročníka podujatia, ktorý odvtedy nesie názov Martinská poetická jeseň. V dňoch 21. – 23. 9. 2018 sa konal už jeho jubilejný 15. ročník, na ktorom nemohli chýbať blízki kolegovia z Jičína. Literárny klub Duria pri TK uviedol ako vydavateľský počín *Kalendár Durie 2019*, zostavovateľkou ktorého bola Taťana Sivová a nechýbal ani Almanach MPJ 2018.

Abstract

The cooperation between the Turiec Library (TL) in Martin and the Václav Čtvrtek library in Jičín dates back to the year 2003. There the members of the Literary club of TL accepted the invitation of the Literary club of Jičín, on the initiative of workers of City Hall in Martin, for an event called "Poetic Spring in Jičín". The event became so popular among the people in Martin that during the autumn of the same year, they decided to organise similar event in Martin. With that, in September 2003, the members of the Literary club of Jičín, also called "LIS", had a chance to participate in a first year of the event "Poetic Spring in Martin". On September 21–23, 2018, the 15th year of "Poetic Spring in Martin" was held and naturally, the close colleagues from Jičín could not miss this opportunity. The Literary club Duria in Martin presented a release of the Duria Calendar of 2019 published by Taťana Sivová, and also the annual MPJ almanac of 2018.

Mesto Martin má podpísanú dohodu o partnerskej spolupráci s 8 mestami Európy a Severnej Ameriky, pričom prvá dohoda bola podpísaná 13. októbra 1990 s holandským mestom Hoo-geveen a posledná 10. septembra 2016 s ruskou Balašichou.

S mestom Jičínom bola podpísaná zmluva o partnerskej spolupráci dňa 21. 6. 1996 vtedajším primátorom mesta Martin Ing. Stanislavom Bernátom a starostom mesta Jičín pánom Jiřím Líškom. Spolupráca medzi Turčianskou knižnicou (TK) v Martine a Knižnou Václava Čtvrťka v Jičíne sa datuje od roku 2003, kedy na podnet pracovníkov Mestského úradu v Martine prijali členovia Literárneho klubu pri TK pozvanie literárneho klubu v Jičíne na Jičínske poetické jaro. Podujatie sa u Martinčanov stretlo s takým ohlasom, že sa rozhodli podobnú akciu zorganizovať ešte v tom roku v jesenných dňoch v Martine. Tak sa v septembri 2003 mali možnosť členovia literárneho klubu v Jičíne, ktorý pracuje pod názvom LIS, zúčastniť prvého ročníka podujatia, ktorý odvtedy nesie názov Martinská poetická jeseň.

Knižovna Václava Čtvrťka je príspevkovou organizáciou mesta Jičína. Zároveň je poverená regionálnou funkciou pre základné knižnice po celom okrese Jičín. V r. 2015 mala knižnica 127 772 KJ, počet čitateľov 3 149 a počet výpožičiek 200 914. Riaditeľkou knižnice je Mgr. Jana Benešová, ktorá prevzala túto funkciu v r. 2009. V r. 1990 iniciovala vznik literárneho krúžku a na jeho činnosti sa podieľa do dnešných dní.

Čo je LIS?

Literárny spolok LIS pri Mestskej knižnici v Jičíne vznikol 24. apríla 1990. Počas svojej činnosti ním prešlo vyše 40 regionálnych básnikov, prozaikov a autorov najrôznejších literárnych smerov. Počas pôsobenia organizoval spolok rad autorských čítaní, schôdzok, neformálne besedoval so známymi literátmi i osobnosťami českej kultúry (napr. Ivan Klíma, Lenka Procházková, Eda Kriseová, Josef Hiršal, Jiří Žáček, Tereza Boučková a inými). Členovia spolku vydali 5 almanachov: *Pod Valdickou branou* (1992), *Kroky a klopýtání* (1994), *Mýma očima* (1997), *Deset let* (2000) a *Striptýz duše* (2001). Okrem toho v edícii Profily vyšlo niekoľko zbierok poézie a kratších próz, v náklade okolo 50 kusov.

Spolok vydáva časopisy *KOBRA* a *ČAJ*.

KOBRA (Kultúrny občasník regionálnych autorov), ktorého archív od r. 2000 do dnešných dní sa nachádza v on-line verzii na <http://ikobra.rehec.cz> a aktuálne číslo na: http://ikobra.rehec.cz/pdf/kobra/kobra_2018_09.pdf. Kobra poskytuje informácie o činnosti klubu, literárnych súťažiach, pripomína zaujímavé knihy či kultúrne akcie, prináša rozhovory s členmi a priateľmi z iných klubov.

ČAJ pro chvíle pohody – časopis autorů Jičína, ktorého archív od r. 2002 do dnešných dní sa nachádza v on-line verzii na <http://ikobra.rehec.cz> a aktuálne číslo na: http://ikobra.rehec.cz/pdf/caj/caj_144.pdf. Časopis *ČAJ* umožňuje uverejňovať tvorbu členov a hostí klubu. V roku 2007 vyšiel dokonca výber toho najlepšieho z *ČAJu*, bol nazvaný *Silný kafe*, kde bola uverejnená tvorba 12 autorov (6 domácich, 6 hostí).

Jičínski autori sa zúčastňujú najrôznejších literárnych súťaží po celých Čechách a získali niekoľko ocenení, spolupracujú a prispievajú do regionálnej tlače a najúspešnejším vychádzajú poviedky a príležitostné básne v rôznych časopisoch.

V rámci festivalu Jičín – mesto pohádky (<https://www.pohadka.cz/>) vystupujú „pohádkáři spolku“ s rozprávaním svojich rozprávok deťom i „u zámocký kašny“ a z týchto počinov vychádza zbierka *Pohádky od kašny*. Spolok žije nielen vlastnou tvorbou, ktorú si navzájom lektoruje a hodnotí, ale organizuje výjazdové zasadnutia (napr. ve Všeni, okr. Semily) alebo tzv. „stmelovacie“ akcie pri ohni.

V roku 2007 položili v časopise *KOBRA* otázku vtedajšej riaditeľke Ludmile Košťálovej, čo pre Knihnicu Václava Čtvrtka v Jičíně znamená LiS? „*Povedala by som, že každá aktivita, ktorá sa v našej knižnici odohráva, je pre túto inštitúciu dôležitá aj preto, že sa šíri informácia o jej existencii a ponuke služieb. Literárny spolok má ešte jedno špecifické postavenie, združuje literátov, teda potenciálnych autorov, ktorých diela môžeme do fondu knižnice zaradiť a obohatiť tak nielen tituly regionálnej literatúry. V neposlednom rade sú úžasné krsty kníh členov LiS a úplne bezkonkurenčné sú i literárne večery, ktoré sú príjemným odreagovaním sa od všedných starostí a problémov...*“ (Košťálová, 2007)

Pri príležitosti Jičínskej poetickej jari, konanej v dňoch 21. – 23. 5. 2010, vychádza k 20. výročiu založenia Literárneho spolku zborník s názvom *Dvacet let Literárního spolku v Jičíně, 1990–2010*, v rámci edície Jičínsko, svazek 6. Zostavovateľom nie je nik iný ako dlhoročný, zakladajúci člen Václav Franc, ktorý na záver tohto zborníku napísal: „*Dvacet let v lidském životě je jedna generace, nakonec dnes k nám přicházejí mladí autoři či autorky, kteří v době vzniku spolku ještě nechodili do školy. Spolek je živý organismus, v jeho fungování nastává řada vývojových změn, lidé přicházejí a odcházejí, mění se i pohledy na řadu věcí, projevuje sa technický pokrok. S rozvojem techniky (kopírky, tiskárny, internet) není dnes problém připravit si k vydání třeba sbírku poezie a vydat ji v samizdatu během pár dnů či týdnů. Stále mám v paměti ten okamžik, kdy jsme se v dubnu 1990 poprvé sešli, tehdy o dvacet let mladší, plní elánu a ideálů. Ze skupiny původních členů nás zůstalo už jen několik, ale je dobře, že se našli další, kteří s osudem původního kroužku či dnešního spolku spojili svoje životy. Dnes jsme zkušenější, snad i moudřejší, ale především máme stále rádi literaturu.*

Prožil jsem s LiSem a literaturou příjemné chvíle, především nezapomenutelný májový Jičín 2007. Našu první cestu do slovenského Martina, nekonečná hodnocení tvorby na chatě v Turčianském Jaseně ve společnosti slovenských přátel ...Možná je naše ohlédnutí za dvacety lety činnosti spolku spíš výčtem akcí a úspěchů, ale jak do textu zakomponovat i tu příjemnou atmosféru, potřebu sektávání a neformální kamarádství či přátelství na celý život? Přál bych spolku i hodně nových stejně zapálených lidí pro věc, aby, až ta naša generace bude vystřídána novou mladou krví, byl jičínský spolek stále aktivní a přinášel lidem uspokojení a naději, že v literárním spolkovém objetí ' bude lidem dobře...' (Franc, 2010, s. 24)

Prečo Duria?

Tento literárny klub vznikol v roku 1997 na pôde Turčianskej knižnice v Martine. Vtedy sa volal Mädokýš. Po trojročnej činnosti sa časť autorov odčlenila a zobrala si so sebou aj názov. Preto sa klub pomenoval Duria – podľa starodávneho názvu Turca, toto sa udialo v r. 2000.

Literárny klub združuje amatérskych tvorcov literatúry – poézie a prózy, pod vedením metodičky knižnice, dlhoročnej matičiarky, predsedníčky Miestneho odboru MS, zakladajúcej členky literárneho klubu Taťany Sivovej. Založilo ho trinásť členov, ktorí nadovšetko milujú „krásne“ slovo a neboja sa ho prezentovať na verejnosti. Medzi najaktívnejšie, zároveň však najúspešnejšie členky klubu Duria od jeho založenia patria Marcela Kubovová, Bibiana Melišová a Ivona Mišíková. Osadenstvo klubu je neúnavným propagátorom poézie a prózy napríklad na knižnom veľtrhu Bibliotéka v Bratislave alebo Poetickej jari v Jičíne a posledné dva roky v Domažliciach.

Jeho poslaním je stretávanie autorov, prezentovanie a hodnotenie tvorby, stretnutia s renomovanými autormi, účasť v literárnych súťažiach a realizácia literárnych podujatí v regionálnom, národnom i medzinárodnom meradle. Tak sa uskutočnili stretnutia s regionálnymi autormi Jozefom Tatárom, Ondrejom Nagajom, Petrom Mišákom, Milanom Gondom, Pavlou Kováčovou, Konštantínom Horeckým, Milanom Lechanom, ale aj s literárnym kritikom Viliamom Marčokom, či známym básnikom Vojtechom Kondrótom. Práve stretnutie s V. Kondrótom posunulo tvorbu autorov dopredu. Poukázal na klady, ale i nedostatky v tvorbe autorov priamo rozborom ich prác. Priateľské kontakty sa nadviazali s pánom Gregorom Papučekom z Budapešti, Il'jom Čičvákom z Kanady (Montrealu). Nemôže sa zabudnúť na sprievodné programy na Bibliotéke, či Slovesnej jari. A samozrejme na ocenenia v súťažiach – Literárna Senica, Literárny Zvolen, Prečo mám rád Slovensko, Tak píšem ja... Spolupracujú s členmi klubu 3xP (Ivetou Salíniovou, Martinom Kleinom, Miladou

Záthureckou – bohužiaľ už nebohou). Udržiavajú hlavne blízke kontakty s moravskými a českými partnermi, ktoré po rokoch prerástli do priateľstiev (nielen Jičínom, ale aj Frýdkom-Místkom, Domažlicami, Plzňou). Členovia klubu sa stretávajú raz za mesiac, termín je zverejnený na webovej stránke knižnice a na nástenkách v priestoroch knižnice. Počas prípravy literárnych podujatí, ako sú besedy s autormi, alebo hudobno-literárne popoludnia, sa členovia stretávajú častejšie.

Do Durie prichádzajú tvorcovia strednej a staršej generácie. S tými mladšími je problém. Aj preto vznikol v Turčianskej knižnici literárny klub pre mladých. Duria úzko spolupracuje s literárnym klubom Hany Zelinovej vo Vrútkach, realizuje spoločné stretnutia aj niektoré podujatia. Na stretnutiach Durie býva veselo a tvorivo. Číta sa vlastná tvorba, vzájomne sa hodnotí, čítajú sa úryvky z kníh, ktoré zaujali, realizuje sa literárna dielňa, v ktorej sa získavajú tvorivé zručnosti, ale aj teoretické vedomosti z oblasti poetiky a tvorivého písania.

Počas členstva v literárnom klube vyšli knižné prvotiny Katarína Bašistovej, Katarína Mišákovej, Ivone Mišíkovej, Ottovi Nedobovi, Magdaléne Hríbovej, Matejovi Thomkovi a Jánovi Cigerovi. V r. 2017 vyšla zbierka básní Eve Očkayovej Kalabusovej, Anne Ursíni-Jamriškovej, v r. 2018 Michalovi Lehoczke. Členovia klubu vydávajú raz do roka: *Veľkonočný občasník, Jesenný občasník a Vianočník*.

Okrem tejto významnej udalosti organizuje literárnu súťaž pre deti základných škôl o Cenu Maše Haľamovej a zaujímavé sú aj Literárne Vianoce určené pre čitateľskú verejnosť.

V r. 2000 vyšiel zborník z tvorby členov Literárneho klubu TK v Martine s názvom *Druhý dych*. Zostavovateľmi zborníka boli Taťana Sivová a Jozef Tatár. Nachádza sa v ňom 14 poetov vo veku od 16–38 rokov. Medzi nimi aj T. Sivová:

*Nezabudni,
že jedinou kotvou,
ktorú nikdy
nemusíš zdvihnúť
som ja...*

Krátke objatia – takýto názov dali v poradí už tretiemu zborníku literárnych prác členovia Literárneho klubu Duria, ktorý v r. 2005 vyšiel pri Turčianskej knižnici v Martine. Aj tretia knižočka ich tvorby je zrkadlom vnútorných výpovedí autorov širokej vekovej škály, rôznych povolání, záujmov, životných skúseností i tvorivejencie. Prečo *Krátke objatia*? Tento názov obhaja v úvodnom slove Igor Válek takto: „*Krátke objatia sú niekedy dlhšie a trvalejšie ako často dlho plánované a ostentatívne deklarované zväzky či iné rôzne ‚putá‘.*

Teda putá v tom dobrom slova zmysle. Objatia mladého adepta literatúry s príslušnou múzou bývajú práve takéto.“ Zborník je literárny „žáner“ blízky voľnému zoskupeniu ľudí. V tom aktuálnom sa tvorivo stretol tucet ľudí, ktorí sa poznajú už niekoľko rokov aj inak ako „len“ pri čítaní svojej tvorby, diskutovaní o nej a debatách o slovenskej literatúre vôbec. Zborník zostavili Taťana Sivová a Marcela Kubovová, výtvarne sa na jej obsahu podieľal Juraj Toman.

Vyznanie Taťany Sivovej: *„Nikdy som neľutovala, že som sa rozhodla pre povolanie knihovníčky a že sa venujem práci v literárnom klube. Jedno s druhým priam povzbudzuje ducha, napĺňa pokladnicu dedičstva, posúva históriu do iných kolají. A práve takéto hodnoty dnešný uponáhľaný človek nedokáže naplno vnímať.*“ (Legerská, 2006).

Pri príležitosti 20. výročia založenia literárneho klubu Duria pri TK (v r. 2017) zostavila Taťana Sivová zborník s názvom *Rendezvous s Duriou*, ktorý vyšiel s finančnou podporou MS. Nájdete v ňom tvorbu bývalých členov klubu, ktorých život zavial do rôznych kútov Slovenska a do zahraničia, tvorbu súčasných členov klubu, v počte 22 (ako dní). Ako hodnotí zakladajúca členka klubu činnosť Taťana Sivová? *„Obzeráme sa na roky minulé a v spomienkach sa vraciame k všetkým nezabudnuteľným chvíľam. Najlepšie to vyjadruje poetické vyznanie Evy Očkayovej Kalabusovej:*

*Búria sa vody spenené,
menia sa brehy rieky,
prúd nesie oblé kamene.
Čas beží opreteký.
Ako keď dníček súmračný
zaleje biele svetlo,
láskavý čas nám nevracia
to krásne, čo nás stretlo...“*

Každoročne sa uskutočňujú stretnutia literárnych klubov, ktoré prerástli do medzinárodného podujatia s názvom *Martinská poetická jeseň*. Patrí medzi najvýznamnejšie a najatraktívnejšie.

ZNOVUZRODENIE

(T. Sivová)

*Som ako jeseň,
čo unavené telo kladie k spánku.
I ja tak vyprahnutá skláňam hlavu.
Kdesi v diaľke sa rodí jar.*

Martinská poetická jeseň (MPJ) je stretnutím amatérskych tvorcov literatúry a literárnych klubov, ktorého sa pravidelne zúčastňujú literáti nielen z partnerského Jičína, ale aj ďalších slovenských a českých miest a tiež z Poľska, Maďarska a sporadicky aj z iných krajín – z Chorvátska, Talianska a Kanady. V rámci MPJ majú vždy účastníci možnosť prezentovať svoju vlastnú tvorbu pred martinskou verejnosťou, zdokonaľiť sa v písaní prostredníctvom tvorivej dielne, navzájom diskutovať a vymieňať si kontakty. Ďalším dôležitým rozmerom podujatia je aj poznávanie vždy iného kúska kultúry a histórie mesta Martin či inej časti regiónu Turca.

K benefitom spolupráce literárnych klubov patrí vzájomné prezentovanie literárnych prác v almanachoch, ktoré sú spravidla výstupom jednotlivých ročníkov podujatia MPJ. Vďaka nim majú možnosť poznať práce jičínskych autorov slovenskí autori a slovenská verejnosť.

Práce martinských amatérskych literátov sa recipročne objavujú v periodiku literárnej skupiny LIS v Jičíne a v roku 2015 pri 25. výročí vzniku Literárneho klubu LIS bol vydaný zborník, v ktorom boli uverejnené aj práce martinských amatérskych literárnych tvorcov.

Každý ročník MPJ sa realizuje v inej časti turčianskeho regiónu. (V roku 2004 sa začal v Martine a na Sklabinskom hrade. Ďalšie ročníky sa uskutočnili v Turčianskej Štiavničke, Turčianskom Jasene, Necpaloch, Martine, Jasenskej doline, vo Vrútkach, v Blatnici, Košťanoch nad Turcom, Turčianskom Petre v Turčianskych Tepliciach, vo Vrútku a Kláštore pod Znievom a znovu v Martine, a tento ročník v Turanoch.)

V tomto roku (2018) sa konal už jeho jubilejný 15. ročník v dňoch 21. – 23. 9. 2018. Slávnostná prehliadka tvorby autorov odznela v piatok (21. 9.) popoludní v TK. Poéziu a prózu odprezentovali recitátori I. Salíniová, B. Kušťárová a L. Farkaš. Po prezentácii tvorby sa autori presunuli do Turian, kde prebiehal ďalší program. Hneď v piatok večer dostali priestor autori, ktorí sa mohli pochváliť vydavateľskými počínmi za uplynulý rok. V sobotu (22. 9.) si autori vypočuli prednášku Mgr. Petra Cabadaja o Martinskej deklarácii v rámci

Roka slovenskej štátnosti, navštívili Miestne múzeum v Turanoch, kde si vypočuli zanieteny výklad zakladateľa múzea JUDr. Ľubomíra Liskaja. Následne účastníci navštívili dva kostoly a Mestský úrad v Turanoch v sprievode riaditeľky Kultúrneho strediska v Turanoch Bc. Ivety Jesenskej. Po návrate z exkurzií prebehli autorské čítania a stretnutie s ľudovými umelcami a folkloristami z Nolčova a Krpelian Pavlom Milanom a Milanom Volnom, ktorí udržiavajú a stále šíria tradíciu našich predkov, kosenie horských lúk a spracovanie kúsokového dreva na ďalšie použitie. V neskorších popoludňajších hodinách sa autori venovali literárnej dielni a pokračovalo tiež predstavovanie ďalších vydavateľských počinov. Václav Franc a Ilona Pluhařová predstavili život a dielo Fráňu Šrámka. Súčasťou programu bola výstava textov v podobe umeleckých koláží Jiřího Kalivodu.

Literárny klub Duria uviedol ako vydavateľský počín *Kalendár Durie 2019*, ktorým obdaroval každého účastníka. Zostavovateľkou je opäť Taťana Sivová, grafickú úpravu zvládol bravúrne Ľuboš Rendek. A nechýbal ani *Almanach MPJ 2018* a ušiel sa každému.

Všetky uvedené aktivity potvrdzujú, že stretávanie sa ľudí je obohacujúce, prispieva k rozvoju kultúry a vzdelávania a človek prostredníctvom neho získava nové podnety. Že vzájomná spolupráca je naozaj dôležitá a krásna potvrdzuje aj manželstvo Zuzky Vnučákovovej z Martina a Pavla Herbrycha z Jičína, ktorí sa spoznali v rámci spolupráce literárnych klubov a ktorí majú spolu už dvoch krásnych odrastených synov – čitateľov knižnice.

Spolupráca medzi mestami Jičínom a Martinom sa prejavila i v oficiálnej rovine, keď 3. 6. 2011 v rámci Dni mesta Martin navštívila Turčiansku knižnicu v Martine delegácia z mesta Jičín pod vedením starostu. Dôkazom významu spolupráce v oblasti kultúrnej výmeny bola v roku 2011 i realizácia viacerých podujatí pre deti, ktoré zrealizovala Turčianska knižnica v Martine pri príležitosti 100. výročia narodenia Václava Čtvrťka, u slovenských detí bola uverejnená v zborníku s názvom *Pohádkové vzkázaní Václava Čtvrťka – příspěvky z mezinárodní konference konané ve dnech 20. – 22. října 2011 v Jičíně*. Autorkou príspevku pod názvom *Cez zážitok bližšie k Václavovi Čtvrťkovi* bola Lenka Škutová, ktorá uvedené podujatia s deťmi aj realizovala.

Vzájomne obohacujúce bolo stretnutie riaditeľky TK v Martine Mgr. Kataríny Vandlíkovej s riaditeľkou Knižovny Václava Čtvrťka Mgr. Janou Benešovou z Jičína, ktoré sa uskutočnilo v novembri roku 2015. Stretnutie bolo potvrdením odbornej i osobnej náklonnosti, spojené s hľadaním ďalších foriem spolupráce s využitím nových technológií, ktoré nepoznajú hranice a skracujú vzdialenosti.

Pri oslavách 20. výročia podpísania partnerskej zmluvy medzi Jičínom a Martinom, ktorá prebehla v Jičíne v rámci Valdštejnských slávností, v dňoch 19. – 22. 5. 2016 do Jičína prices-

tovala z Martina početná delegácia. V rámci osláv sa vo štvrtok 19. mája 2016 v centre židovskej kultúry uvítal do života almanach literárneho priateľstva s názvom viac než symbolickým *Řádky bez hranic / Riadky bez hraníc* (Igorom Válekem a Natašou Petrovou). Obsahuje básne a prózu autorov oboch miest – 18 autorov z Jičína a okolia a 10 autorov z Literárneho klubu Duria v Martine, ktorí zaplnili svojim prácami takmer stovku stránok. Almanach nadväzuje na dlhoročnú spoluprácu literátov z oboch miest a sme presvedčení, že určite bude pokračovať aj ďalej. Oficiálna časť osláv bola ukončená podpisom memoranda o pokračovaní partnerstva obidvoch miest.

Spomeniem ešte jednu publikáciu s názvom *Spoluhlasom – slovensko-česká antológia / Spoluhlasem – slovensko-česká antologie*, ktorá bola vydaná v rámci projektu Knihovisko – vydanie spoločnej česko-slovenskej knihy. Zostavovateľom je Igor Válek a vydala ju v roku 2014 Krajská knižnica v Žiline v spolupráci s Knihovnou mesta Ostravy. Nájdete v nej regionálnych autorov zo Slovenska: M. Bielika, P. Holeštiaka, L. Hrubého, M. Chovana, Z. Kuglerovú, M. Lechana, K. Mikoláškovú, P. Mišáka, O. Nagaja, I. Váleka, ale aj priateľov z Čiech: E. Kotarbovú, O. Matuška, L. Romanskú, M. Štastného a B. Uhláře. Úvodné slová v almanachu patria dlhoročnému podpredsedovi Spolku slovenských spisovateľov a tajomníkovi Žilinskej odbočky SSS Petrovi Mišákovi, dovoľm si ich uviesť na záver môjho príspevku, lebo si myslím, že patria sem: „*Úsilie o prezentáciu spolupráce a vzájomnosti v oblasti literárnej tvorby nie je nové, len v najnovšom období trvá približne 25 rokov – od osamostatnenia sa oboch štátov. Ide o manifestáciu našej vzájomnej blízkosti. Tá je bezpochyby priestorovým i časovým unikátom (nikde inde na svete, nikdy v histórii...). Nečudo. Okolie i svet ich (nás) bol zvyknutý desaťročia vnímať ako jednu kultúru. Na pravidelných stretnutiach autorov poézie v Martine (MPJ) sa v debate na Blatnickom hrade hovorilo o dnes už úsmevne znejúcej pomlčkovej vojne. Priateľ zo Sliezska hovoril, že vo svete pri zmienke o Česku si ľudia predstavujú nepokojné Čechensko, pri zmienke o Slovensku zas krajinu alpských predhorí a kúska jadranských pláží Slovinsko, no keď sa povie Česko-Slovensko, ľudom svitne a s úsmevom hovoria o Prahe, ba aj o Tatrách. Nedá sa nič robiť, tak nás vníma svet, tak nás bude vnímať ešte dlho. Po rozdelení sme si bližší a bližšie - počúvam z viacerých strán. A prikyvujem..“ (Válek, 2014, s. 3–4).*

Zoznam bibliografických odkazov

FRANC, Václav, 2010. *Dvacet let Literárního spolku v Jičíně, 1990–2010*. Jičín: Knihovna Václava Čtvrťka. ISBN 978-80-254-7193-7.

JANČOŠKOVÁ, Andrea, 2016. *Quo vadis... zahraničné vzťahy mesta Martin?* Martin: Neografia. ISBN 979-80972438-1-4

LEGERSKÁ, Viera, 2006. Slová písané dušou: Taťana Sivová pracuje s knihou už štvrtstoročie. *My Turiec* [online]. [Cit. 2018-06-10]. ISSN 0139-6374. Dostupné z: <https://myturiec.sme.sk/c/2890593/slova-pisane-dusou.html#ixzz5TKhmRFP>

SIVOVÁ, Taťana, 2017. *Rendezvous s Duriou: zborník členov literárneho klubu Duria pri Turčianskej knižnici v Martine*. Martin: Turčianska knižnica. ISBN 978-80-970783-9-3

TATÁR, Jozef a Taťana SIVOVÁ, 2000. *Druhý vzdych: zborník z tvorby členov Literárneho klubu Turčianskej knižnice v Martine*. Martin: Turčianska knižnica. ISBN 80-89014-03-8

VÁLEK, Igor, 2005. Krátke objatia. *My Turiec* [online]. [Cit. 2018-06-10]. ISSN 0139-6374. Dostupné z: <https://myturiec.sme.sk/c/2428133/kratke-objatia.html#ixzz5Moh7xi4u>

VÁLEK, Igor, 2014. *Spoluhlasom – slovensko-česká antológia : Spoluhlasem – slovensko-česká antológia*. Žilina: Krajská knižnica v Žiline – Knihovna mesta Ostrava. ISBN 978-80-85148-81-7.

PARTNERSTVÁ, KTORÉ NÁS OBOHACUJÚ

Mgr. Monika Lobodášová

Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre

Abstrakt

V Krajskej knižnici Karola Kmeťka v Nitre má partnerstvo knižníc dlhoročnú tradíciu. Vzájomné obohatenie spolupracujúcich knižníc je nielen prínosom pre činnosť knižnice, ale aj osobnostný rast jej pracovníkov. Príkladom je spolupráca s českou Krajskou knihovnou Vysočiny v Havlíčkovom Brode.

Abstract

The Regional Library of Karol Kmeťko in Nitra has a long tradition of partnership with other libraries. Mutual enrichment of cooperating libraries is beneficial to the library's work, as well as to the personal growth of its staff. An example is the cooperation with the Czech Regional Library of Vysočina in Havlíčkův Brod.

V Krajskej knižnici Karola Kmeťka v Nitre má partnerstvo knižníc dlhoročnú tradíciu. Siahajú do osemdesiatych rokov minulého storočia. Zväčša išlo o neformálne typy partnerstiev, ktoré neboli časovo obmedzené. Napriek tomu, že partnerstvá by mali mať oficiálnu formu prostredníctvom dohody, naše spolupráce fungujú iba na ústnom dohovore. Aj takouto formou máme príležitosť na zdieľanie problémov a výmenu názorov. Otvára sa priestor pre porozumenie odlišným názorom v oblastiach spoločného záujmu.

Každý začiatok spolupráce je založený na bazálnych formách partnerskej spolupráce, ako je výmena publikácií o meste, kraji, poprípade zaujímavých regionálnych periodík. Veľmi dôležité sú vzájomné oficiálne návštevy predstaviteľov jednotlivých knižníc a vzájomné návštevy knihovníkov.

Ak nastane vzájomná zhoda a sympatia pri prvých stretnutiach, vymenia sa pracovné skúsenosti a dohodnú sa spoločné projekty – podujatia.

Medzi partnerské knižnice Krajskej knižnice Karola Kmeťka v Nitre patria knižnice, ktoré sídlia v partnerských mestách mesta Nitry, alebo bola nadviazaná partnerská spolupráca vyšších územných celkov. Prínosom pre našu knihovnícku prácu sú partnerstvá s knižnicami:

- Wojewódzka i miejska biblioteka Publiczna im. C. Norwida v Zielonej Górze (Poľsko)
- Knihovna Vysočiny v Havlíčkovom Brode (Česko)
- Knižnica Kroměřížska v Kroměříži (Česko)
- József Attila megyei és városi könyvtár v Tatabányi (Maďarsko)
- Gosford city Library (Austrália)
- Naperville Public Library (USA)
- Kreis bibliothek v Bernburgu (Nemecko)
- Mestská knižnica v Zoetermeeri (Holandsko)

Prínosom pre prácu knižnice v osemdesiatych rokoch bola i spolupráca s Kreis Bibliothek v Bernburgu, v deväťdesiatych rokoch s Mestskou knižnicou v Zoetermeeri. Tieto dve partnerstvá v súčasnej dobe nefungujú z dôvodu zmeny vedenia a nezájmu o spoluprácu. Medzi najaktívnejšie partnerstvá patria partnerstvá s poľskou knižnicou v Zielonej Górze a českou Krajskou knihovnou Vysočiny v Havlíčkovom Brode. Knižnice Gosford city Library a Naperville Public Library obmedzujú svoju spoluprácu s nami iba na občasné aktivity z dôvodu veľkej vzdialenosti medzi mestami.

V krátkosti predstavím obe spolupracujúce knižnice: Na internetovej stránke (<https://www.kkvysociny.cz>) má knihovna Vysočiny uvedené motto: *Knihovna – dôležité miesto ve vašem živote*, ktoré by za svoje asi mohli prijať všetky knižnice. Krajská knihovna Vysočiny je verejná knižnica s univerzálnym knižničným fondom a regionálne centrum knihovníckych, bibliografických a informačných služieb pre sieť verejných knižníc kraja Vysočina. Zriaďovateľom je Kraj Vysočina a v súčasnej dobe plní tiež funkciu mestskej knižnice v Havlíčkovom Brode. Je to jediná knižnica v Čechách a na Slovensku, ktorá nesídlí v krajskom meste. Jej fond tvorí 351 190 knižničných jednotiek. Čitateľov má 6 428, ktorí si vypožičajú ročne 342 368 knižničných jednotiek.

Krajská knižnica Karola Kmeťka v Nitre je kultúrna, informačná, vedecká a vzdelávacia inštitúcia, ktorej poslaním je budovať a uchovávať univerzálny knižničný fond a používateľom všetkých vekových, sociálnych a profesijných skupín zabezpečovať prístup k informáciám zodpovedajúcim ich kultúrnym, výskumným a vzdelávacím potrebám. Jej zriaďovateľom je Nitriansky samosprávny kraj. Knižnica plní funkciu obecnej knižnice pre mesto Nitra, regionálnej knižnice pre okresy Nitra, Šaľa a Zlaté Moravce a krajskej knižnice pre regionálne knižnice nitrianskeho kraja. Knižničný fond tvorí 215 128 knižničných jednotiek, 11 318 čitateľov a výpožičky sú na hranici 437 607 knižničných jednotiek. Vznik spolu-

práce sa začal v roku 2014, kedy sa stretla delegácia z Nitrianskeho samosprávneho kraja s delegáciou Kraja Vysočina v Jihlave. Na základe všeobecných rokovaní pokračovali rokovania s knižnicou, výsledkom čoho je naša vzájomná spolupráca. Od roku 2005 pod názvom NitLib organizujú nitrianske knižnice, menovite Slovenská poľnohospodárska knižnica spolu s Krajskou knižnicou Karola Kmeťka v Nitre, Univerzitnou knižnicou Univerzity Konštantína Filozofa a Knižnicou Agroinštitútu, š.p. Nitra, jedenkrát ročne odborný knihovnícky seminár NitLib. Naša partnerská knižnica prijala pozvania na semináre a prezentovala svoju činnosť v roku 2015 príspevkom Dobrovoľníci v Krajské knižnici Vysočiny pani Bc. Martina Valecká (seminár mal názov Kam kráča knižnica) a v roku 2018 príspevkom Digitalizácie kníh na Vysočine Bc. Helena Malá (seminár mal názov Kompetencie knihovníkov v digitálnom svete). Ďalším projektom, ktorý finančne podporil Nitriansky samosprávny kraj bol projekt Spoznávajme sa navzájom. Cieľom projektu bolo na Medzinárodnom knižnom veľtrhu v Havlíčkovom Brode predstaviť našich regionálnych autorov. Dostali sme priestor na uskutočnenie čítačky z kníh Avy Evy Šrankovej, Františka Kozmona a Nora Ölveckého. Osobne sa na autorskej besede predstavila aj naša nitrianska autorka Janka Chmelová. Prostredníctvom našej partnerskej knižnice sme sa zúčastnili Listování s Michalom Wiewegom. Súčasťou medzinárodného knižného veľtrhu býva aj akvizičný seminár, na ktorom naša knižnica predstavila českej knihovníckej obci svoju akvizičnú politiku. Ďalším vydareným projektom bol projekt Týždeň slovenskej literatúry na Vysočine, organizovaný českou stranou, Knižnou Vysočiny. V regionálnych knižniciach kraja Vysočina v Jihlave, Pelhřimove, Žďári nad Sázavou, Třebíči a samozrejme aj v Havlíčkovom Brode sa uskutočnili autorské stretnutia so slovenskými spisovateľmi. Detskému čitateľovi bol predstavený Ján Uličiansky prostredníctvom listování Malá princezna. Ďalej to boli spisovatelia Hana Lasicová, Katarína Gillerová a Jozef Banáš. Mladý spisovateľ Marek Zákopčan je stredoškolský pedagóg, tak padlo rozhodnutie, aby sa stretol so stredoškólakmi a pobesedoval s nimi o svojej tvorbe. Projekt bol finančne podporený Krajom Vysočina. V minulom roku sme pripravili pre našich používateľov Deň českej literatúry, kedy knihovníčky z Krajské knižnice Vysočina čítali slovenským deťom českú rozprávku od Mileny Lukešovej *Kniha pre Lucinku*. Táto rozprávka vyšla aj v slovenskom preklade a tak deti mali možnosť konfrontácie slovenského a českého jazyka, ako rozumejú českému textu. Večer bol venovaný besedovaniu so spisovateľmi Martinom Reinerom a Petrom Staněkom. Zaujímavé rozprávanie a autorské čítanie v mnohých evokovalo spomienky na doby spoločného štátu Čechov a Slovákov.

Ak mám záverom zhodnotiť našu spoluprácu, musím vyzdvihnúť jej obojstranný obohacujúci rozmer. Nie je to len získavanie skúseností, ale cez spoznávanie národných kultúr, spo-

znávanie regionálnych autorov a regionálnej literatúry na spoločných stretnutiach, je to aj budovanie a pokračovanie spoločnej histórie. Je to priestor pre tvorivosť a kreativitu knihovníkov pričom sa vytvárajú nové kontakty a priateľstvá.

XXI. kolokvium slovenských, moravských a českých bibliografů

Sestavila: Mgr. Zdeňka Mikulecká

Grafická úprava: Mgr. Zdeňka Mikulecká

Jazyková korektura českých textů: PhDr. Božena Klabalová, Mgr. Zdeňka Mikulecká

Jazyková korektura slovenských textů: Bc. Natália Rakovská

Jazyková korektura anglických abstraktů: Marek Špáta

Edice: E-knihy SVK HK

Vydala Studijní a vědecká knihovna v Hradci Králové,

Hradecká 1250, 50003 Hradec Králové

V SVK HK 1. vydání

Verze 1. z 2019-07-10

ISBN 978-80-7052-134-2 (pdf)